

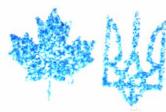
НА СТЕПУ

Ч
Е
Р
В
О
Н
О
І

В. Буженко

ЗЕМЛІ

Канадсько-Український Бібліотечний Центр
Canadian-Ukrainian Library Center

На стезу червоної землі

(історична повість про місіонську еміграцію)

Володар Буженко

—
Б. Буженко

Видавництво і Друкарня оо. Василіян в Прудентополі

1962

Заспів

Кожне існування — це часточка Божої доброти розсіяна в часі й просторі. Тим більше життя людини — це подружжя природних дарів і Божої ласки.

І не тільки це, але чин Божого образу й подоби в людині — її вільна воля. Тому коли хочемо оспіувувати Божі твори, то найкраще оспіувувати їх у людині-архітекторі Божім на землі.

В одній людині — багато, та більше ще в родині, а найбільше таки в громаді є накупичені скарби різновартних дарів і ласк. Про них годі мовчати.

Їх треба змальовувати, творити поезію, писати рядки називані вдячністю і освячені молитвою.

Про нашу громадку в Місіонес, Аргентина, ще не писано поезії-повісті. І тому ми постараємося збудувати пропам'ятний камінь Божого змиливання, бо й тут милосердя перевершило суд!

Недоладними устами дитини ми намагалися скласти думу про Матір, Велику Матір Великого Сина, Який нам її передав, тому нехай Вона прийме й пом'яне оці рядки і тих, що про них вони, і того, що їх незугарно складав.

Автор

I. ПЕРЕД ДАЛЕШІВСЬКОЮ ІКОНОЮ

Божий ранок стелився понад покутською стороною. Червневий. З-за подільських рівнин на сході почало підводитися сонце. З мряк наддністрових, наче з перин білюських виборсувалося воно. А з холодної роси по травах і кущах робило дивовижні перли, які сріблилися щокрок. Лани кукурудзи дихали своїми грудьми і видихали з себе бальзам кисню, а пшениці та жита похитувалися на ранішнім леготі та замрячували воздух над собою пилком — цвілі людям на потіху.

Направо, в роздоллі, сочилася річка поміж трави та прибережні лози і бігла спроквола, на північ скручуючи, до Дністра. В ароматах повітря висіли жайворонки й виводили свої утрені Богові та закликали інші істоти до хвали Господа-Творця.

Доріжкою, що вилася поміж зелені коври нив, йшло двоє людей. Він, молодий і дебелій мушкін, а вона, русява та повновида молодиця. У нього на плечах клунок та при нім на палиці чоботи, а в неї на руках немовлятко. Йдуть живо доріжкою на схід, оставляючи в дорожнім поросі сліди своїх стіп. Часом виходять на бічні стежинки, тоді їхні стопи губляться в спориші, хіба перші кроки пізнати, бо порох злизує роса і творить болотяні сильветки стіп на дрібних листочках мурави.

— Господи, який то гарний ранок Ти нам подав! — молитовно відзывається, наче до себе молодиця, поглянувши на сонце, що вже відірвалося від обрію.

— Та Богові нехай буде подяка за це! — відізвався до жінки чоловік. — Бо вчора вечером не показувало аж на таку гарну погоду на нині. Теклю, знаєш, воно з дитиною і в таку дорогу та ще в негоду не дуже то безпечно вибиратися...

— Та певне, Михайлє, але все в Божих руках. А мені вже випадало і скорше бути та Пречистій Богородиці подякувати за дитину. Ти ж знаєш, що ми обидвое зробили офіру?

— Так, знаю і теж хотів вже скорше вибиратися, але то веснування, то поміч батькам, то принагідна робота не дали змоги. А то нам зараз годі вибиратися тільки на один день.

Ти ж мені перемучишся, ти вже не сама, але мати з дитиною.

Обидвое Михайло і Текля оце йшли на прошу до Далешівської Богородиці. З Хотимира вони. А з дому вийшли ще яка четверта, а може й скорше було, бо ледве сіріло. Вони вже пройшли шмат дороги. Минули ставище, чи пак озеро, таки зараз за містечком, опісля знакою нам доріжкою прямували вперед. Ось доріжка йде вдолину. Вони стають. Удолі, перед ними розсілося село Гарасимів. Посередині стоять згарища церкви, що недавно погоріла. Сумно виглядає село, наче сирітка без матері.

— Дивися, Михайлі, туди! — каже жінка, як спостерегла село. І справді на північ, у яру, видно було срібний хребет Дністра, що тут робить химерне коліно, вигнувшись таки за Возиловом на південь, а не дійшовши до Гарасимова, знову повертає на північ, роблячи менше коліно, туди впрост на захід від Чернилици.

— Бачу, бачу, тільки ми його бачимо куди дальше, як він пливе, бо близче яр заступає.

Подивившись трохи на краєвид і перехрестившись на вид згарищ церкви, подружжя подалося до села. Коло криниці стояло кілька молодиць та дівчат і пильно приглядалися до прочан. Михайло підійшов до них і поздоровив Божим словом:

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки! — відповіли ластів'ячим хором жінки. Одна з них чорнява з густовищитим рукавом виступила наперед і наче готовилася щось спитати, але Михайло її попередив:

— А скажіть но, газдине, де тут живе Дмитро Маланчин?

— А то ви хочете до того молодого Маланчина?

— Ну, та до того, що з війська минулого року прийшов.

— Він живе у свого батька. Тути за церквою, по другім боці річки. Наліво, де велика хата з ганком на синьо.

— Щиро дякую, за пораду. З Богом оставайтесь!

— Ідіть здорові з Богом! — Вже тільки сама молодиця відповіла, поправивши на голові красу хустину.

Дмитро якраз стояв на ганку, бо мав сьогодні їхати до Обертина у справі купна землі. Думав женитися. Трохи приз-

бирав грошей і не хотів жити вкупі з батьком і братами. Вже й так є одна невістка вдома. А так купить собі окремо кусник поля, до того знає столярку, то буде жити з ремесла. Михайла таки зразу пізnav, бо обидва вони служили в Коломиї в 24-ім полку піхоти. І нераз уже запрошуval Маланчин Михайла до себе в гості, але цей аж тепер скористав з нагоди.

— О, Михайло до мене! Ліпше пізно, як ніколи! — втішився парубок. — От перебудем гарно неділю!

— Ні, вибач, Дмитре, я тільки так по дорозі до тебе. Трохи відпочину, бо оце я не сам, але з жінкою та й з дитиною. Йдемо до Далешеви на відпуст назавтра.

— А то правда, там все на Зелені Свята великий здвиг народу. Часом і до 2.000 людей з'їжджається. Шкода, що я не зможу бути, бо знаєш, як чоловік думає женитися, то часу не має...

Вийшов і старий Маланчин. Сильний і здоровий газда з великими вусами та сірими лагідними очима. Запросив до хати. Невістка помогла Теклі перевинути дитину, а стара Маланчиха приготовила сніданок. Всмажила кілька яєць на салі, принесла глечик свіжого ледве від корови молока, накраяла вчора спеченоого разового з великою частиною кукурудзи хліба.

Гости хрестилися до св. образів, що висіли майже кругом в великої хати попід стелею, та споживали дари Божі при акомпанементі припрошувань господарів, а найбільше господині.

Михайло говорив з Дмитром. Питав, що думає робити, як ожениться. Молодий Маланчин знов столярку і тому думав зайнятися тим ремеслом, а поле оставити для братів. Тому то хотів собі прикупити частку, але оподалеки від батьківщини, щоб могти заложити свій варстат і поволі працювати. Тому то спішився і скоро попрощався, щоб на північ повернутися до села. У святую неділенку не годиться за інтересами вагнятися.

— А ти Михайле, що поробляєш? — спитав на відхіднім Дмитро.

— Та покище коло батьків на ріллі працюємо разом. А що далі буде, то ще подумаю. Ти знаєш, що мені важкіш відірватися від землі, бо жадного ремесла не навчився.

— Коли тобі землі треба, то їдь до Бошні, або до Бразилії...

Михайло не сказав нічого, але на цю річ глибоко замислився. Подякувавши за хліб і сіль, пішли обидвое прочани далі на схід.

Як опинилися за селом, Текля завважила задуми чоловіка і щебетушкою припала до нього:

— Може ти хворий, а може тобі щось тривожне розказав Дмитро? — допитувалася.

— Ні, нічого, жінко, мені тільки з тямки не сходять слова Маланчина, як то ми будемо далі розживатися.

— То чого так задумуватися, лиши тії гадки погані. Будемо так розживатися, як Бог дастъ і дозволить, — розраджуvala жінка, бо не хотіла, щоб її Михайло надміру загризав себе. Нарешті почала співати пісню: Достойно есть. Михайло любив співати і зразу так і помогав жінці. Жінка по цій почала Отче наш, бо вельми любила ці церковні молитви. Дитинка на її руках усміхалася, а жайворонки переспівували з прочанською парою. При співі і сумний настрій, наче дим, мряка, розвіявся, розстався.

Сьогодні задушна субота. По недалеких селах видзвонювали дзвони і нарід ішов на завпокійні Служби Божі та Параскеси, несучи в білих хустинах та кошиках великі хліби. Понадекуди вже готовилися майти хату. Рубали гілляки дерев і застремлювали перед входом до хати, на вікнах, обкладали стріху, ворота. Долівки вистелювали шуваром. Діти та підлітки побили собі з цього зілля пискавки та перепискувалися ними по дорозі.

При дорогах цвіла акація. Дітвора збирала, як жиди колись манну, і їла сніжний цвіт. Жінки поралися коло хат. Мили, підмазували, причепурювали. Як сонце зійшло на найвищу точку неба, то наші подорожні пристали серед поля під одною молодою, але рясною та розложистою грушеною. До неї в рові було мале джерельце з чистою і холодною водицею, а за нею стояла фігура. Якась побожна рука прибрала її рясно квітами і вінком окружила похилий старий ще з давніх років хрест.

Молода мати положила дитинку в холодку, а сама з чо-

ловіком клячучи відмовляла під фігурою "Отче наш". Потім спочили, погуторили собі, понапивалися джерельної водиці і далі в дорогу.

До Далешеви прибули під вечір. Правду кажучи, хотимирці ходили на прошу, як і всі покутяни спобільша до Погона коло Гисьменниці, але Текля від ранніх літ навідувала щороку Далешеву. Тут була за мужем одна її тітка, мамина старша сестра, Ксения, і як вони вибиралися на прошу, то на кілька днів. Гостили в тітки і молилися в церкві. Так і зробили цього разу. Тітка не могла натішитися Теклею та чоловіком. А тіточні сестри то так і не пускали з рук дитини.

Саме ж село Далешева — типове українське селище. Це гуртова оселя, форми колеса чи ладніш еліпси. Багато крутих вулиць у різних напрямах, що кінчаються часто в'їздом на подвір'я. Ці оселі панують здовж на Покутті. Не є вельми скучені і тому тонуть у садах і поперешникані городами. Поля коло тих сіл це хаотична шахівниця. Сама Далешева — малюсенькє село; всього 70 господарств, понад 600 душ. По середині села гарна п'ятибанна дерев'яна церква св. Косми і Дам'яна. Стара, бо ще з 1773 р. Збудовано її зо складок вірних.

Сьогодні в селі метушня. Поприїздили прочани здалека на завтрішнє свято. Ген аж з Джуркова, Обертина, Тишківець, Ясенева, Городенки; є й з-за Дністра богомольці. Навіть одна фіра з Бережан. Як же сонце скрилося за ледве mrіючими Карпатами; то загули дзвони, накликуючи селян і гостей на святочну Литію.

Ось потік людський заливає святиню Божу. Текля й Михайло стоять майже коло крилоса; тільки він по чоловічім бокі, а вона за тетраподом по жіночім. Засвічено великого павука на середині церкви та по боках лямпи. Перед царські врати майже, наче молодий ліс, збилася купою дітвора.

Ось уже починається святкова Литія: відкриваються важкі царські врати і в них стає в зеленім фелоні місцевий парох, о. Микола Волошинський. Паламар подає кадильницю і священик, всипавши ложочку заляшного ладану і поблагословивши його, обкаджує повагом престіл, намісний образ Пречистої, що ярко освітлений блистить, ікону Спаса спершу, а опісля Богородичну, потім дальші ікони і звертається до народу.

За той час у церкві тиша, тільки чути цокання ланцужків кадильниці. Очі й серця присутніх вносяться до Господа й Пречистої, наче ті запашні смужки кадильного диму. Священик клоняється людям, а люди прихиляють йому голови. Він же звернувшись лицем до престола, починає голосно-торжественно:

— Слава Святій, Єдиносущній, Животворящій і Нераздільній Тройці...

— А-а-амінь. — Відспівують численні дяки, що з'їхалися з околиці на празник, а з ними ввесь побожний збір.

Священик стає навколошки на ступені престола, а за його прикладом падає на коліна вся церква і співають разом зеленосявточний гимн до Святого Духа:

— Царю небесний, Утішителю, Душе істини,
що всюди є і все наповняєш,
скарбе дібр і життя Подателю,
прийди й замешкай в нас
та очисти нас від усякої скверні
і спаси, Блаже, душі наші!

Михайліві здається, що знову повторюється подія з вечерника. Ось і зірветься шум та вітер і захитається старенька церковця та над побожними зібраними появляться вогняні язики, як тоді над Богородицею і Апостолами святыми...

Але годі роздумувати, бо народ вже співає 103 псалом: Благослови, душе моя, Господа, Господи Боже мій, Ти звеличився вельми... Тут же підхоплює другий крилос і друга половина церкви та високі альті дівчат і жінок продовжують:

— У славу й велич Ти золігнувся, що вбираєшся світ/эм, наче одяgom...

Ось вже і ектенія велика та рівне і глибоке Блажен Муж. Ію Господи возвах стихири співають самі дяки. А перед Світе тихий обхід з кадилом і знову вся церква заливається співом:

— ...прийшовши під захід сонця, побачили ми світло вечірнє, оспівуєм Отця і Сина і Святого Духа... того ж увесь світ прославляє Тебе. На саме всеночне виходить священик аж до притвора та читає довгі покутні ектенії. Народ відспівує, єдине, що в нас лишилося з грецької мови: Киріє елейсон-Господи, помилуй!

Опісля коло тетраподу благословення хліба, пшениці, ви-

На й оліви з проханням, щоб Господь помножив ці дарі для своїх вірніх.

Моління скінчилися. Народ виходить з церкви. Кругом гарна і тиха українська ніч. Божі панікадила здаля блимають у небесних просторах, а на землі по вигонах і подвірях, коло фір прочан, теж блимають vogники. Дехто собі пригріває вечерю, а дехто этак запалив vogник, щоб світив. Поволі стихає томін у селі. Затихають розмови і на Далешеву спускається звища нічний передсвятковий спочинок. Наші подруги-прочани скоро поклалися спати. Були змучені з дороги, тому, по короткій молитовці, спочили добре заслуженим сном.

Літня ніч коротка. Ось знову зворушилося село. Ще сонце і не показалося на обрії, як у церкві йшла Утрення та часи. Кругом церкви, на цвінтари, попід деревами сиділи священики і сповідали прочан. Було їх кільканадцять. А коло кожного добрій шнурочок каянників. З одного боку стають жінки, а з другого боку священика чоловіки. З церкви долітає голос стихир, які виводять "многомилостиве" а священик читає уривок з Євангелії св. Іvana, як то в одну із субот, через зачинені двері, прийшов до апостолів воскреслий Христос, та ставши посеред них, сказав: мир вам. Та й показав їм руки й ноги і ребра свої. Зраділи учні, як побачили Господа. Ісус же до них промовив знову: мир вам, як мене післав Отець, так і я вас висилаю. І це сказавши, дунув на них та промовив: прийміть Святого Духа. Кому відпустите гріхи, то йому відпустяться, а кому затримаєте, тому й задержаться!...

Текля з Михайлом по тих словах пішли теж висповідатися, бо опісля буде дуже стиск. А рух ставав щораз то сильніший. Деякі священики правили Служби Божі й причащали тих, що їм важко витримати до Співаної, хоч їх було мало. Всі інші чекали на співану св. Літургію. Дзвони щораз то подзвонювали, це приходили процесії з сусідніх сіл і парох із кропилом ішов вітати їх. Спів прибулих сплітався з співом дяків. Нарешті коло 9-ої почалася Співана. Народ заляг церкву та цвінтар кругом. Одне море голов та кольорових хустин і пестрих одягів Покуття. Править шість пан-отців разом під проводом о. декана Якова. На причастя ще інші священики помагають. Довгі ряди в церкві і кругом неї лави. Ось і перед благословенням проповідь.

Дорогі браття і сестри в Христі! — почав свою святкову проповідь о. парох із Топорівців, о. Юліян Войнаровський, — Колись давно по нашій Русі-Україні було багато монастирів, а в них жили монахи, отці Василіяни. Вони молилися Богу щодня і по своїх монастирях мали часто чудотворні ікони Матері Божої. От у нас, на Покутті, то не має властиво місцевости, щоб не було згадки про якийсь давній монастир. Ось і тут у найближчій околиці маємо згадки про такі монастири, як у Ісакові, де осталися скельні печери, у Луці, в Раківці, Городенці, і в недалеких сусідніх Дубках коло Чернилиці. Ще сьогодні там є місце, що його звуть “манастирем”. Та на початку минулого століття знесено цей монастир, а чудотворний образ, що там славився чудами, перенесено до цієї нашої церкви. А коли вже образ був у цій церкві, то завважили побожні люди, що на образі Пречистої з її святих очей кануть сліози. На вістку про це велика маса народу нахлинула до церкви, а тодішній о. парох, Василь Балигірський, повідомив про все церковну владу, бо діялися тоді надзвичайні речі перед тим обrazом. Львівський єпископ Петро, провіривши все докладно, поручив 21 вересня 1781 р. перенести ікону на головний престіл, а там виеднав для далешівської церкви багаті відпусти з Риму. Їх можете, дорогі, якраз сьогодні позискати!...

На св. апостолів Петра й Павла, на Спаса, на Успення і Різдво Пресвятої Богородиці, як вам відомо, тут є відпусти, але найбільший маємо сьогодні...

Потім ще багато розказував ревний проповідник про чуда Марії, а врешті закінчив прикладом місцевого дяка-вчителя, Андрея Марковського, який був так важко захворів на груди, що мусів оставити свої дяковчительські обов'язки і лікарі опекли, що в нього — сухоти.

Та в тім сумнім і невідряднім стані він поручає себе опіці Пречистої Лікарки на цім, ось бачите, престолі, і на її честь складає побожну пісню та захриплім голосом починає співати перед цією іконою. І о, диво: по відспіванні першої стрічки йому стає краще, а коли відспівав всі стрічки, то став цілком здоров. Опісля ще 30 років прожив і без перепон міг сповнити свої реєнтські обов'язки!

Бачите, що може довір'я до Небесної Матері! І ви, діти,

прийшли сьогодні і не один із вас має клопіт і тягар важкий, тому будьте відважні і надійтесь на Неї. Вона поможе, розрадить вас, як може зараз не поможе, то опісля, як скінчите останню стрічку вашої життєвої пісні. Вона буде для Вас перед Своїм сином милостива й заступиться. Бо ніколи не чувано, щоб хтось відійшов не потішений від її святої Особи...

Вже давно скінчилися коліноприклонні молитви зеленоєвточної вечірні, що правиться зараз по Службі Божій того дня, вже й прочани почали роз'їздитися, а процесії розходитися. Дорогами, доріжками і стежками повертали прочани. Хто возом, а хто пішки. А в далешівську церкву почав закрадатися сумерк. На перший погляд здавалося, що вона була порожня. Але ні, перед іконою, туж коло іконостасу горіли свічі, що їх наставили досить сьогодніші прочани, а збоку клячало двоє. Це була Текля з немовлятком на руках і Михайло.

Їхні очі були на іконі. А ця, мальована на взір белзької Богородиці, що тепер є в Ченстохові, приокрашена срібною сукенною, срібними зірками та вінками, своїми ласкавими очима дивилася на молитовників.

Її чисті вуха єдині чули шепті молитов побожного подружжя. А це молилося за себе. За згоду і взаємне зрозуміння. За нащадків, за цю дитинку, що дрімала коло грудей матері, за тих, що ще прийдуть до їхньої хати. Текля жертвувалася і жертвувала свою дитину та мужа в опіку Пречистої.

— Marie, Божа Мати, — шептали її уста, — Ти мене кожного року тут бачиш, від коли я пам'ятаю, і Ти мене нераз уже вислухала та мені помогла. Оце цього року я принесла ще й мій власний плід для Тебе і журбу. Знаєш, що нам жити важкувато — землі нема. А кудись вибиратися небезпечно... Тому порадь, Мати, мені, просвіти, поможи!...

Про це саме молився і Михайло.

У ночі побудив Михайла з Теклею гул громовиці і шум дощу-зливи. Раз-у-раз блискало на заході та освічувало хату тітки, де вони спочивали. Часом аж хата здригалася. Побожна тітка в ванькирі світила громницю і щиро молилася за охорону від грому і наглої та несподіванної смерті.

— Не даром так вчора припікало! — це Михайло, а Текля:

— Знаєш, мужу, я мала дивний сон, наче на яві бачила...

— Що ж таке, розкажи — промовив чоловік, як буря трохи стала потахати.

— Знаєш, я ніби то ще дівчиною. Стою в нашій церкві, а при престолі править Службу Божу той високий єпископ, що тому два роки був у нашій церкві на відвідинах.

— То ж ти, Теклю, не знаєш, що це був митрополит Андрей Шептицький?

— От якраз то він був. І, наче на яві мені здається, підходить до мене, зійшовши з-перед царських воріт, та й каже по-тихеньку: Не бійся, дитину, Мати Божа все молитви побожних своїх почитателів вислухує і твою молитву вислухає і потішить.

— А що ж то я таке велике, щоб мене Вона вислухувала — мені якось само вирвалося з уст — та я собі проста селянка, бідна дівчина.

— Для Неї всі діти і багаті і вбогі, а вбогі більше, бо Сама вона багата не була. Ти ж добре знаєш! Тому бодрися, бо де б ти не пішла чи не поїхала, навіть на край світа, то Вона буде коло тебе. Ти тільки на Неї не забудь.

— Ні, ніколи не забуду. Так мені, Господи Ісусе, поможи!

— Сказала я крізь сльози.

— А що ж на те наш Митрополит? — перервав муж розповідь своєї дружини.

— Як дотримуєш слова, то мене ще раз побачиш!... Приїду і потішу вас...

— Мені тоді так радісно стало, — продовжала Текля, — що я впала навколошки і хотіла поцілувати перстень нашого владики, — та коли підвела очі, його вже не було, я тільки передомною стояла наша Парасочка і, зложивши свої дитячі ручки, проказувала поволі “Богородице”... А її де ще, щоб говорити.

— Та в Бога все можливе — додав побожно муж — чи ж у квітню неділю немовлята не кликали осанна Синові Пресвятої Богородиці? То й наша Парасочка таке могла зробити; зрештою, то був сон.

І ти, Михайле, подумай собі: це вже було в нашій церкві, але перед тутешньою іконою Пречистої Богородиці і Діви Марії!

У понеділок Святого Духа наші прочани перебули в церкві. Були на всіх відправах і моліннях. А сполудня попрощалися з тіткою та її родиною і проводжувані тітчиними дочками, Катериною і Агафією, пішли на Гарасимів додому. Дівчата підвіли їх аж до відомої фігури під грушою і ввесь час Парасочку носили напереміну на руках. День був подощевий, чарівний. Небо, наче б ангели Господні його старанню вимили: синє аж лисніюче. Збіжжя хвилювали, як безконечне море, а пташенята Божі заходилися від щебету.

Коло фігури дівчата не спочивали, але пішли по поблизьких житах і назбирали грубі китиці волошок. Миттю своїми спритними руками прибрали хреста. Позамітали кругом землю. Повиносили геть старе зів'яле зілля. Причепурили фігуру, як ягідку. Михайло з Теклю коротко, помолившись перед фігурою, попрощалися з дівчатами і пішли далі своєю дорогою. А Катерина з Агафією ще довго стояли коло груші і махали на прощання руками. Потім зникли поміж житами, як і наші прочани загубилися поміж ланами кукурудзи. Ішли дорогою, старанно виминаючи баюри, що осталися по нічній зливі. З одного погорба, вже таки перед самим Гарасимовим, побачили здалека контури Карпат.

— Теклю, бачиш?

— Бачу, Михайле!

— Я мав би охоту піти колись до них. Може і в горах є яке відпустове місце?

— Та є. Але далеко звідсіль, Гошів.

— Та далеко і не далеко, як хто хоче, то всього може діпняти.

— І як Бог допоможе — повчаючо додала жінка.

На вечір зайдли до Маланчиних і довго балакали про різні справи. Пізно було, як у гостинній хаті гарасимівського знайомого рівномірно віддихали втомлені хотимиці з дитиною і снили нові пляни та леліяни нові надії.

ІІ. З ВЕСНОЮ В ДОРОГУ

Текля прокинулася вранці і зразу до вікна. Широко розкрила очі й усміхнулася. Потихенько, щоб не розбудити дітей і чоловіка, що пізно повернувся з дороги, почала одягатися і опісля, помившись, в克莱ка до ранніх молитов. А потім знов до вікна. Надворі стояла велика тиша і все було біла-біле. Уночі випав перший сніг.

— Ось і Господь нам зиму післав! — вдячно зідхнула. Доречі осінь була зразу вельми гарна, як пожовкле листя у садках золотом сіяло, а опісля набирало карміну, як неслося бабине літо по полях, як жовтіли стерні та кукурудзиння, а люди копали картоплю. Опісля ж, у листопаді, почали бувати приморозки і дощі. Здавалося, що не вітер, але вода поэмивала з дерев та кущів листя і воно глухо нянчало під ногами проходжих і всувалося в болотяні стежки та дороги. Холод і дощ, дощ і холод — це вже було доста утяжливе для тих, що не мали аж в надто щось вбрatisя. З снігом інакше. А ще як замерзне, то тоді наче по пісочку собі ходи...

Думки матері перервав плач новородка, Парасчиного братчика Фед'ка. Текля кинулась до нього: переповила і нагодувала та залюоляла до сну. За той час Парасочка заглядала через малу шибку і дивувалася, що то таке за одну нічку сталося за вікном, а теж і Михайло прокинувся та півголосом проказував молитви. На сніг подивився опісля, бо вже по обличчі жінки бачив, що є щось нового. Багато справ вони розуміли взаємно тільки поглядом, без шелесту мови.

— Добре, що випав сніг. Іду до Миколи молотити! — сказав до жінки молодий газда. — Казав прийти, як тільки побіліє світ.

— Невне, все щось заробиш, слава Богу, що тебе люди просять до праці! — Додала подруга. — А я вже якось собі дам раду у дома сама.

З'ївши кусник хліба та запивши пригрітим молоком, Михайло наладив ціпа і подався до Миколи. Тут уже чекав на нього другий запрошений, — Ілько. Молотили вдвох. Потім надгалився Микола і його родич з другого кінця Хотимира, Яць. Молотники припочили трохи і почали розмову.

А ти, Михайле, чуя, що Іван Олексів написав листа з тої Аргентини, чи як її там?

— Не чув, бо три дні в селі не був, а їздив на фірманку. Ну, і що там такого нового пише?

— Е, багато. От пише, що в нього землі, як у нашого дідича...

— Не кажи! — гукнули нараз і Микола та Яць.

— Не вірите може, та ж я сам чув, як наш дядь листа читав. І ви знаєте, що я того, не люблю на пусте говорити.

Ще довго говорили вони, але Микола мав якусь справу в хаті, то й лишив молотників, а сам подався з Яцем до свого дому. Ілько з Михайлом молотили далі. Опісля Миколова газдиня покликала їх на обід. За обідом знову зговорилися про ту Аргентину.

— Я таки думаю, що варта воно там поїхати — це Яць — у нас землі малувато, а людей багато. Що я можу з тими моїми двома моргами зробити? А моїм дітям, то останеться хіба по чвертці?!

Михайло не відповідав нічого, бо він мав інші пляни на голові. До того ж на щось рішатися, то без жінки не зважувався. Повертаючися під вечір з молотби, він передумував якби то сказати жінці, і був цікавий, як вона на його думку зареагує. Може висміє, а може накриє мокрим рядном, хоч покищо вони щиро любилися і годилися. Але на таку надзвичайну пропозицію, то все може бути.

Текля його зустріла на порозі і зі звичайною усмішкою. Здається з тою самою, що з нею його стрінула вперше в житті, як вони ще були школярами у місцевій чотироклясовій школі. Це дало Михайлові новий приплів довір'я до своєї подруги і він за вечерою розказав про те, що оповідав Ілько, та свою думку: може б і вони поїхали туди, де стільки землі можна мати .

Жінка замислилася і по хвилі промовила:

— Знаєш, Михайле, я не є проти, але воно треба краще вивідати і порадитися. Бо то кажуть: свій розум май, та не пошкодить запитати когось старшого і мудрішого. Бо може бути каяття, та воротя не буде...

— Твоя правда, жінко. А кого б так запитати?

— Гадаю, що перше треба порадитися тата, що тато на це скаже.

На тім і стало. Чоловік чекав аж до неділі. Як поверталися з церкви батько з сином, то Михайло використав нагоду і почав викладати свій замір.

— Та, сину, я тебе не виганяю — відповів батько, вислухавши всю річ — але сам бачиш, що в нас круто. Тих кілька моргів поля, коли є ще інші діти, то треба бодай на п'ять частин поділити, то буде з одного газди п'ять дідів?! Ще б можна було поділити на двох. А решта нехай іде до ремесла, а дехто нехай і на нові землі вибирається.

— То значить, тату, ви не маєте нічого проти?

— Бачиш, що ні, але ти отак не спитавши броду, не лізь у воду. Добре розпитай, може то тільки такі поголоски. Знаєш люди на сплітки ласі. Чого не дочують, то самі видумають. Бо мені важко зрозуміти, щоб давали та добру землю так, як дідичам, по сто моргів.

— Добре, тату, я ще вивідаю докладніше.

— А добре зробиш, як священика запитаєш. Він вчений і на тих справах добре розуміється. І порадити зло не порадить. Як він скаже, так нехай і стане!

Ще було кілька день до Різдва Христового. По хатах розносився спів колядок, то молодь приучувалася колядувати і при ній старші пригадували собі ці старинні пісні на честь Новонародженого Бога. Ось і Свят-Вечір. Заїдають люди пшеницю з медом та колядують по містечку аж гомін іде. А раненько до церков. У Хотимири їх дві. Мурвана, вже віком понад 110 років, бо з 1796 року, присвячена перенесенню мощів св. Отця Миколая, а друга ще старша, бо з 1600 р. старенька, дерев'яна, Успення Пречистої Діви Марії. Значиться вже 300 разів у ній колядують — Три століття! До цієї останньої належала родина Михайла.

Ще було темно на дворі. Мороз скрипів під чобітами. Газди в кожухах, жінки позакутувалися в хустки. У церкві битком народу. Разом із парою уст несеться могутнє “З нами Бог” і пізніше:

Бог предвічний, народився,
прийшов днесь із небес,
щоб спасти люд свій весь
І утішився!

При престолі, за царськими воротами, парох, о. Ілля Ко-
тів, готується до святочної богослужби. Нарід же співає, за-
бувавшися де він; сльози на очах, у серці мир вифлеємських
піль, а з грудей осанна Новонародженному!...

Одного дня по Різдві наш Михайло був в отця пароха.
Цей його радо вислухав та дав деякі вказівки, хоч не аж
надто ҳилився на виїзд до Аргентини. Всюди воно трудно. І до-
бре там, де нас нема!

Наши подруги таки рішилися їхати. Самі не вибралися,
бо з їхнього містечка надумало вибути ще 5 родин. Всі моло-
ді і такі, що не мали в руках ремесла і тільки на землю чи-
слили. Їздили до агента. Записались і чекали, коли він пові-
домить.

А він, наче б то забув. Минув лютий, і почав березень, і
ні ду-ду. Аж по Хрестопоклонній неділі прийшов лист, в якім
писалося, щоб були готові до тижня.

У старенькій церковці правиться Служба Божа за щасливу
дорогу поселенців. Ось вже великий вхід. Поперед священика
і за ним ідуть поважні газди з товстими вусами, а в руках
трійці горяТЬ. Грубі, ліплені з правдивого воску, що так і пах-
не вощиною на всю церкву. Старший брат перед священиком
з кадильницею. А цей: Святішого вселенського архиєрея нашо-
го Лева Папу Римського, преосвященного Архиєпископа і ми-
трополита нашого Кир Андрея... і всіх вас християн нехай по-
м'яне Господь... во віки віков!

Дяк відспівує, а вся церква помагає, бо зійшлися майже
всі прихожани. Потім виходці і їхні родичі до св. Причастя.
Ще кілька слів і Панахида за померлих. На “вічна пам'ять“
всі присутні підносять до гори свічки і хліби на тетраподі, —
це на знак, що так душі ідуть на нашу молитву до неба.
Майже всі присутні склипують. Не тільки над тими, що вже
переставилися, але й над тими, що відходять, і може ніколи
не повернуться і більше не заспівають тої нашої незабутньої
Панахиди?...

Михайло справив ще обід для своїх найближчих. На нього запросив і о. пароха, який радо прибув. Хоч обід був пісний, бо в великий піст скоромно годі, але настрій був святочний. При кінці гостини промовив о. Ілля:

— Дітоньки, ось за кілька годин вас уже не буде між нами. Ви поїдете від нас далеко, в інший край, між інші люди. Але послухайте слів вашого батька духовного. Послухайте і запишіть собі їх глибоко в серці. Де б ви не поїхали, всюди є Господь Бог і вся земля належить до Нього. Тому не забувайте на Нього. Не забувайте ніколи тої молитви, що вас мама-тато навчили. Будете в пущі, там може й жадної церкви нема, то поставте. Тримайтесь разом русин з русином. Ладьтесь взаємно між собою і не цурайтесь свого народу. Він колись був славний і, дасть Бог, ще буде славним і відомим на всім світі! Організуйтесь в свої братства і старайтесь, щоб до вас прибув свій священик, як оце до Бразилії і Канади та Америки поїхали! А тепер, діти, клякніть хай я вас поблагословлю на щастя і на здоров'я та на Божу милість і ласку!

По тих щиріх словах доброго батька-душпастиря пінісся голосний лемент в хаті. Заплакала Текля, не витримав Михайло. Заголосили обидві матері, а старі мозолисті пальці обох сватів теж щось забагато маніпулювали коло вусів. Обід скінчився. Всі присутні впали навколошки та, хлипаючи відспівали:

Під Твою милість прибігаєм, Богородице Діво,
молитв наших не презри во скорбіх,
но от бід ізбави нас,
Єдина чистая і благословенная!...

Теклин брат, Грицько, вже чекав з возом. Повкладали переселенці свої дрібні статки. От кілька клунків, трохи одягу, дрібніше гospодарське приладдя в рукавцях різні насіння і все. Коні нетерпеливляться. Форкають. Копитами б'ють по болотнистім подвір'ї.

Ще обійми і ще сльози і виїздять. Михайло з Теклею в останнє кидають оком на подвір'я. На тих, що остають. На гой безлистий садок і почорнілу хату та стодолу. Грицько підігнав коні і вони рушили по весняній болотні. Вже сніг давно стаяв, але води і болото добре не підсохло. До того ще доці перепадають. Ось і зараз починає мжичка та тягнє холодом. Хоч дерева вже наставилися пускати свої гони.

Парасочка, загорнена в теплу мамину хустку, сидить між татом і вуйком Грицьком, а Текля, плечима обернена, на руках тримає добре загорнутого Федя. Поволі тягнеться підвіда болотом, минаючи убоге передмістя Хотимира. Он між старими деревами — липами, березами, черешнями кладовище. Михайло торкає Грицька в лікоть. Стають коні і подорожні злізають та йдуть на цвінтар помолитися на гробах рідних своїх. В останнє ще. Знову тихий плач і стогін. Текля бере в вузличок грудочку вожкої холодної землі і ховає під серце. Мовчки сідають на віз і далі до гостинця.

Перед ними 18 кілометрів дороги до Коршева, на залізничну станцію. Ніччю о 10-ій буде потяг на Станиславів і далі в світ широкий і далекий. Заплакане пообіддя, як і їх доля. Михайло крадькома позирає на жінку. Вона, спустивши очі, майже непомітно ворушить устами. Значить молиться — добре. І він сам в дусі пригадує прохання Отченашу: нехай святиться ім'я Твоє, Отче наш... нехай прийде Твое панство... нехай діється воля Твоя... Хліба до життя дай нам у новій країні і на новій землі та від напasti нас збережи. Всім теж прощаю, Господи, а Ти мені прости і моїй Теклі і дітям моїм милостив будь! Аякже!

Грицько не любить такої мовчанки. Він торкає по якомусь часі Михайла і показує пужалном на ліво:

— Онде Жуків! Видно церкву св. Миколая. А зараз переїдемо річку Чорняву, що вливається до Прута. Я туди добре знаю, бо аж до Коломії їздив з жидами на фірманку.

— Та значить, що ми вже майже половину дороги зробили?

— Виходить, що так, як навіть не більше. Тут кращі дороги. Хоч терен вищий.

Як стемніло добре, то наші поселенці добилися до Коршева. Через це село, де колятором був Митрополит Андрей Шептицький і де були його добра, ще від 1-го вересня 1866 року переходила залізниця Львів-Чернівці. Вона мала два тори. На станції було гамірно. Повно людей, бо не тільки в Хотимира їхали, але й з інших сіл вибиравалися люди до Аргентини. Було яких до 20 родин. Багато речей треба здати до паквагону. Ось один везе розібраний воза, другий плуга та інші більші господарські начиння.

Якийсь залізничний служка, поляк, при важенні тих речей, починає собі кпити з поселенців:

— А ступи чому не берете, хлопі, до Америки? Га...

— Не можна, пане, — відповідає якийсь обертинець — бо ступ тут буде замало!

— Як то замало, а нашо?

— Нашо, питаєш? — різко відрубує дядько — на то, щоб поляків в них опихати!

Поселенці зареготались. А робітник може ще був би і що відповів, але на вид стільки здорових і мозолистих рук не відважився. Тільки пробурмотів собі під носом: хлопі, радикали.

Три на десяту приїхав потяг з Коломиї. Шумить, пихкає, наче б сердився, як буйний кінь. Люди всідають і займають місця в 3-ій класі. Кондуктори накликають. Жиди гергочуть. Станційні робітники вигукують. Рейвах і гармідер. Наші сидять коло вікна, слава Богу.

Залізничник у червоній шапці дзвонить тричі і потяг, давши гудка, іде. Текля з Михайлом побожно хрестяться і шепчуть: в ім'я Боже!

По півночі були в Станіславові. Тут їх зустрів агент. Казав висідати з того поїзду та повів на бічні тори. При тім пояснив, чому це робить:

— Люди, ви знаєте, що польські пани хотять вас тримати в вічній неволі і не бажають за ніякі гроші, щоб ви виїздili за море на краще життя. Тому не пускають за границю.

— Ну то що тепер буде? Я ж хату продав вдома — вирвався якийсь з Кривотул.

— Ви нічого не бійтесь, тільки спустіться на мене! поїдете, але не в звичайних вагонах, а товарових. От зараз вас посаджу. Аби до Відня, а там уже по людськи поїдете.

— Та про мене, нехай і в товарових з коровами, аби їхати! — обізвався той, що жутився за продану хату.

Правда, коров в вагоні зараз не було, хоч ще було пізнати, що ці вагони служили на перевіз коней і товару. Люди розсілись. Якийсь колейовець, українець, йм посвітив. Показав, як замикати двері. Приніс ведро води та наказав сидіти тихо.

Може минуло пів години, а може й ні, як цими товариними вагонами почала термосити машина. Хвора дитина хли-

пала на руках молодої матері в кутку, а решта пасажирів худоб'ячого вагону задрімала. Заснув і Михайло з Теклею. Як прокинувся, то в вагоні було темно, але він рівномірно виступував на рейках. Значить — їдуть.

Ранок їх зустрів у Львові. Тут потяг добирав ще більше вагонів, а ті, що привіз, відчіпляв. Міста не бачили, бо були на товаровій станції, на Підзамчі. Через віконця бачили довгі ряди вагонів з написами "цісарсько-королівські державні залізниці" і за ними високий замок з безлистими деревами. І знову рівномірний цокіт сталевих коліс і на захід сонця. День був хмарний. Люди зазирали в малі віконця і дивилися на краєвиди. Тут були вони гористі. Пересипані убогими галицькими селами з церковцями старими. Часом видно було містечко. Не ставали майже по станціях. У ночі вже чули тільки польську мову.. Це був Краків.

Тут кожен почув себе осамітненим. Вже не на своїй землі. Чужина. Похнюплени сиділи переселенці і журилися, бо ще може на границі Галичини їх поляки перелапають і з соромом мусітимуть повернатися до своїх сіл. На щастя, Богу дякувати, того не було. Моравська Острава вже поза польською владою. Потім Кромериж і Відень.

Всі поселенці увесь час стояли в малих віконцях і напереміру вдивлялися в них. Вже наддунайські рівнини. То зелені трави, то води. І дерева вже цвітуть. Пахне весною. Здовж залізниці дороги обсаджені деревами, а поля, наче грядки, дбайливо оброблені. Наші газди тільки устами прицмокують.

— От де лад і де порядок. Що то значить наука. Чехи, німці то справді люди!

— Чоловіче, ми ще б не таке мали, якби ми були самі господарами на власній землі, а не поляки та жиди нами коверзували. — Обізвався якийсь вусатий дядько, що читав газету у куточку.

У Відні вже знову повернулися на людей. Якийсь чех-агент корабельної лінії забрав їх з товарових вагонів і примістив в скорім потязі, що йшов на Берлін і Брему. Свобідно можуть дивитися на околицю. На синій Дунай, на гарно влаштовані його береги. На церкву св. Степана, що шилом стиричт до неба. На чарівні парки, що заливаються цвітом і упоюють весняними ароматами повітря.

— Михайле, дивися, як тут усе чистенько, які люди повбираючи, який порядок! — це Текля.

— Бачу я це, добре бачу. Тут пейсатих жидиків не видно. Ні того бруду. Ось на стації почекальна аж світиться і навіть папірчика ніхто тобі не кине...

— Не знати, чи воно так і в Аргентині буде? — питает знову подруга.

— Того мені ніхто не казав, але поживемо, то побачимо.

Нашим поселенцям дуже сподобалася столиця Чехів, Прага. На рікою Велтавою, що вміло урегульована. Великі будови. Старе й нове місто. А чехи охоче про свою "злату Прагу" оповідають. До переселенців присівся молодий чех, що служив у Львові при війську, і увесь час розказував ломаною українщиною про свій край і нарід.

Вірити його словами не треба було, бо через вікно очі бачили красу і велич того слов'янського народу.

— А то все наша праця і боротьба! — казав на відхідцім чех — Без праці нема колачів...

Потяг не стоїть, а далі мчить на північ. Німеччина. Ось столиця Саксонії Дрезден, над річкою Ельбою. По ній плавають кораблики. Гарні барокові будови. Церкви, палати. І фабрики та фабрики. Аж хмарно від диму на передмістях.

— Тут — пояснює нашим селянам якийсь жид з Перешибля, що теж їде до Бреми — французький король Наполеон мав останню перемогу на німецькій землі в серпні 1813 року.

— А це дуже старе місто, пане? — запитав котрийсь з цікавих.

— Досить, бо ще воно є містом від 1216 року.

— То буде старше від галицького Львова?

— Так, бо про Львів є перша згадка допіро у 1259 році.

— А Львів заложив наш руський король Данило — додає один молодий, але видно свідомий дядько.

— Знаю і я про це. — Додав від себе жид-інформатор.

Хоч наші поселенці їдуть разом і тримаються купи, то вагони великі і до них понасідало і інших подорожніх. Ясно, що переважно німців. Але вони спокійно заховуються. Читають газети, говорять. Нема тих кпин з нашого селянина, як у краю, хоч неодному німцеві дивно від таких уборів і від такої м'якої мови.

— Берлін! Берлін! — гукає різко кондуктор.

Великий стаційний двірець. Весь під склом. Люди дивуються, як то можна таку великанську стодолу виставити. А рух, а шум, а свист, що голова ходором ходить. Мигають мов потвори потяги, свистять і шубують локомотиви. А народу, як мух. Одні виринають, а другі зникають по тунелях, переходах, коридорах.

Якийсь вусатий німець в чорнім уніформі кличе "Бремен" і показує на другий поїзд, що тут же стоїть і наче б уже рухав. Люди кинулися до нього. Тягнуть клунки, несуть дітей, самі пхаються, щоб якнайскорше влізти. Вусатий німець дивиться і щось по своєму шорстко шварготе:

— Лянгзам! Лянгзам! — повторює.

А люди ще більше триважаться. Але приходить на поміч знайомий жид:

— Та що вам, люди добрі? Маєте час, той пан каже вам не спішитися, поволі.

Нарід втихомирюється, а жид щось говорить з вусаньом і той усміхається.

З Берліну до Бремі не дуже цікаві краєвиди. От поля, ліси, містечка. Хоч всюди впорядковано і чистенько. Властиво поселенці не їхали до Бремі, але до Бременгафену, тому що тут були кораблі "Міслер-Бремен" якими їхали до Аргентини наші покутяни та підгіряни. Це при вході Везери в німецьке море. Уперед є Геестемюнде, а за Бременгафеном видно Леге. Отак їхали три дні і три ночі.

У Бремі перебули ціле пополудня і ніч аж до ранку. Агент наказав, щоб ніхто не віддалявся від стації. Люди були помучені, то їм не в голові було кудись волочитися. Ранком подалися до Пристані, що лежить 80 км. на північний захід від Бремі. Тут нащепили їх і лікар переглядав очі.

До Михайла заговорив якийсь отинієць:

— А навіщо нам аж тут очі переглядати? Вже й так не завернуть.

— Та завернути не завернуть, але можуть затримати, аж поки не вилічать.

— О, то було б погано...

І дійсно так сталося. Одну жінку мусіли притримати і підлічити очі. Вже й чоловік не міг виїздити, ні діти. На щастя

з наших товмачан всі були здорові. І пощепленні мусіли за-платити в агентції за шіфкарту-білет їзди по 60 пезів від особи. Тут знову вийшла заковика. Були такі, що їм забракло. Сам Михайло двом таким допоміг, позичивши кілька десятків корон на дорогу. Колись віддадуть. А ні, то буде так. В біді треба помогти і на віддачу не дивитися — міркував враз із жінкою Михайло — краще хай Бог нам винагородить наше добре серце.

— Mope! Mope! — вигукували наші поселенці, коли їх привезено в пристань. Текля собі пригадувала науки о. пароха, як він розказував про Ісуса, що по морі з учнями плавав, а Михайло знову думав про ті оповідання, що їх читав вдома. Там розказувано про козаків, що на дрантивих чайках пускалися на злосливє Чорне море. І не одна чайка потонула в його розбурханих хвилях і не одну турки-яничари затопили. На ці думки його зібрал жах. Ану, що буде, як і корабель в тих безмежних водах пропаде. Навіть не будуть знати, де і в якому місці загинув він та його родина.

Та сумні думи перебив гуркіт кранів, що вантажили добро емігрантів на корабель. Вони стояли здовж камінного берега і посувалися на шинах. Виглядали наче вітряки, тільки більші, і замість крил мали одне рам'я, як журавель при криниці, і ним тягали в надра корабля ладунок. У хатці ж сидів німець і крутив якоюсь ручкою, а тоді журавель ходив, як було потрібно. При самім березі камінного обшиву були знову грубі залізні гаки, на яких товстелезними шнурами був прип'ятій їхній корабель.

— Ахт! Увага! — кричав голосно якийсь урядник, показуючи рукою майбутнім пасажирам корабля, щоб входили на довгу драбину, що була причеплена до боку корабля. Народ тосунув тудою. З острахом і третмінням ступали люди по кладді і хапалися грубого поруччя борту.

— Слава Богу, вже на кораблі — з полекшою майже всі ідітхнули. Бо не одному снилося, що його замість до Америки, посилають назад до свого старого гнізда. Тепер уже напевно поїдуть за море, на нові землі, на нове життя...

Гуртками збиралися люди на палубі і оглядали берег та поглядали з надією на море. А корабель нарешті затремтів і затрубив своєю захриплою сиреною.

Відчалювали...

ІІІ. НА ШИРОКИХ ВОДАХ

— Ну і чого ти, стара, пхинькаєш! — кликнув до своєї жінки Михайлів батько, що в садку обтінав дерева, бо от-от і будуть пускати нові парітки. Вона ж копала в городі гряди, бо весна; то й треба дещо посадити й посіяти. Заступом вміло перекидала вироблену землю, а думками була далеко — коло сина й коло невістки та й внуків. Звичайно, що ми тоді когось цінимо, коли його стратимо. Так було і з дітьми Михайлової. Хоч і як вони були коло неї, то годі їй було на них нарікати чи їх недоцінювати. Син був вельми слухняний, а невістка її любила як рідну маму і теж вдалася, Богу дяка, дуже покірлива. Текля була ж з бідної родини, але зате чесної. Сама ж богомільна та тихомирна. Свекруся вміла все віддати, що їй належалося, а навіть часто надто. Знову якихось “прав” для себе не вимагала, а навіть і ті, що мала вдома, то не дуже ними хизувала.

— Та як мені старій не плакати! — обізвалася жінка — Потіхав мій Михасько, і може не вернеться. А ти старий, гадаєш, що Теклі не шкода. Коли б мої доньки такі повдавалися, як вона. А то ж чужа дитина, але як мене шанувала і як любила. І поїхати так за ні про що на чужину і там пропадати...

— Чому пропадати? — обурився трохи чоловік — Хто Господа Бога боїться, то й на край світа не пропаде, а хто Його собі легковажить, то й в рідній країні скапає, як та зле зроблена воскова свічка.

— Але ж то чужина — не піддавалася жінка.
— Чужина і не чужина: всюди Господь однакий Батько. А думаєш, що на чужині не можна по своєму влаштуватися. Михайло сам не поїхав. Їх там багато, а де громада, то й церква своя буде, а там і якась читальня і як будуть ладитися, то ще й розростуться, мов ті жиди!

Ці слова стару трохи потішили. Вона втерла запаскою сльози і почала далі завзято копати город, а при тім її уста шептали, щоб Господь подав так, як це її чоловік гадає...

— А що ж тоді поробляли молоді виходці? — Вони вже доплили до Антверпії в Бельгії. Тут уже третій день, як вантажать на їхній корабель, що був більш вантажником, як особовим статком, залізо.

У спільній корабельній спальні для мужчин сидять кілька наших людей і балакають, то про це, то про те. Між ними один з Бучаччини, Свідомий і начитаний чоловік, Богдан. Він то й найбільше цікаво розказує про всячину, а другі слухають та й розпитують про те, чого не розуміють.

— То файна штука та шіфа — каже один з отинійців — хто її таку вигадав?

— А хто її видумав? — це Богдан — то я вам зараз розкажу такий переказ. Хочете послухати?

— Кажіть, кажіть, чому ні? — кинуло кілька голосів.

— Про повстання корабля отаке розказують люди: Геть колись, давно-давнісько, один чоловік ішов понад воду. І тут вам зірвався вітер та здер капелюха і кинув на плесо. Чоловік метнувся за капелюхом, та так нещасливо, що поховзнувся і бабах як був у воду. А вода в тому місці була глибока і може був би і втопився, коли б не надплила на той час спорохнявіла колода. Він тоді вчепився тої колоди і сів на неї, але, на нещастя, хвиля відбила його від берега. Не знав бідняга, що робити. А тут вітер устав трохи і хмари розійшлися та показалося сонце. Він гадає, скину та просушу трохи одежду. Як задумав, так і зробив. Налапав у воді якусь тичку і її встро-мив у колоду та на тичці розвісив свою одіж. Але от подув вітер і зачепив об завішену одежину та й попхав колоду до берега. З того то люди почали їздити вітрильниками, яких ми бачили повно по німецькім морі, як рибалки на полів оселедців виїздили. А потім ще доправили парову машину та й тепер маємо шіфу, як ви кажете з-німецька, а по нашему треба казати корабель, або пароплав.

— А диви, як то кумедно сталося — дивувалися слухачі.

— Але й пристань таку вибудувати, то не що будь — докинув своє слово Михайло.

— Правду кажеш, бо оця Антверпія 88 км. від моря, на ріці Скальді, то саму дорогу до неї треба було прочищувати, щоб могли великі транслянційські кораблі заходити, а вже про портові споруди не казати. Це єдиний і найбільший порт цієї країни. За еспанського короля Карла V-го, то Антверпія була найбільшим і найбагатшим містом Європи.

То як то, а що тут мав робити еспанський король? —

обізвався котрийсь з слухачів. — Де Еспанія, а де Бельгія!

— Так, але уважайте, що колись Бельгія належала до еспанської корони, хоч Карло V був і німецьким імператором. Зрештою до 1714 р. належала Антверпія до Австрії.

— До Австрії? — здивовано запитало кількох — То наш найясніший пан аж сюди мали владу. А чому тепер не мають?

— Бо пізніш забрали цю пристань французи, а 1814 року голляндці.

— Добре, то чому вона тепер бельгійська?

— Бельгійською вона від 1830 р. тепер значиться, 72 роки!

— А як тут люди говорять? — запитав молодий газда з Грушки.

— А тобі навіщо це знати? — хтось засміявся. — Ти чи сяк, чи так, то не розуміеш.

— В Бельгії люди говорять двома мовами: французькою і флямандською, бо бельгійської мови нема. В околицях Антверпії панує спобільша флямандська, бо варта вам знати, що це місто є батьківчиною одного світової слави маляра, Ван Діка-флямандця.

Під вечір випили в пристані і знову подалися на море. Їхали спокійно. Видноувесь час береги, а властивіш прибережні світла та високі морські ліхтарні, що вряди-годи блимають та вказують кораблям дорогу. Ще бачили світла по англійськім боці і здалека французький берег. Опісля пустилися на широке море-океан.

Минали дні за днями, а кругом тільки вода та в горі над ними небо. Часом натраплять на який корабель, що здалека пускає в гору чорну смужку диму. Рідше подибували вітрильні. Часом і рибацькі відважувалися плисти по тій глибині.

Нарешті кораблем почало хитати. На вечер'ю прийшла тільки половина подорожніх. Дехто лежав і стогнав у спальні, або й немилосердно віддавав, як то кажуть, торішню паску. Не одному світ замакітровися, а діти невтішно плакали. На сніданок не з'явився майже ніхто. Все лежало: одні з морської хвороби, а другі з боязні, щоб не вертати, поклалися і чекали поки перемине лихо. Михайліві трохи крутилася голова, але він не був хворий. Тільки для обережності не крутився поміж людей, щоб не викливати в себе ярких проявів тої колисанкової недуги. Текля навпаки, хоч жінка, чулася черствою і навіть

одного дня не лежала. Теж і її діти. Вона ходила коло хворих. Потішала. Помагала матер'ям коло дітей обійти. Жіноча спальня, то вся була обвішана пеленками, бо між переселенцями було більше дітей, як дорослих. Всі молоді газди. Затого скоро всі знали про "хотимирську молодицю", як її називали, тобто нашу Теклю.

Антоній Крук з Отинії теж хворував на комісну хворобу. Хоч йому це було не на руку. Істи, ж є, а не можна. Де ж він мав щодня по чвертці вина до столу? Та що з того. Стaloся подібно, як і тими золотими грішми в час голоду. Кажемо ми, аби гроши, то все можна купити, крім хіба одної мами. Але от, оповідали, настав у краю голод. Діти просять тата: тату, ми хліба хочемо! А тато: он там під шапкою маєте. Діти кинулися, підносять шапку, а там копіця золота. Та що з золота? Його не пож'якаєш і не з'єси. Так і тут; є що їсти і губа та зуби є, а їсти не можеш!

По добром тижневі перестало кидати кораблем на боки, а тільки хитало ним поздовж. От піднесе дзюб його високо-ви-соко, здається тебе на хмару підкине, і давай назад, наче б корабель цілий западався в морську безодню. Таке хитання вже можна витримати. І народ почав одужувати. Походжати по чердаку. Дивитися на безмежний рухливий водний степ. Здається, що по нім, у високій траві, пасуться сиві коні, але трава така височенна, що тільки гриви білі показуються з неї.

Отак і надійшов страсний тиждень. Кухарі німці дивуються. Чого то ті люди не їдять. От візьме один з другим скибку хліба та які овочі, а м'яса і набілу навіть не торкає. Нарешті питаютъ уже нам знайомого жида.

— Чого ті русини страйкують? Може їм їсти краще давати?

— Ні, в них оце карвохе! — пояснюює жид.

— Яке карвохе — страсний тиждень, як вже 4 тижні по Великодні? — недовірковують німці.

Або в них є інакше. Вони тримаються іншого календаря-юліянського, що на 14 день пізніше, а Великдень іде за іншою рахубою теж.

Та люди на це не звертали уваги. Трималися гідно. У страстию п'ятницю, то навіть не показувалися до їдалньі. Хіба діти матері давали щось теплого і поживнішого. Занепоєний

інтендант корабля знову кличе жида, а цей говорить з Богданом. Врешті договорюються, що на обід тільки картоплі в мундурку можна зварити.

Цей піст не тільки здивував німців, але й поміг, що люди геть усі солідно повихрапувалися з морської хвороти. Взутра велиcodня неділя. Бучацький Богдан попросив кухарів, щоб спекли кілька пасочок і наварили досить яєць. Вони радо це вчинили. Кожна родина ще з вечера дістала булочку і кілька яєць в паперовий кошичок. А назавтра рано всіх побудили скороосвіт. Ледве сіріло. На чердаку поставали молодиці з кошичками, а один дяк з Пужник почав велиcodню Утренню.

Воскрес Ісус от гроба яко прорече, даде нам живот вічний і велію милость...

Самотньо-торжественно, при святковійтиші зібраних, нісся голос співця. Люди почали обхід навколо чердака, попри барієри. Ось ідуть до переду, на ліво і до місця де стоять паски. Інші подорожні теж повиходили. Вся служба і навіть капітан корабля, лютер-протестант, стоїть на вищім помості і приглядається процесії.

Дяк і піддячі становуть посередині, а збоку чоловік з примітивним хрестом, зробленим з дощинок, та жінки з двома образами. Дяк підносить голос і витягає:

— Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ і сущим во гробіх живот дарував...

— Христос — во—скре—се—е — наче буря зірвалася з уст подорожніх і цей радісний велиcodній спів покриває великий плач жінок і навіть мушин. Нема священика, нема радісних дзвонів, нема своєї паски, нема рідних, нема старен'кої церкви.. Знову співає дяк Христос воскрес, але й його голос заломлюється і він стає. Навіть лютрам стають в очах сльози. Ex, це був момент! Хвилина коли з надер душі пробивається віра. Недаром кажуть: коли хочеш іциро молитися, то йди на море возитися!

Ще добру хвилину плакали люди і не один раз починав дяк та голос його ломився і танув у горлі. Навіть той радикал з-під Товмача голову понурив і хлипав. По довшій хвилині почав Богдан, до нього прилучився Михайло і врешті дяк:

Да воскреснетъ Бог і разточаться врази його і да біжать от лица його всі ненавидящії его!

Потім: Воскресеня день, просвітімся людіє. І Ангел воліяще Благодатній аж до друг друга обіmem, рцім братіє, і ненави-дящим нас, простім вся воскресніем і тако возопіем: Христос воскресе...

З-за зелено-синявої тафлі води сходить сонце і освічує чердак корабля та всю святкову громаду. Дяк співає і кропить свяченою водою, що її везуть здому ще, паску та яйця. Люди христосуються і з радісним настроєм зустрічають цей Великдень на морі: Христос воскрес! — Так, направду воскрес!

22-го дня подорожі корабель зупинився перед столицею Уругваю, Монтевідео. До нього присунувся інший корабель і на нього переладовували залізо. Знову гуркіт вінд і крик робітників. Над кораблями політують меви, а з закамарків коло рятункових човнів вилітають наші горобчики. Вони теж їдуть в Аргентину кращої долі шукати.

Як Михайло прокинувся серед ночі, то зараз і відчув, що корабель пливе. Ранком стояли на якорі, очікуючи знаку впливати до пристані.

Майже всі подорожні зібралися на чердаку і очікували в'їзду до порту. Так, вони за кілька годин вступлять на американську землю!

— До 1492 р., коли то Колюмб відкрив цю сушу, то про неї ніхто в Європі не знав. Це було в початках козаччини на наших рідних землях, бо, два роки скоршe, вперше стрічається ця назва козак на означення вояків-здобичників по степах. Це місце американської суші, чи Західніх Індій, як колись звали, Америку, відкрив 1515 р. еспанський мореплавець Діяс де Соліс, а 1536 р. на берегах цієї великанської ріки, що її названо Ріо де ля Плята (Срібна річка), Петро де Мендоза заклав місто Буенос Айрес. Ріку тому названо срібною, бо знайдемо на берегах її пісок, що мав у собі цей дорогоцінний металль. Плята — це властиво по латинськи штабка металю, а тому край названо Аргентиною (по латинськи аргентум — сріblo), тобто срібною країною.

Ці пояснення Богдана перервав Михайло:

- А цей край до приходу еспанців був хіба не заселений?
- Чому не був? Жили тут індійці і на це місто “Погоди”

— Буенос Айрес — вони напали і знищили та поруйнували. Допіро 1580 р. Іван де Гарай оновив місто, ставши його другим фундатором. Куди пізніше, бо в рік по скасуванні Запорозької Січі (1776) Буенос Айрес приходить до більшого значення, стаючи столицею віцекороля, що ним став Петро де Севаллос.

— А коли ж стала Аргентина самостійною державою?

— Не зараз, бо ще 1806 р. англієць Бересфорд зайняв на якийсь час столицю віцекоролівства, але його прогнано. На другий рік знову напали на місто англійці, але їх щераз відбито. Аж 25 травня 1810 року створили місцеві жителі свою урядову хунту і почали самі собою рядитися, хоч зaledве 9-го липня 1816 року, як наш Тарас Шевченко мав 2 роки життя, то на конгресі у Тукуман, що є в глибині краю, проголосили самостійність.

Цю інформативну доповідь Богдана перервав рух корабля, що почав наблизатися до пристані. Від неї виїхали два кораблики, що мали провести нашого пароплава до берега. Люди увесь час дивилися на береги. Рівно. Місто широко розложилося. Вежі костелів стирчать до неба. Зеленіють дерева в парках. Будинки широко розсипані. Доми і хатки при березі. Михайло роздумує над тим, що сказав Богдан. Йому здається, що от вискочить з своїми примітивними списами індіани і не допустять їх до берега причалити:

— Геть, це наша земля, наша батьківщина!

Але не було індіян на березі, а стояли тут смагляви урядовці та портові робітники. Як тільки причалив корабель, то зараз спустили кладку і вінди загуркотіли, виладовуючи багаж емігрантів. На чердак прийшов морський старшина, видно від команди пристані, і щось говорив з німецьким офіцером. Той казав поставити при вході стіл і закликав ще кількох службовців. Тут почали переглядати документи і повеліли сходити на камінний берег.

— Куди ви ідете? до родини? — запитав їх якоюсь ломаною не то польщиною, не то чещиною один із моряків, що стояли перед великим магазином.

— Ми на еміграцію — відповів за всіх Михайло.

— То туди ідти — повелів моряк.

Наші поселенці перейшли магазин і за другими дверима опинилися на просторім подвір'ї, що нагадувало міський майдан. Росли в ряд якісь невідомі дерева з дрібним листям і по округлих грядках на середині росли купки цвітів. Ось там є двері і новий кам'яний будинок. Написано "іміграціон". Знову появився якийсь урядовець і веде до просторії спальні. На право мужчини, а на ліво жінки з дітьми. Ліжка поверхові, як і на кораблі були. Люди розташовують і з широких вікон поверха дивляться на околицю. Перед ними руда вода Ляпляти.

— От собі, нівроку, річка — берега не видіо! — каже Богдан — Недармо відкривець Соліс назвав її Солодким морем (Мар Дульсе). Це з'єднання двох рік Парани й Уругваю, довге на 350 км., найвужче на 40 км., а найширше на 230 км., глибоке на 2 м. а в каналах, якими ми їхали до пристані, на 10 м., а навіть і глибше. Має 35.000 км. кв., тобто більше як половина нашої Галичини. На ній є чимало островів, але найбільший це Мартін Гарсія, що приналежить до Аргентини.

Довго не побули, як їх покликали на вечерю, на долішню залю. Великі муровані столи і важкі лавки. Кожен з емігрантів бере тарілку і йде до віконця, де кухар всипає добру хохлю якогось гуляжу, чи як він промовляє "пучеро". І малий білий хлібець з кошика подає.

— Дивно, що так скоро вечеря, бо в 5-ій годині. — Ди-нується котрийсь з грушевецьких, що їх іде до Аргентини чимало.

— Але й обід тут в 11-ій ранку, — додає Михайло, що вже дещо розвідався більше про побут в еміграційному готелі.

На сніданок дають горня мати-косіди і хлібець та й готово.

— Та хай, — сказав, вже вечеряючи Богдан, — з голоду видно не прийдеться помирати!

Другої днини випала якраз неділя. Богдан, Михайло і ще кількох господарів з жінками вибралися до найближчого костелка. Кавалок ішли, аж дивляться, стойть гарна церковця та й іце золотом вилискує. Котрийсь читає:

"Сан Ніколас".

— То Сан Ніколас — поправляє Богдан, бо с у них читнеться як по латині перед а, о, у не ц, але к.

Увійшли до старинної церкви, що з 1769 року. Вона є пасторіяльною, і тут якраз почалася мша. Вислухали її. Помолилися собі по своєму потихеньку. Присутні трохи скоса поглядали на їхні поклони і убори та на спосіб хрещення, але не казали нічого. А нашим знову були дивно, що тут ходять збирати тацу з таким мішочком на довгім шатику.

Потім далі подалися містом у напрямі пристані. Ось якийсь палац.

— А це що за рожева палата?

— То хата тутешнього найяснішого пана — сказав Богдан президента.

— А чому тут цісаря нема? — питає один дядько з Камінки.

— Бо тут республіка, щось як у наших козаків, що кошового на доживоття не вибирали, але на кілька років.

— А тут на скільки вибирають?

— На шість років.

— Не знаете, як той їхній президент називається?

— Казали мені на кораблі, що це генерал Юлій Рока. І він вже давніше був президентом.

— Видно мусить бути якийсь добрий, що його вдруге вибрали — міркує собі в голос котрийсь з дядьків.

— Можливо! — кінчає його думку Богдан.

У суботу ранком знову випровадили наших поселенців до пристані. Тут стояв корабель, але набагато менший від того, що віз їх через Атлантик. То вже їдуть до Місіонес.

Плили попри береги Аргентини, а часом було видно і другий бік — уругвайський, туди на право. Потім острови і проливи, що голову можна згубити. Видно рівний берег. Плавні та ліски, а спобільща рівнинні трави і по них худоба та гавчі — пастухи на конях.

Де-не-де самітня ліп'янка стоять. То певне тих пастухів-гавчосів. День гарний, хоч холоднуватий. Бо тутешній травень, то наш скажім, щирий грудень, хоч не такий гострий, як там у нас, в Україні.

— А дивіться — каже до присутніх Текля — вода щораз то більше починає синіти, чи навіть зеленкуватіти.

— Бо ми вже в'їздимо в річку Уругвай. Бачите ті малі острівчики, що косою наліво розклалися? Це вливається в Ля-пляту рукав Парани, званий Парана-Куаза. — це Богдан. Він старався розмовитися з моряками, хоч це не все вдавалося. Більше треба було на міги говорити. Правда, що кожен знов, що слово пан не означає пан, але хліб. А пан наш, то еспанський — сеньор. Емігранти це слово добре запам'ятали з такої пригоди. Ще як були в Буйнесі, одна жінка, щось хотіла запитати якогось паніська та й до нього: пане, а пане, та й ще пан! А він, не довго думаючи, ішов до поблизької крамниці виніс бохонятко білого хліба та й її тиць: маєш пан!

У неділю над вечір прибули до Конкордії. То теж старе місто, бо вже 1824 р. тут була парохія св. Антонія, як це можна бачити на таблиці при вході до тої церкви. Не дали тут ночувати, бо повели на станцію, де вже пихкав паротяг і кілька товарових та особових вагонів.

Люди, побачивши сірі худоб'ячі вагони, стали міркувати чи часом тут знову де не схочуть їх поляки завертати, бо мусять ховати їх у товарові вози. Але цього покищо не сталося. Поїхали особовими і чистими возами, що аж любо, і ранком опинилися в старім історичнім місті, — Монте Касерос. Це вже провінція Коріентес, що дала Аргентині визвольника Сан Мартіна. У ній місцевість Ітаті, де є чудотворний образ Матері Божої. І в Касеросі 1852 року генерал Уркіса побив буйнеського владітеля, диктатора Мануїла Росаса, і тим привернув конституційність країні, хоч спокій і єдність настала аж в 1861 р. Та не на довго потривав мир. За чотири роки вибухла війна з Парагваєм проти другого диктатора Лопеза, що закінчилася 1870 року, того самого, коли папі відібрано церковну державу.

— То вже десь близько той Місіонес — допитувалися люди Богдана, що, бувши читальняником у дома, найбільше був поінформований.

— Е, не спішіться так скоро до того Місіонесу — ще видно знову сядемо на воду — відповів. І так було. Ще раз багаж і люди на малий кораблик і серед чарівних кучерявих берегів зліва аргентинських, а зправа вже не уругвайських, але бразилійських.

— То певне по тім боці десь і наші русини живуть у тій Бразилії — додавався Михайло — ще вдома наші говорили про якусь Парану. І йому ставало на серці лекше, як і це, що вже не довго їхати, аби до тих якихось Гаручів добитися, а там уже за день будуть між своїми — в Апостолес. Не знатъ чи будуть їхати ще залізницею, чи може пішки підуть?

Знову цілу ніч бовтаються по Уругваю. Приставали до міста Санто Томе. Це вже єзуїтська фундація з 1632 року. Властиво, поселенці вже на території Місіонесу давнього, а ще трохи то й нового будуть. Отак то на початку XVII віку пропонували тут, славні на ввесь світ, індійські селища організовані новоутвореним орденом ОО. Ісусовців, на яких руїни їдуть наші галичани.

Гаручі це кілька ліп'янок і примітивний портик над Уругваем. По хиткій кладці виходять на берег зразу люди, а потім виносять багаж. Трохи збоку еміграційні бараки, але вже не такі як в Буйнесі. Ще одну добу перебули, бо не прийшли вози забирати поселенців. Ось тут люди вже віч-на-віч стрінулися з місцевою землею. І дехто злякався. Така пустеля і безмежна трава та й трава. І хіба єдині пастухи, а в містечку тих кілька таємничих і зарослих бразилерів:

— Господи, змилуйся над нами!

IV. ЧЕРВОНА ЗЕМЛЯ

Повставали раненько, бо чекає наших поселенців далека і важка дорога степом. Було холодновато і мряки стелилися над синім Уругваєм. Кілька мужчин стояло перед бараками і дивилися на велику купу багажу. Богдан числив кількість двоколесних великих бід і міркував, що годі це все помістити за раз на них. Хіба б люди всі пішки пішли. Хлопи, то ще може, але жінки та діти? І то у такім дикім терені і серед денної жарі, хоч тепер ніби тут сама середина осени.

Незабаром почувся гамір і між тубильцями, що прийшли забирати на ці біди емігрантів. І вони показували на велику кількість багажу та похитували головами. Богдан їх зрозумів: годі забрати це все на тих кільканадцять возів. Отож скликав znajомих, а між ними і Михайла, та почав їм викладати, що будемо робити з тою масою вантажу. А Михайло коротко:

— Знаєте, Богдане, що? Возів хіба не будемо везти отак порозкладаних, як вони досі їхали. Поскладаймо їх і трохи багажу на віз і буде місце на тих бідах для жінок та для дітей.

— Справді, маєте рацію, погодився Богдан і з ним другі притакнули. Варта знати, що люди з краю везли не тільки одяг, тесельські та столярські і ковалські приладдя, крім, ясно, домашнього, але й вози та враз в стельмаським варштатом. Скоріо кинулися до складання возів. За пів години вже вози були поскладані, та тут вийшла інша трудність: а чим будуть вони тягнути, хіба власними руками?

Один з Палагич, з приводу тої трудності, почав жартувати:

— От і не додумалися наші дядьки: везли вози, а тут хоч самому запрягайся, чого ж то не привести з кілька пар коней, або бодай волів з Поділля, а то маєш тепер!

— То правду кажете: нас недармо везли в Австрії товарячими вагонами, а ми й не доглупалися — хтось інший докищув.

— Люди добрі, киньте жартувати, бо цьому легко можна зарадити — каже на це Михайлова жінка, Текля, що прислушувала до розмови чоловіків.

— А як, газдиню? — запитало враз кількох — кажіть по-

слухаємо, бо то кажуть, що й баба часом добру раду дасть..

— Аво купіть коней у тих смалюхів, що стоять та якось незрозуміло белькочутъ коло нас чи про нас! — відказала Текля.

Люди гроші мали потрохи. Той зміняв в Буйнесі австрійські корони і отримав за них 50 пезів, інший 90, а ще інший і цілу сотню. Отже порадилися, кивнули на одного пристаркуватого пастуха, що стояв оподалів та ссав дзербу. Він зараз прибіг. Щось під носом бомкнув, а люди зрозуміли що це на привітання:

— Буенос діяс! (Добриденъ) і хтось там із розумніших відповів тим самим: Буенос діяс.

Тубилець зробив таку приємну міну, наче льокай на дворі пана Потоцького. На шиї в нього була якась краса хустина, а на босій нозі одна велика острога. Штани трохи скидалися на шаравари козака Голоти. Людям зробилося смішно, та не хотіли образити такого ченогочного чоловіка і почали радитися, як то сказати, що хотять купити коней. До речі ніхто з них не знат, як ця пожиточна в господарці звірина по тушењому називалася. Але тубилець чекав і переступав з ноги на ногу. Богдан його пожалів, щоб часом собі цим курячим шпорном та другої ноги не розпоров і, показуючи гроші на руці, сказав:

— І-ї-ї-ї.. Тубилець на таку мову закліпав очима, але не міг догадатися. А тимчасом другі дядьки почали теж показувати пези і їкати, нагадуючи їржання жеребців. Це почули інші погоничі і собі приступили послухати цієї нової мови. Теклю це не так розмішило, як озлобило.

— Ех, хлопи, хлопи! — сказала — Ви мудрі, але хіба коло чарки та між собою, а пішли на чужину, то як лошата на вигоні. Хто ваше ікання зрозуміє. Дивіться я зараз із ними розговорюсь.

І тут наша Текля показала рукою на ґавчів. Вони звернули свої чорні смолисті зіниці на неї, а вона їм рукою в степ. Недалечко пасся кінь. Тубильці зразу і засміялися. І почали хитати головами:

— Сі, сі, — кажуть --- компрар каважо! (купити коні). А Текля вмить повторила за ними: сі, сі компрар каважо!Хоч

не знала небога, котре слово означає кінь чи те сі, сі, чи компар, чи таки це на к—каважо.

Корентіни кинули свою насушну дзёрбу, а подалися в степ за кіньми. Незабаром привели кільканадцять пар гарних коней. Люди почали пробувати чи коні здібні.

Коні були під верх, то мало котрий з них надавався до воза. Як надягти на такого коня шлею, то він стойть, як хлоп у спідниці. Але вибрали якось кількох. Почали ще пробувати до верху. Нашим видалося, що жоден кінь не вміє ходити під вершником, бо замість іхати рівним кроком чи чвалом, то він товче, наче ступа, або знову скаче, як хорт. До інших возів рішили купити таки по парі волів. Навіть ті, що не мали возів, то купували коні, а навіть корови. Одну таку ялівку купив і наш Михайло.

Тепер прийшлося говорити за ціну. Знову ні в кут, ні в двері. Соромно було хлопам, щоб їх жінка виручала, то виступив сам Богдан і погласав вибраного коня та показавши гроши написав на піску 10. Цим хотів сказати, що дає за коняку десять пезів Два тубильці, видно іхній був кінь, рішуче захищали головами і промовили кілька разів підряд:

— Но, но, но, сіньор. (Ні, ні, ні, пане!).

Нарешті обзвивається один обертинський чоловік:

— Люди, ви видно ніколи не купували коней: пробуєте чи добрі під верх, чи ходять у возі, а може ще й плуги свої повитягаєте й будете ними тую копчасту траву орати, а не подивитеся чи ті ваші коні часом не старші за вас і за тих вусатих пастухів.

— Ай справді, — скрикнуло кілька голосів — ми й забули в зуби коням подивитися.

І тут зачався перегляд зубів. Всього сподівалися тубильці від тих новоприбулих, але цього ні. Вони впрост роти пороздяявляли. Голова місцевої еміграції, що його вислав сюди до Гаручів сам губернатор Іван Осип Лянуссе, хоч сам не дуже второпав навіщо то коням в зуби наші дядьки заглядають, але на запит тубильців не міг відповісти, щоб не стратити перед ними тої пошани, що й досі мав. Отож як його спитали: А то що за чудасія? То він повагом і переконано відповів:

— Той пан, що отвирає морди коням, це -- кінський ден-

тист. Це люди європейські у них великий поступ і культура. Там не тільки людям зуби пльомбують, але й коням!

— Міра целяміго! (Дивись, приятелю!) — захоплено повторювали корентіни, а декотрі з них, то навіть капелюхи свої, з задертою догори передньою крисою, поскидали перед таким паном, що є кінським дентистом. Вже й не дуже то торгувалися за коні й волі. Назагал коні йшли по 15-18 пезів, а пари волів по 60-75 пезів.

Та лишім наших купців і продавців, бо треба снідати і в дорогу. Ось кожному імігранту дають малі круглі сухарчики, горня мати-косіди, вареної дзерби, та ще якусь подовгасту бараболю. Люди їдять, а в середині бачуть гнатик. А то-що за ріпа, чи що? І то ще з гнотом посередині?

— А то — вже жартує Михайло — щоб та картопля просто росла, то ті пастихи впихають патики в середину...

Всі почали сміятися, знаючи, що це тільки жарт.

— — — —

Вже ціла валка готова в дорогу. Великі гарби, що мають колеса вище доброго хлопа, а замість обручів, то обводи по-навивані воловою шкурою, починають рушати. На них менші клунки та жінки й діти. Декотрі жінка чи й дитина скрикує, бо деж їхати на такій двохколій біді? А її тягне дві, три, а часом і чотири пари волів. Напереді коло здорового дишля, що нагадує радше платву, стоїть тубилець з довгою тичкою, на якій є гострий металевий кінець і час до часу поштуркує яєю водові стегна. Та при тім часто вівкає, головно, як треба звертати на бік, або як тяжче волам тягнути.

По боках дороги йдуть й ідуть верхом, хоч наожляп, мужчини. А позаду, бо гарби втирають рідко вживану дорогу, тягнуться поводі наші галицькі вози. На них головно багаж. У кого спокійніші коні чи воли, то й жінка присілась з дітьми. Коло Гаручів земля ще попелясто-чорна та піскова, а що далі в степ, то земля набирає червонястого кольору і стає якась збита. Люди йдуть і дивуються, пробують, в руках роздавлюють цю невидану глину.

— А дивися, колись у біблії нас вчили про червоне море, що то жиди перейшли, а фараона затопило, а ми йдемо зно-

ву червоную землею. Аби то Господь нам дозволив перейти її безпечно... — каже якийсь молодий газда з Вільшениці.

— Ой, то правда, але не знати, яка то буде земля в тих Апостолах, що до них ми ідемо, чи йдемо скоріше? — питаеться котрийсь з тих, що пішки міряли місіонську землю.

— Дійдемо, то побачимо — каже перший — нема чим аж так голови сушити!

Наш Богдан купив корову й коня. На останнього сів, а першу веде не твердому шнурі зо шкури. Коровчина зразу опиралася, але як пройшли перший брід, пішла з охотою. Богдан мав дрібку спокою і він почав собі дещо пригадувати. Між іншим, дивлячися на монотонну околицю, на ті безкраї степи з високою травою і чагарами по роздоллях річок, він поплив у царство мрій. Йому ввижалися широкі степи України, що про них стільки начитався та наслухався в читальні та від вчених людей, одночасно пригадав собі прочитане на польській мові в одній газеті про місійні станиці ОО. Єзуїтів в Америці. Це були реляції проф. Семірадського, з львівського університету, який в половині жовтня у 1891 р. прибув до Буенос Айресу на чолі наукової місії для обслідування аргентинських теренів, головно Пампі і Невкену.

...“Не тільки еспанські та португальські здобичники йшли в невідомі країни Америки. З ними, враз посувалися і християнські місіонарі, що несли слово правди і добра для поганських тубильтців цих обшарів. А бувало навіть, що місіонарі випереджали завойовників мечем і завойовували нові землі хрестом. Так було між іншим над горішньою Параною та Уругваєм-ріками. Новооснований чин Отців Єзуїтів почав місії між індіянами та по короткім часі йому вдалося зорганізувати аж 30 селищ з 90.000 мешканців. Ті селища індіян звалися редукції. Індіани ж належали до шляхетного народу гварані. Спершу ці оселі були на схід від Уругваю, у сьогоднішній Бразилії, де було “сім осель” місійних. Та здобичники не дивилися на благословенну працю місіонарів. Їм треба було робітників на плантації і вони робили виправи та ловили індійське населення в свої тенета та їх закріпощували в жахливий спосіб, винищуючи їх фізично й морально.”

Найгіршими між ними були такзвані “мамелюки”, тобто

мішанці, що вельми завзято управляли своє ремесло "полювання на бугрів". Не зважаючи на ніякі королівські привілеї, що їх мали згадані священики від еспанських королів, не дивлячися на ніякі людські почуття, вони радили, що не потребують ходити й шукати дикунів по лісах-дебрах, але мають уже своєніх індіян і то цілі маси на місці. Давай тоді нападати. Палити редукції. Ось одного разу напали в саме навечір'я Різдва на одну з тих осель і попалили та повбивали їх та в ясир позабирали багато люду. Осталася тільки церковця та місіонар, а мамелюки на другий день, на саме Різдво, взявши довгі свічі, походом рушили до костела. Але місіонар став у дверях і тих "побожних" розбишак не допустив до дому Божого.

Тим робом єзуїти мусіли перебратися з населенням, що ще остало, за Уругвай і так створилися нові місіонські оселі. Між ними і Апостолес, яке основано к. 1638 р.

І знову зацвіло християнське життя між тими первісними мешканцями цієї країни. Однак не на довго. Заздрість здобичників, що сусідували з редукціями, не спала. Вони слали лист за листом і донос за доносом, що єзуїти копають золото і збирають великі скарби на цій землі. Прийшли окремі комісії від самого короля і нічого не знайшли з того, про що їм доносили. Але це не устало і не врятувало редукцій перед знищеннем. Почалися незалежницькі війни цих країв від своїх метрополій, а еспанський король Карло III в 1778 р. прогнав отців єзуїтів з цілого краю та колонії. Редукції переходятять під світську адміністрацію, а духовну обслугу перебирають інші ченці. Та в роках 1816-18 отих 15 місіонських редукцій перестають існувати.

Проти Андресіта, що титулував себе командиром провінції Mісіонес, вислав Маркіз де Алегрете, губернатор провінції Rіо Гранде до Сул (Бразилія), Шагаса, щоб цей, продершившись на західній берег Уругваю, знищив і зрівняв з землею оселі, каплиці й господарства наскільки вони могли б бути притулком для гваранів чи їх мешканцям і перевести все населення на схід від Уругваю. Від січня до половини березня 1817 р. Шагас виконував з найбільшою ревністю поручене собі оце жорстоке діло. Побито Андресіта і щомічник Шагасів, Карвальо, знищив дощенту Мартірес, пограбив Апостолес, Сан Карлос і

Сан Хосе. Зрабованого срібла назбирано на 80 пудів. Прибір головних церков перенесено спершу до Порто Алегре, а потім до столиці Бразилії, Ріо де Жанейро. Образи святих, дзвони, тощо перейшли до Сан Боржя. Знову ж Франція, диктатор Парагваю, це саме зробив з редукціями понад Параною. Однаке Андресіто не кинув на поталу португальцям своєї землі, але почав її визволяти. Осів зо своїм штабом в Апостолес та почав збирати військо. Мав він 800 гваранів і сильно укріпився в оселі. 2-го липня 1817 р. напав знову Шагас на Апостолес, але стратив багато люда і повернувся з нічим. Та тим не дав за виграну, і в березні наступного року напав і знищив до тла Сан Карлос, а опісля прийшла черга і на Апостолес. І так на місці 30-ти осель аж до кінця XIX віку не постає ні одна оселя. Єдино оселі — редукції, що припали Парагваєві, не пропали зовсім. Народ розбрився по сусідніх землях, а саму провінцію приділено до Коріентесу. Аж в 1881 р. створено “державну територію Місіонес”....

З тих роздумувань прокинув Богдана спів, наш рідний ретігійний кант:

“Пречистая Діво Мати, руського краю
З Ангелами і Святыми Тя величаю.
Ти грішників з тяжкої муки
Через Твої спасаеш руки,
Не дай пропасті!...”

Побіч ішов Михайліо і вів свою ялівку та цілим еством спіяв цю старинну нашу пісню. З возів доносилися альті жінок та ніжні голоси дівчат. Богдан підніс голову і побачив величний похід.. Довга валка возів, товару та людей творила небувале і неповторне видовище. Здавалося, що це дійсно якийсь народ, народ вибраний, прямує до землі обіцяної. З набожними піснями на устах. Навіть полуднікі погонічі перестали лівкати, а стишено прислухувалися до небувалої і нечуваної ними пісні. Люди співали. Повагом. Стрічка за стрічкою і з серцем. Виливали своє осамітнення перед того безмежного моря грави і неба. Бо просили в Пречистої:

“Май в бачності й милості вірного слугу
Не давай мені падати в велику тугу...”

І справді треба було просити тої ласки в Матері Христової, бо вид пустелі насував на серце велику тугу за рідною

квітуюю країною! Де ж бо! Ідуть і ні одного порядного села ще не зустріли. Час-до-часу хіба якусь садибу корентінів чи бразилерів. Одна-две і то такі примітивні із кількох патиків і глини — стіни, а криша — з хопти. Часом така буда покрита впрост воловими шкурами, щось наче циганське шатро. І малій ланочок кукурудзи та мандьохи грядка. Вони хліба не знали, хіба мандьохові пляцки. Головна їжа їм це м'ясо, а теж виробляли сир, званий з тутешня кесо, і вся господарка!

— А то що за кіпці стоять по тих хоптах? — запитав якось Григорій Коновал з Ліського повіту.

— Чекай, подивимося зближъка, що то таке — відповів Михайло:

— То бачите мешкання муравлів тутешніх — пояснює Богдан, що вже про це довідався з газет ще в краю.

— Але й великі собі ці палаци! — додав котрийсь з зацікавлених.

До речі щораз то більше по травах і вигонах почало появлятися тих кіпців. Це високі купи ліпленої глини з дірками в середині. Муравлі не показуються наверх, хіба у стіп такого хорому їх видно. Декотрі кіпці виглядають вже зовсім покинуті, а інші наче вчора тільки поставлені. Місцями стрічають подорожні цілі шляхи муравлів, що несуть на своїх плечах частинки трави, листя, трісок, тощо.

Перебрівши кілька менших бродів на річках, що поховані в роздоллях, на добре пообіддя прибула валка до річки Чімерай. Про назву річки довідалися таки від погоничів, що побачивши здалека плавні та чагарі почали гукати, показуючи в цей бік:

— Чімерай! Чімерай!

Ці радісні оклики передалися і емігрантам, бо вони відчули, що ціль їхньої довгої дороги добігає кінця. На узбіччі було кілька дерев, між ними одно велике і тінисте омбу, тож погоничі скомандували спочинок. Пущено трохи волів на пашу, а самі корентіни, пазбиравши дещо гілок та ріща, почали пити дзэрбу. Наші ж люди метнулися до харчів, що їх дали на еміграції і теж, що їх самі собі покупили в Гаручах, то й ще в Буйнесі.

Михайло пошукав за Теклею. Вона була з Парасочкою і Федьком під розлогим омбу. Мала втішилася татом і побігла до нього на руки. В одній руці мала кусничок мандьохи ще з раня, а в другою описуючи кола в повітрі розповідала свої дитячі спостереження.

— Тату, Парасочка бачила таку велику курочку, а таку велику! — при тім показує рукою далеко понад себе.

— Ні, доню, це не була курочка, а такий струсь, чи як оці смагляві кажуть, ему. То дуже велика, Парасочку птася.

— А вона несе яйця як курочка? — все трималася своєму позему думання мала.

— Та мусить нести, як вона птася — потакує батько, хоч сам не був певен чи воно так є.

— А що вона гамає? — невгомонно егзаменувала мала Михайла.

Тут батько вже не знов що відповісти, і тому каже до своєї найстаршої дитини:

— А ти, дитинко, добре подивися, що та птася гамає, то будеш знати.

— Так, так, Парасочки, — додала збоку сусідка Юстина — добре подивися, бо та птася єсть вужі.

— А що то таке вужі? — невгавала дівчинка.

Тим часом люди почали говорити про те, що вони спостерегли. Оця ж Юстина іхала на першій гарбі і вона найкраще спостерігала життя в траві. Між іншим вона бачила таки перед першими волами, що тягнули її біду, таку гадюку як дрючик на розвору до воза. Дехто їй не хотів вірити, але вона тим не переймалася, при тім твердячи, що бачила, як ему іло теж менші гадюки, товчути ними немилосерно до землі. І тут її спостереження були зовсім правдиві, бо ему це шукачі і вичищувачі терену від гадюк та вужів. Де їх багато, то там гадина не має великих виглядів на майбутнє.

— То так як наші бузьки, що то вужів теж іли — кидає Текля.

— Щось подібне — признає Юстина.

Ось і перебрили Чімерай та опинилися вже на місіонській тим самим апостолівській території. Подекуди стрічаються і

ліп'янки вже наших поселенців, щоскоріш туди прибули. Ось вони завважили, що підіздить "нова еміграція" і вийшли назустріч. Вітаються з односельчанами, зі знайомими, а навіть з рідними. Плач і втіха та мови і мови.

До Апостолес прибули вже майже під захід сонця. Тут ще донедавна було тільки 4 хаті й каплиця-ліп'янка. У тих хатах, чи країці раншах, приміщувалися комісаріят поліції, суд та дві коршмі-болічі. Приміщення поселенців були розташовані напроти руїн єзуїтської редукції, при гостинці, що вів подорожніх з Посадас та Сан Карлос до Консепсіону де ля Сієрра. І ця королівська дорога — каміно реаль — чи цісарський гостинець проходив через старий помаранчевий сад, що його ще мали посадити самі єзуїти. Тут подбано, щоб поселенці, які вже були на своїх участках, розібрали прибулих до своїх ліп'янок. Богдан та Михайлі з родинами, як і дехто з інших, лишилися в містечку. З'їли, що Бог послав і що самі ще мали та що донесли їм люди, та й помолившися Богові і подякувавши Йому за дотеперішню поміч, уснули сном блажених.

Другого дня наші поселенці зголосилися в адміністратора колонії, поляка з-під московської займанщини, Йосифа Бялостоцького. Цей прийняв їх з видимим вдоволенням і запитав, що вони наміряють сьогодні почати.

— Ми думаємо якнайскоріше розсітися на участках і почати працю, бо годі сидіти без роботи, отак собі дармуючи.

— Ці сказали.

— То дуже добре і як хочете, то я маю для вас прекрасні участки-чакри, тут таки неоподалік міста. Тільки під одною умовою.

— Якою, просимо?

— То, бачите, тут кольонія польська і тому ліпші місця повинні полякам припасти. А ви теж є поляки!

— Ні, пане, ми, є русини-українці — відповів члено, але рішуче Богдан за всіх.

— А то ви греко-католики, але це нічого не робить. то все одно, панове, — почав накручувати на своє адміністратор, — з цим нема піякої трудности, тут є польський ксьондз і він постарається, що ви будете добрими поляками.

Знаєте, пане, цю справу лишіть на боці ... вже з біль-

шою рішучістю в голосі, — сказав Богдан — а нам давайте участки!

— Як так, то близько осередків ні на Азарі, ні тут землі не дістанете, хіба по кутках і далеко!

— Нехай буде — згодилися всі — ми собі якось і по кутках раду дамо!

Тоді адміністратор подавав їм числа шакрів. Михайло з Богданом вибрали той куток, що між Апостолами, Туною і Азарою та Трес Капонами. На другий день мали оглянути і якнайскорше перебратися та почати нову господарку.

— Ой шкода, що ми не послухали того колейовця — вже як вийшли від адміністратора котрийсь сказав — і ступи не привезли до Аргентини!

— Справді, що велика шкода, — це Михайло — бо й тут панів-ляшків не бракує і здалася б на них здоровенна ступа!

V. В ГОСПОДНЮ НЕДІЛЕНЬКУ

Ось наші новоприбулі вже на своїх участках. По плавнях річки Туни понарубували патиків та якось зліпили собі хатки. аби привезене добро сковати перед дощем та сонцем. Чоловіки жнуть траву, жінки місять болото і роблять вальки з травою, а потім тими вальками перегороджують та виліплюють стінки. Дах прикривають буйною хоптою.

Михайлова хатина стоїть на узбіччі, майже при самім багновищі, коло річки Туни. Трохи комарі докучають, але за те близько вода і чисте джерельце в березі. Сусіди трохи похитують головами, як бачать, що його шакер має майже четвертину багна, але Михайло тішиться, що припирає до річки, бо має свою гадку на умі і про неї ні кому, крім жінки, не згадує.

Адміністратор заохочував їх садити все, що тільки можуть і яке насіння мають. Отож Михайлова газдиня використовує, бо це якраз тут пора садити і на багні готує кілька грядок та витягає зі скрині насіння, хоч не все висіває, бо може ануж не зійде, або не під пору. Михайло в сусіда позичив коней і плуга та виорав кусень степу на жито, а на багні думає дубку рижу посіяти. Про посадку бараболі нема мови. Це старші поселечани кажуть і на проекти новоприбулих часто значуче і підоэріло посміхуються.

— Садіть садіть, все садіть, а там буде рости і решту побачите.. — кажуть.

Надійшла перша неділя на шакрі. Михайло з Теклею і дітьми встали скоро світ і пішки подалися до Апостолів, до косцюлка. Нашої церкви нема, а в неділю на Службі Божій таки конче бути.

Ось і правиться мша. Співають по польськи "Сердечна Матко", а наші люди проливають сердечні сліззи, бо нашої церкви не мають. Дехто, що вміє читати бодай і свого молитовника собі молитви вичитує, а інші то стоять, як на турецькім казаню. І Текля спогадала собі на Рідний Край і на нашу церкву і стиснулося їй біdnій серце. Схиливши голову вона й не спостерегла, як ксьондз уже і казане почав, а там і нарід почав виходити з костюлка. "Господи Боже і Ти Пречиста Діво, подайте нам тут на чужині мати свою церкву і свою Служ-

бу. Як мають її поляки, то й ми можем мати!" — сказали жінки, виходячи з косцюлка.

По міші на площі перед адміністрацією мав ще своє "казане" Б'ялостоцький. Він давав різні вказівки і накази, що й як робити. Люди це вислухали та й подалися до своїх ліп'янок.

Вже добре було з обіда, як Михайлова родина пообідала. А там прийшов Богдан та інші сусіди. Почали балачку, ясно: про свою церкву та про брак священика. Ці розмови так розігріли тугу за своїм рідним, за нашою молитвою і нашим Господи помилуй, що Текля і другі жінки не втерпіли:

— Як нема ще церкви, ні нашого священика — кажуть, — то ми самі теж можемо собі наше святе Господи помилуй за співати!

— Ясно, що так! Ось нас уже назбиралося стільки, що можна і пів церкви заповнити — це Богдан.

— То співаймо, що знаємо — додала Юстина, що була першою співачкою в своїй церкві в краю.

Текля повитягала зі скрині образи, бо годі їх було всіх помістити в тій скupій і тісній ліп'янці, і засвітила громницю, яку привезла з дому, та з Юстиною почали першим голосом:

— Єдинородний Сине і Слове Божий, безсмертен сий, і ізволивий спасенія нашого ради воплотитися от святія Богородиці і приснодіви Марії, непреложно вочеловічивийся, распнийся же, Христе Боже, смертію смерть поправий, єдин сий Святія Тройце, спрославляємий Отцю і Святому-Святому Духу, спаси нас!...

Вторували мужчини, а діти та молодь підтягала своїми ділкатними голосами і пісня побожна лилася та розливалася по степу, по буйних травах, що з осінню починали сохнути і біліти, і вітром несена стелилася понад річкою ген по цілім роздоллі Туни.

Потім Іже Херувими і Вірую. Там величне Достойно на честь Пресвятої Богородиці, Отче наш, Да ісполняться і навколішках "Під Твою милість" закінчено.

Останній акорд пісні покрив голосний плач і сльози замкнули очі і старим і молодим, навіть діти заридали, заплакали гіркими сльозами!

Скоро не могли люди успокоїтися, жінки обійнявши своїх

діточок ще довго похлипували, а навіть мужчини, наче відчували якусь важку провину на собі, не мали відваги глянути собі в-вічі. Тільки кожен собі рішив в душі, що кожної неділі будуть влаштовувати таку свою рідну відправу і на неї скликати якнайбільше людей.

Ось і надійшли наші Зелені Свята. Михайлова родина встала раненько і вся подалася пішки до Апостолів. Менший син в мами на руках, а донечка потрохи йде, а потрохи несе її батько на руках. Ще ж невеличка і дорога не близенька. Ото вийшли вони на доріжку, що веде попри Туну-річку і поглянули на широкий краєвид.

— Гарне отам місце за річкою — каже Текля — видно його з усіх сторін. Там би поставити рідну церковцю! — Це вимовивши, важко зітхнула.

Михайло тільки подивився на той бік і не сказав нічого, бо що мав казати? Тут є люди куди давніше і нікому з них поки що не прийшла спасенна гадка постаратися про свою церковцю. Нехай малу ліп'янку, хай покриту травою, але свою — нашу рідну!

Мовчки продовжали свою дорогу. Михайло мав свої думки про церкву, а Текля свої, хоч не менш подібні до Михайлівих. Не заважали вони, що вже сонце зійшло й яркими проміннями освітило землю і не бачили, як мряки хovalися по роздоллях Туни та інших річок, що їх тут кілька. Навіть не зчулися, як показалися перед ними Апостоли. Он зелені великий помаранчевик, а там і косцюлок та інші будинки.

— Боже! Зелені Свята! — міркує далі Текля. — Які вони в нас гарні та чарівні. Все замаєне, а шувар як пахне! І їй здалося, що таки почула ніжний запах цього зілля. Тут одночасно ще більше споважніла і замислилася. Це ж сьогодні великий відпуст у Дацешевій! І її там нема. І вона не піде на прощу, хоч від коли пам'ятає ні одного року її не опустила. Все йшла до Сповіді і до Святого Причастя!..

— Та що зробити — یягне нитку своєї думки — пальцем маку не втреш, ні крила мені з туги не виростуть, що могла б та голубкою плигнути через те широке і глибоке море-океан і бути там перед цією дорогою Іконою Пресвятої Богородиці..

Гм, зроблю, що зможу! Бодай піду та висповідаюся.

Ще є досить часу до початку мши. Текля стає в ряді каянників. Бачить, що є дехто і з наших. Тільки відходять яксь такі зментрожені і прибиті. Шепче до одної грушецької жінки:

— Що, сповідає?

— Та де! Я його не розумію, ні він мене, бо то якийсь мазур, чи що?

— То не може бути!

— Спробуйте, то самі переконаєтесь! — відрізала спроста запитана.

Теклі стає сумно. Вона теж по мазурськи не знає. Хоч правда, вона з містечка, то трошки навчилася в школі по польськи, але то тільки аби переслябізувати кілька ліній, а говорити, то так п'яте через десяте. Але якось розмовиться.

Священик її не дуже розумів, але Текля не вступалася, наче та Фенікіянка. Хіба без сповіді їй іти до св. Причастя?

Словом, священик її висповідав і подав розрішення. Текля могла в день далешівського празника запричащатися і тим звеличити свою Небесну Опікунку. Хоч їй було сумно, що тут є священики, але наші люди до них не можуть іти сповідатися, бо себе взаємно нерозуміють і тим способом дехто вже і по 3 роки несповіданий живе, як який поганин!

Кінець вересня. Тут саме початок весни. Починає знову зеленіти ніжним кольором трава-хопта і луги понад Туною квіттям красуватися. З чагарів та плавнів несеться запах медунки та іншого зілля, що тут росте цілими купами. На полях іде веснування: оранка та сіянка і посадка. І вітер. Аж шумить трава, аж хиляться корчі зілля майже до землі. А ліп'янки так і дрижать від нього. Небо задимлене тендітним мряковинням та туманом...

Михайлло вернувся з оранки на обід. Орав у сусіда, але своїм плугом У місті купив його за 20 пезів. Правда, є і дорожчі, бо за 24. Та цей випав добрий. Європейські плуги на тулу первину цілком не здатні, хіба грядки орати. Тому й помогав сусідові, що привіз собі галицький плуг.

Сонце добре вже розпарило повітря, і Михайлло чекав на струміній обід, що його вже от-от мала подати Текля. В тім

загавкав пес і перед ворогами з'явився другий сусід здальша, що приїхав один із перших до Місіонес. Він забажав йому поклепати леміша, бо Михайло зразу таки собі пристройв горно для клепання лемішів та сап, бо без того тут не втнеш червоної землиці.

Михайло в'язяє до клепання, а сусід розказував про місцеву бувальщину.

— Гей, гей, тепер уже, скажім, несогірше в тих Місіонах, але як ми прибули, то не було з медом!

— Та я чув, сусідо, що ви є з тих перших — це Михайло.

— То то з перших. Ми приїхали в серпні 1897 р. Всіх нас було 14 родин, що складалися разом з 69 осіб. Ми були на іміграції в Буйнесі та чекали. Бо до того часу до Місіонів нікого не брали, а розсипали по інших провінціях. І от приходить до нас якийсь з тої більшої риби на іміграції та каже:

— Поїдете в Місіонес!

— Поїдемо, куди велять, аби землі нам не бракувало — відповідаємо йому через перекладача якогось поляка чи чеха.

— Дуже добре — радісно заявляє той директор. І за кілька день ми прибули до тих кількох буд, що звуться Апостоли. Ми властиво мали бути коло Посади, але власники камптою справою зовсім не поцікавилися і не було там де поселитися і ми тоді 16 легвів далі поїхали. Хоч земля тут не найкраща, але тут був один чоловік, що готов був нами зайнятися і щиро зайнявся — це італієць Карло Ленчица, мировий суддя.

— І що ж далі було — питає Михайло, гріючи леміш на примітивному горні.

— Та що? У нас грошей обмаль і навіть як хто мав, то не пускав їх отак на що небудь, бо зберігав на чорну годину. Тому то губернатор Лянус постарався, що нам уряд допоміг. І та допомога була аж до цього року. Тепер її вже стримали.

— А що ж давали? — це Текля докидує, щоб розохотити сусіда з Пужник до дальшої розповіді.

— А воли, коні, насіння, м'ясо на вікт. Дехто брав і брав, бо, знаєте, наш народ все ласий на дурничку. А тепер виходить, що платити треба до уряду. І за гектар землі треба платити по 2.50 сентавів, тобто 2 і пів неза, а тепер за вікт треба

більше декому заплатити, як за шакер цілий, тобто 25 гекта-
рів, чи по нашому рахунку, 43 і 3/4 морга.

— Нові емігранти зараз наїхали, чи ні? — питає Михайло.

— Та як ми були, то при кінці 1898 р. знову прибуло до
250 осіб. Вже зібрали ми перші збори і побачили, що земля
врожайна. Тоді то почали писати листи до Галичини, щоб лю-
ди їхали сюди на господарку. У червні 1900 ще 1600 душ. На
другий рік почало заселяти Азару і Сан Хосе. Минулого року
на 9 липня прибуло 1.700 душ. І оце ви цього року.

— А як то було з тим фасунком, бо ми чули, що був голод?

— А то так, бачите, нім ті волові гарби прийдуть з Посади,
то час мине, а люди з'їдять довезене і нема що в рот вложити.
Та добре, що тоді зародили помаранчі в тім єзуїтськім саді.
Люди здалека носили мішками і так прохарчовувалися. Ой
пригадую, як я раз пішов за тими помаранчами. Нарвав повен
мішок. Завдав собі, несус, а в очах темніє з голоду. Ой, тоді
були не жарти!

— Певне, та як прийшов фасунок, то люди вже мали праз-
ник! — це **Текля**.

— Трохи празникували, а трохи не празникували, бо в
тій кукурудзі й фасолі було нераз більше хробів, як зерна.

— Однак ще не платять за шакри?

— На другий місяць, у жовтні, будуть давати перші рати,
як проголосив в неділю адміністратор. Я гадаю заплатити зра-
зу кілька рат, щоб мати спокій, бо мені ще трапляється ку-
пити й сусідський шакер. Чоловік набрав провіянтів втрічі
більше, як сам шакер варта і тепер, щоб заплатити, то продає,
а сам іде далі туди під гори.

— Чекайте, — питає Михайло — то ви не їхали на Гаручі?

— Ні, бачите, сусідо, ми їхали на Посаду, бо то дві лінії
ведуть до Місіонів: одна, по Уругваю, що нею ви їхали, а
друга, по Парані, що нею я їхав. Бо ми не їхали німецькою
шифрою “Міслер-Бремен”, але “Сицилією” з Триесту, з Ав-
стрії. Майже половина подорожніх, то були з Галичини, а решта
то поляки, німці, хорвати, чехи, румуни, мадяри тощо.

— Якто то так ті люди набрали охоти їхати до твої Арг-
ентини? — питає знову жінка.

— Та то все справа агентів! Ті два з вашого містечка

Лука і Микола Круховські та Ціхановський, то їм обіцяли дати по 100 гектарів землі і вони зробили дві подорожі, щоб привезти емігрантів. Ви не чули?

Тут Текля попросила чоловіка її сусіда до обіду і при обіді вони далі продовжали розмову.

— Та чували ми — каже Михайло — про тих агентів, але ми вийшли собі зовсім незалежно від того. Коли б у мене було яке ремесло в руках, то я ніколи б не лишав свого краю. Та ж тут навіть помолитися по своєму нема де!

— Та воно над тим комусь треба подумати!..

— Не комусь, а нам треба поміркувати, нам самим! — додала з притиском Михайліха.

— То варта порадитися якось при нагоді — згодився сусід.

— На нагоду нема чого зажадати. От зійдемося на відправу в хаті в цю неділю, то поговоримо і щось відредимо, бо інакше нас тут ця хопта задавить! — продовжала завзято жінка.

— Певне, що так! Годі далі чекати! — це Михайло. — Но хто ж то були ті емігранти, що перші з вами приїхали? Не наші, не українці?

— Так, наші — українці: От Федъ Коцур, Іван Максимович, Михайло Опиханий, Ілько Дутка і Б'ялій, Гнат Герцуц, Семко Козачок, Томко Винник, Федъ Письменний, Бенчарський... ну й я.

— Більш нікого не було?

— Та чекайте: були це: Король, Домінік, Влізло Томко, а Гонората Куца та Іван Домскі — то ніби вже латинники. Ага і ще Гектор Вірапеллі, але хоч він італієць, та з нашою оженився і говорить по-нашому.

— От і бачите, а даемо себе за ніс першому-лішому водити! — невгавала жінка.

— — — — —

Цілу ніч бішкало туди від Корієнтесу і ранком почав ляти дощ. Брудне небо і заплаканий світ від цього. Нікуди сьогодні не вирвешся, хоч неділенська свята. Порозмакало болото і червона земля зробилася ховарька, як розстоплене масло. Де-кому і в ліп'янку капає.

У Михайлівій хатині було тихо. Він встав, помолився і подався до ялівки, курок, свинки, що її недавно купили. Обійшов, істи дав. Однак довго не гуздрався, бо дощ. Вернувся до хатини. Михайлиха ще лежала, бо чулася хворою. Дити коло неї. Звичайно у дощевій день, то є охота подрімати. Чоловік не мав охоти до балачки. Раз, що може ще Текля не відправила молитов і хоче спочати, а раз тому, що мав зіпсований дощем настрій. Він, увесіль тиждень майже, від тій розмови з сусідом, думав над сьогоднішніми сходинами і пляував що то йому говорити, щоб переконати людей братися за будову бодай примітивної каплички. А тут дощ і може до вечера не перестане, то хто прийде? Нікого не буде. Чекай на другу неділю і так відкладається така преважна і насущна справа..

— Михайле, а як там на дворі? — запитала по добрій годині жінка, як помолилася коло свого ліжка та почала по нездільному чепуритися, хоч голову мала зав'язану вохкою хустиною, бо боліла.

— Та як? Дощ та й годі. Я гадав, що вже сьогодні щось врадимо, а ото перешкода. — відповів муж і взявся до розпалювання вогню між двома каміннями на піддаші перед ліп'янкою.

— Не журися, чоловіче, ще до вечера далеко. Дощ, гадаю, не буде лукавим, щоб перешкодити в великім нашім задумі. То більше люди пошкодити можуть, бо коли б у них була б якась добра гадка і охота її сповнити, то вже була б давно наша капличка. Та як хто охоти не має, то йому і прут не поможет... — Сказала це й глибоко зітхнула. Вона бачила ту здезорієнтованість наших заголюканих полячками людей. Як то вони і тут, у вільній країні, далі йшли на мотузку польських забаганок і "відзімісів". Ледве кілька людей є, що не тратять надії на кращу долю і на розвиток нової громади по-нашому.

Неділя минала дуже поволі. Темно, як у мішку, і тільки хмари клубяться майже над землею. Нікого нігде не видко. Всі по своїх садибах сидять і спочивають чи при вогнищах собі баландять про різні випадки з життя. Або й, що найправдоподібніше, про рідний край спогадують!

— Трудно, що була ще сьогодні погода, або бодай щоб хляпти перестало — сказала сама до себе Текля, уважно слідуючи за ходом хмар.

Коли спустила очі з хмар на землю, то побачила, як від багна прямував до їхнього газдівства якийсь чоловік. Мав на собі ще європейську бурку і широкий капелюх. Ноги босі і високо підкасані ногавиці. Підпирається костуром і живо обмігав калабані, що стояли на стежці. Зразу ні Текля, ні Михайло його не пізнали. Коли добре приглянулися і навіть Текля тишком спитала чоловіка, що то гість, то допіро тоді почали пізнавати прибулого. Це був їхній знайомий ще з краю. Недалікій сусід, Антін Бін теж приїхав до Місіонесу і тепер прийшов їх відвідати, а жив аж на Азарі.

Радісно привітались і Текля почала докоряти Антонові:

— То не мав коли ти вибиратись, аж в таку слоту?

— Та ні, я ще вчора здому. Гадав, вас стріну під косцюлом, але як побачив, що така плюта, розпитав дороги так менше-більше і поманджав до вас.

— Але ти десь геть перемок? — це Михайло.

— Трохи змок, але маю бурку європейську, то вона тутошнього дощу не дуже боїться.

— Одначе треба таки трохи пересушитися і відпочати. Зараз я щось приготую тобі перекусити — почала Текля. По тих словах метнулася до приготовання доброї яєшні та до спечення кількох мандьюзових балабушків для гостя.

Гість поправді не дуже змок, от трохи зверху, бо одяг мав добрій. І скоро в хаті набрав своєї питомої жвавости та став розказувати як їхав, чому виїхав і таке інше, що могло їх цікавити, чи його теж.

— А ти знаєш, Анточе, ми сьогодні мали робити збори в справі нашої церкви, та дощ перебив — лебеділа газдиня.

— Шкода, бо в нас також люди бідькаються, а ніхто не хоче взятися за організацію громади. Плакати нічого не поможе, а конче нам постаратися про якусь каплицю, де б ми самі були господарі, а не якісь зайди на нашій землі-мазури. Командували вони там і тут хотіть наказувати, а наші люди не вміють їм дати порядкового гарбуза!... — це Антон.

— Та в вас, на Азарі, щось там будують спільно. Чи то

буде костел, чи буде, може, церква? — питає Михайлиха знову.

— Гм, якби то вам сказати: як зразу треба щось робити, помогти, то в них "вишищко єдно-все одно", але як буде готова каплиця, то певне вже не буде все одно! То й у краю так було. Вони спеціалісти до такої плюгавої роботи.

— Там є священик на тій Азарі?

— Покища нема, але, гадаю, скоро буде. Каплицю таку провізоричну будують самі люди, а той священик кс. Закшевські проводить та навідується туди з Апостолів.

Потім мова зійшла на інші труднощі, що їм мають перші поселенці. На Азарі тій тубильці не дуже то прихильно ставилися до новоприбулих. Де ж, вони їм забирають землю, на якій випасають худобу та мають з чого жити. Їм багато не треба, аби мандьоха та батати і кусень м'яса та й вони контентні!

Тим побитом, як день для них був задовгий, так вечер закороткий. До пізної ночі гуторили, робили пляни та висловлювали свої погляди. Михайло дуже втішився, що знайшов свого одноміщанина і однодумця, бо ж і Антін хотів, щоб як найскорше приступити до організації власної громади на власних засадах і установах, а не йти у хвості польської кліки.

Слота потривала ще два дні. За той час вода в Туні прибула і здавалося затопить цілу долину при річці. Вже широко по багновищах вона розлилася срібним плесом. У вівторок підвечір показалося сонце і вода стала опадати в річище. По ямах полішалися ще калабані і в тих калабанях плавала велика риба. Її нанесла виллята Туна. Це було на руку не тільки Михайліві, але й іншим поселенцям. Мали новий спосіб прожитку. Рибу ловили, варили, в'ялили і навіть продавали тим, що дальше від ріки. На багні не було мурах, тому там посаджене вдалося, хібащо по деяких місцях вилив замулив чи забрала вода з собою посаджене. Городини Текля мала досить вже першого року. У грудні дійшло жито "бразилера", що його зараз по приїзді посіяв Михайло, а при кінці жовтня заорав добрий кусень на кукурудзу та чекав, як буде сходити. По однім гарнім дощіку, можна б назвати, з європейська, теплім-майбівім, залезеленів ланок кукурудзи на втіху родині!

VI. СВОЮ ЦЕРКВУ МАТИ!

Був парний, літній день А по нім настала не менш важка ніч. Михайло спати не може. Перекидається з боку на бік. Та мовчить, бо йому здається, що його подруга дрімає. Але й Текля так само, тільки вона потихенько шепче молитви і час до часу тяжко зітхає.

— Ти, жінко, хора? — нарешті відважується запитати чоловік.

— Ні, зовсім ні! — успокоює Текля свого. — Тільки годі заснути. От парно і здається спатися хоче, бо чоловік набробиться ввесь день на тій червоній землі, то аж сама голова хилиться по подушки. А прийде ніч, то не заснеш!

— То говорім що — це Михайло.

— А дітей побудимо, бодай вони нехай виспляться.

І справді Парасочка з Федьком спали собі рівним сном, хоч тяжко віддихали через жару. Михайло не обзивався більше і дивив жінку в спокою, а сам почав собі міркувати про різні справи, яких у часі дня нема часу якслід обдумати.

— Гм, — міркує собі потихеньку — земля нічого, родить, Богу дяка, але ота біда — муравлі. І де їх то тільки набереться? Вже виб'ють люди, випалять, витроють, порозкопують їхні гнізда і та мара, якби з неба, знову приходить і часом за віч і поле почорніє. Все вичистять! От в моого сусіда Миколи Посадив лан кукурудзи. Зійшла, як зелена щетина. Аж серце радувалося, а око милувалося. Микола ходить з радості, як турецький паша. Та її люди, ніде правди крити, заздри: От Микола буде мати політок! Одного ранку Микола встає ще за темна і зирк на лан. А лан, наче б почорніг, як рілля. Е, думає, то може ще так темно, то її не видко моїх кукурудзів! Та однак і стало цілком ясно і добре розвиднілось, а земля чорна. За ніч всю молоду кукурудзу виносили муравлі!

— Казав мені ото продовжує думати Михайло — Гриць з Озерян, та її я сам це завважив, що ті муравлі як мають плодитися, то їхні матки якби то назвати, дістають крила і летять далеко від місця побуту та осідають там де взагалі їх ще не було і зараз повстають гнізда. Ну і як тут з ними боротися?

Ще довго міркував та розмисляв собі газда, хоч вже і газдиня почала наслідувати дітей і, звернувшись клубочком до стіни, рівно дихала, спочиваючи, щоб завтра знову до важкої газдівської праці мати силу і охоту, а Михайло тим часом щось таки продумав.

— Чекайте мурахи, я теж вам встружу несподіванку, як ви нам, колоністам, робите: тільки, щоб перележати до завтра.

По тій думці якось і сам заснув та спав до самого ранку, бо трохи прохолодло і надиво можна було рано таки добре відпочати. Хоч не пізно прокинувся, бо потім днем жара з поля силоміць виганяє і нічого не зробиться.

Встав наш Михайло, помолився, обмив лице та вхопив мотику і пішов сапати кукурудзю та дивитися чи часом якої щоки місцеві руді та чорняві вороги не вчинили. З одного боку трохи почали надіяти і було познати, що готуються на нічний шир цілою громадою. Михайло ще оглянув довколи чий трап він та кущики і собі щось пильно значив та похитував сам до себе головою. Вже було добре сполудня, як каже до Теклі:

— Жінко, ти мені поможеш трохи.

— А чому ні, якби я тобі не помогла — сказала з усміхом Текля.

— То бери ряддину і ходім на чагарі коло Туни та в той невисокий лісок. Пішли та спинилися, де були корчі великої жаливи-кропиви і тут Михайло почав рубати її.

— То, вибач, свиням? — спитала ще не зорієнтована в чім справа жінка.

— І то ще яким свиням, вибач, тим непрошеним, що сараною кожної ноці лізуть на наші шакри і нищать наш добрі бок та надію!

— Ага, а то як, хіба до гнізд понесемо?

— Ні, Теклю, ми обложимо кропивою нашу кукурудзу і вони замість до кукурудзи, то візьмуться до кропиви.

— А чому вони її не йдуть звідси?

— Бачиш, жінко, вони чогось не люблять багон їх тут нема, бо твоєї городини не нищать, то їх кропиви не шукають по тих околицях. Але я колись тучки завважув, як ти принесла кропиви для наших, вибач, свинок, що одну гиллячку з неї, що тобі випала перед хатою і трохи прив'яла, то вони

ли, як які марципани, що аж заздро було дивитися!

Правда, що вже були муравлебійки на колонії, але їх ще так багато не було. От 1901 р. як відвідував губернатор Апостоли враз із директором земель і поселення інж. Октавієм Піком, то з тої нагоди посаденський купець Петро Нюнез передав для колонії таких сто машинок.

Тому Михайло з Теклею вжили того нового "модерного" способу. І це помогло.

Майже кожного вечора довозили "провіянту" для мурах. Бодай по їхніх дорогах розсипали і тим вдергали неторканою свою посадку, аж доки не набрала відповідної сили й величини. Тоді вже муравлів кукурудза не боялася і так врятували свій хліб насущний.

Подібну боротьбу трέба було вести за посадження деревини коло хати. Українці мають похвальний звичай, що коло своїх хат розводять садочки, квітники, городці. І прибувши на нове поселення, зараз кинудіся влаштовувати коло своїх ліп'янок подібне. Але мурашня не дасть вам щось путнього виростити, бо що шляхетніше дерево, то його завзятіше тнуть своїми ножицями муравлі. Ще найскорше приймався парайс, що є гатунком евкаліпту, та ніспери (амійші). Але де цих останніх дістати. Дехто вибирався аж на "косту" — уругвайський берег до бразилерів, але від них скоріше привіз "кашаси"-горілки, як якої путящої іщепи. Та вкінці коло Михайлової хатини був невеличкий садочок: кілька помаранч, мандарина, два корчі нісперів та ще якісь деревця, що гарно росли. А ще навикопував, таки з першого дня, лісового дерева, щоб кругом хати була тінь і було де дітям бавитися.

1903 р., так в половині, розійшлася чутка по колонії, що приїде на Азару тутешній єпископ аж з Ентрے Ріос — провінції, з міста Парани. Бо тільки там є єпископ і до того єпископа принадлежить і Коріентес і Місіонес. Люди наші рушилися і чекали означеного дня. Він прибув на Азару, бо вже провізоричний косцюлок був готовий і місцеві оо. вербісти запросили його, з нагоди візитації, посвятити цю будівлю для богоочитання.

Ось і надійшла довго очікувана неділя. Народ посунув на Азару. Пішов і Михайло та сусід Микола, хоч ім не буде ду-

же на руку туди йти. Текля лишилася вдома, бо чекала фамілії.

Перед дверми косцюлка вітають єпископа. Вітає сам пастор і каже кілька слів по-іспанськи. Потім вітає якийсь вікінгій напівполяк чи перекінчик по польськи і починається мша. По мші говорить єпископ по іспанськи, але малохто його розуміє, тому о. Закшевські пояснює людям по польськи. І того наші люди розуміють хіба п'яте через десяте. І боляче та досадно стає нашим товмачанам! Кругом глухі..

По всім єпископ виходить з косцюлка в оточенні свого секретаря і о. Закшевського. На це чекали наші люди. Ось двох приходить клякає і цілує єпископський перстень та таки навколошки починає один із них балакати:

— Преосвящений владико! Змилосердися над бідними русинами, бо ми не маємо свого священика. Постарайтесь, будьте, такі гречні та ласкаві. Ми тут нічого не розуміємо ні вас, ні тих во, що по мазурськи до нас промовляють..

Котрийсь з священиків хотів піднести чоловіка, що говорив, але він вперся і каже:

— Перше перекажіть то, що я говорю єпископові, бо доки ми не отримаємо запевнення, то не вступимося звідси!

На ті слова ще більше людей наших стояли поблизу впали навколошки і почали просити нашим рідним словом:

— Владико, змилуйся над нами сиротами! Поможи, пришли нам нашого, руського, отця!

А жінки почали плакати. Єпископ сам на вид такого прийняття змішився і почав говорити зі секретарем та о. Владиславом. Цей, хоч сповідей наших не розумів, то тут відразу зрозумів, що люди хотять і чого навколошки просять. Він пояснив єпископові, що вони хотять руського священика. А єпископ ще щось питався. Священик пояснив, що то такі священики, що женяться і вони є "русо". Хоч люди не просили русо, а тільки рутено. На жаль вони ні так не сказали, ні так, бо по іспанськи взагалі не знали, як наш рідний священик має називатися.

Єпископ послухав виводів і пояснень священиків та дивився зразу вдолину, наче б щось важливе рішав, а потім

підніс очі на клячучих громадян і устами та очима і жестом руки відповів:

— Кура "русо-во!! Но!! (Російського священика, ні, ні!)

Люди тоді в плач і почали, ті що ближче були, обнімати ноги єпископа і цілувати їх. Але єпископ, Люїс Марія Ніелля, відвернувся та пішов до приготованої хати на гостину.

Поляки та перекінчики злорадо усміхалися та й говорили:

— А ми вам що казали: вашого священика не будете ніколи мати!

Франек Нахабський ще далі пішов і, показуючи па долоню, говорив і полячкам і українцям:

— Так, будете мати свого ксьондза, як мені ту влоси-волосся-виросте!

Це радо повторювали інші поляки. А ще більше перекінчики, що задля кращого шакру навіки записувалися на "польську-ліппу" релігію і змінювали свої прізвища. Отак із Зайця робився Зайончковські, а з Микитюка — Микетюк. Їм давано зараз якісь підрядні посади в косцельнім комітеті чи кулку косцельнім і навіть свічку, але все на хвості за правдивими панамі полякамі. Хоругва, то хіба як не було кому іншому брати, то часом, як курці сліпій зерно, попадалася. Пізніше і ті привілеї для браці-русинув скасовано.

Це все бачив і чув наш Михайло і Микола, його сусід. І вони розказали про азарські події у своєму кутку. Люди слушно обурилися і стали живіше нараджуватися. Головно, що з тих околиць над Тулою-річкою не було так легко дістатися до апостольського косцюлка. І на Азару теж не близько, а ще дальше. Що тут робити? Що тут чинити?

Так минуло кілька місяців і наші люди не могли щось конкретного рішити. Збиралися на спільну молитву і спів; говорили та сперечалися і, у самій справі, вірили нечесним поголоскам поляків та їхніх прихильників, що таки свого священика вже більше ніколи не побачуть. Хто як хто, але цю деморалізацію бачив наш Михайло та Богдан із бучаччини. Цей останній вельми над цим болів. Бувало, що навіть говорити про ті справи не хотів, бо зараз попадав у первовий рострій і, прийшовши додому, замість на шакрі працювати, мусів лежати кілька днів на ліжку.

Знову гарна і чарівна місіонська весна. Люди досить вдоволені успіхами на полі господарчім у неділеньку святу ~~айшли~~ поспівати, помолитися по своєму і розрадити себе вважаючи на тій далекій і самітній чужині. Сходини, як звичайно, відбуваються в Михайлівій хаті, який її на цю ціль трохи прибільшив. Жінки коло Теклі, що бавить малого Івася. Жаліється, що нема змоги навіть у свого священика дитини охрестити. Не миропомазують, а тільки сіллю посолюють. І метрику в свої книги втягають. Хоч Михайло вибрив зараз папір, якби в разі прибуде свій священик, то впише в наші метриkalні книги. І дасть, щоб наш священик зараз малого помиропомазував.

Чоловіки радяться, бо ще всі сусіди не посходилися. І сяк і так та виходить нічого не продумаш. Михайло сидить на колоді і дивиться крадькома на Богдана. Цей видимо нервуеться і біліє. Жаль Михайліві того доброго і начитаного приятеля. Тому він по хвилі починає мову:

— Газди, послухайте мене, може й я що доброго пораджу.

— Добре, говоріть, Михайле — годяться всі і стихають, щоб можна було почути добре, що казатиме газда дому.

— Знаєте, газди чесні, що мені здається, перше, щоб був свій священик, то мусово мати свою церковцю. Буде церковця, люди краще почнуть горнутися і це буде перший промінь ~~нашої~~ організації і тим самим ми почнемо з більшою надією жити! Нині в нас є церква, тоді і написати письмо до краю, то скорше нас послухають. А завтра і священик свій буде! Побачите! Ви самі скажіте: просимо священика, а що він нам скаже: маєте церкву, маєте мешкання для мене, маєте утримання, маєте зорганізованих людей у парохію?

— Та то правда — дехто голосно признає.

— Противно, як буде церква та який дімок коло неї, то вже можна і священика просити: от, пан-отче, маємо церковцю, тільки б нам служителя, щоб правив... Тут забрав голос дядько Дмитро. Він то почав верховодити надобре громадою, а що був старокраєвим дяком, то знов як говорити й як коло церкви обходити. Хоч правда, мав погану натуру. Любить заглянути до чарки і любив собі клити з людей та їм робити пакости. Його вже таки зразу чимало колоністів нелюблювало.

Головно ті з тверезих і статочних господарів. Отож дяк почав говорити, що мовляв нам не позволяє будувати церкви. Ні адміністратор, ні ксьондзи польські. Та ще багато іншого такого наговорив. Люди знову почали тратити відвагу і висловлюватися проти Михайлової думки. Тут Богдан не витримав і почав говорити надхненим голосом до зібраних:

— Газди, я мовчав до тепер, але дозвольте і мені сказати своє слово: ось ми чули думку Михайла і думку дяка Дмитра. Перший є за церквою, а другий ставить різні труднощі і то не від нині — додав значуче промовець, — хоч громада то так, як ті вівці, як один пастух їх підведе туди, то вони туди, а інший їх віджене на інший бік, то вони теж туди чи властиво стоять ні в цих, ні в тих. І я сьогодні бачу, що наша людська громада подібна до тих овечок. Має в них той рацію, хто зараз говоритъ, а перестане, то другий, що почав, вже має рацію. Ось послухайте і моєї гадки: я розумію ті труднощі, що їх ледве оце навів дяк Дмитро, але й розумію потребу мати свою власну церковцю. Михайло каже цілком по розумному, бо як нема хати, то не можна до неї впроваджувати господаря. Як нема церкви, то де буде священик! Ні правити не матиме місця, ну, і жити-перебувати! А ми вже тут 5 рік, на тій еміграції, і не спромоглися на одну ліп'янку-капличку! Та в нас перший ліпший газда на своїм полі капличку поставив. Не даром нас поляки використовують, то їм ми вміємо давати поміч, а собі не рушимося помогти. То сором! Знову ж що до ваших труднощів, дяче Дмитре, то так: кожна добра річ все матиме труднощі і перепони, а тим паче релігійна-християнська справа, що нею є будова нашої церкви. Але чи перепони нас мають відстрашувати і відбирати надію на поміч Божу? Та ж у краю теж ми були бідні і то бідніші, як тут тепер, а церкви будували і то великі-муровані і на них нам ніхто дозволу не потребував давати. Чи тут нема свободи? Чи тут нам хтось заборонить. Що єпископ сказав, що нашого священика не хоче, бо йому наші непрохані онікуни так представили і так наговорили. Одначе він нам не заборонив будувати каплиці. Коли хочете, то я сам постараюся в самого пана Бялостоцького за такий дозвіл...

— О він того не дастъ і не позволить українську каплицю будувати! — сказав вперто дяк Дмитро.

— Не ваша це справа, реєнтий! — Відрубав піднесенем голосом Богдан. — А я так зроблю, що ще того тижня будемо мати позволення!

Дяк уже нічого не казав, але тільки тріумфуючо посміхався: мовляв, ану спробуй чи щось вскураєш!

По тій розмові зачали відправу, а по ній ще осталося кілька газдів і радили. Мало покищо було охотників на будову церкви. Їм все здавалося, що труднощів не переможуть і їхній намір буде приспаний, як і мрії про свого священика. Тільки коротке “но” чи “нє” принесуть із своїх заходів.

— — —
Богдан того разу не хворів по громадських сходинах, але вставскорше як звичайно, і пішов до недалекого сусіда Івана Шидловського. Це був ніби латинник, хоч таки з наших походив. Тут довго не забавив, бо Іван був чоловік до всього доброго охочив та радий послужити і то ще в такім ділі як церква. Навіть ще й раду добру подав:

— Знаєте, Богдане, — каже — ми ще попросім Віцентого; він трохи більше розуміється на тих польських і панських норовах. І нехай він говорить, то скорше буде дозвіл.

Богдан аж підскочив з радості. Він і сам про це думав, тільки не хотів просити Віцентого, бо як сам попросить, то зараз наші люди скажуть, що то ще одну польську каплицю будуть ставити, а не нашу, руську! А тепер сам Шидловський бере запросини на себе, то скорше викрутиться перед недовірливими і руїнницькими горлачами.

Вінценти зразу чогось не похочував, коли почув, що то на руську каплицю. І може був би відмовив, якби не жінка, що була з наших. Вона йому й не говорила багато тільки кинула:

— Мій чоловік за релігію, то не дає себе два рази просити! — Ці слова його Анельки виключили всякі вагання. Він навіть ще висловив жаль, що так пізно прийшло людям на гадку будувати в тім куткові церкву! Та ліпше пізно, як ніколи — додав.

Ще до обіда були три делегати в адміністратора. Він їх прийняв ввічливо і таким стилем вислухав, тільки, що відповіді зараз не дав. Казав піти пообідати, а сам ще порадиться з ксендзем пробощем.

Віценти попросив всіх на могорич, бо тепер він уже був головою делегації за руську церкву. Богдан не любив пити і тепер тільки приголубив уста до чарки зі смердючою бразирелкою. Те саме й Іван. Зате Віценти трохи помогоричив, бо він платив і ще сам пив. Коло третьої сполудня знову були в адміністраційнім будинку, що поставлений був з каміння поезуїтських руїн, зараз таки напроти косцюлка. Ще чекали доброго годину аж прийшов Бялостоцькі. Той випитавши ще дешо, але годі було з Віцентим говорити, та й сказав коротко: ксьондз пробощ немає нічого проти каплиці в тім куткові...

Богданові того і тільки треба було. Зараз відв'язався від Віцентого, що далі пішов запивати перемогу, і з Іваном по-мандряли на колонію. Третього вечора зроблено нараду. Прийшло мало людей, бо не вірили впрост, що є дозвіл, а тільки казали, що це якась польська штучка.

Знову виринули труднощі з місцем. Одні хотять тут, а інші там. Одним наречніш на лівім березі Туни, а іншим туди під гори краще дібратися до каплиці. Нераз здавалося, що не дійде до згоди.

Хоч не давали знати дякові Дмитрові, але він скоро перечув, що таки будуть церкву будувати і взявся самочинно за головного організатора, хоч до того його і не прохали. Добре, казали, що не риє, то хай помогає, аби нам каплицю мати...

Наступної неділі вже погодилися на місце і на понеділок мали братися до толоки, щоб вичистити терен і звозити матеріял та починати ставити. Всі догодилися, що капличка стане туж біля ріки Туни, коло дороги, на лівім березі за течією.

У понеділок ще сонце не показалося з-за концепціонських гір, як наши вже з сапами, сокирами, лопатами були на означеннім місці. Відмірили, позабивали пальки і почали чистити площа. Кількох газдів поїхали за деревом. Стовпні, платви, одвірки та віконниці. Робота аж кипить. Ніхто не дивиться, що вже обід близько, але тішаться, що йде праця коло власного Божого дому.

— Хай буде маленька, але своя! — каже Богдан — нам тут ніхто не буде мішатися і пхати свого носа, де йому не треба.

Другого дня робітників подвоїлося, хоч була і в полі праця. То ті, що не дуже вірили в будову каплиці, прийшли поди-

витися, поглянути і оставалися. Відбирали сапи і сокири від тих, що вже робили, і самі старалися дати свою лепту праці на дім Божий.

Ось уже стоїть їхня каплиця. Невелика. Покрита хоптою, як і косцюлки. Має малу презбітерку, а замість іконостасу, то є кілька патиків, наче перегородка. Замість вікон із скла грубі тесані віконниці з гважувіри. Двері теж кострубаті і недопасовані. Та нехай, що є, то є, але своє!

Жінки виліпили вальками стіни, помазали долівку і підвели по боках червоною глиною. Всі радіють, мов діти, хоч і сум за рідними старокраївими храмами ім серце стискає.

На 19-го грудня, на св. Отця нашого Миколая, попросили священика, щоб ім поблагословив церковцю і відправив мшу. Він це радо зробив, але на цій Службі Божій співано тільки наші пісні. Дяки відспівали антифони, Іже Херувими, Вірую, Достойно, а народ, заливаючися сльозами, вторував. Закінчено відправу проханням до св. Миколая:

...Тому святий Миколай на всякий час помогай! Миколає...!

VII. ПІДПИСИ

Одної середи, вечером, повернувся Михайло з Апостолів. Їздив за покупками та з городовиною. Текля зразу завважила, що чоловік якийсь не свій. Тому її спитала:

— А тобі що, Михайлє, бо ходиш як зачемеричена курка?
— Гм, недобру новину я довідався сьогодні в місті.
— Яку? Може щось за нашу капличку?
— Ні, але розказав мені знайомий чоловік з Пужник, що на Азарі помер один чоловік від "піків".
— Не може бути!

— Мені теж не вірилося, але річ в тім, що таки помер. Налізло йому тих блішок із пороху і почали ноги гнити, аж доки не дістав закаження і не помер.

— Погано — засмутилася Текля, тримаючи маленьке на руках.
— То ще не все, бо отой, що ледве прибув лікар-білорус, др. Юлій Юрковський, малоць одному з-під Апостолес ноги не відрізав. Теж від пікі...

Ще довго чоловік і жінка радилися про це, хоч діти в другій кімнатці спали-спочивали. Всі троє: Парасочка, Федь, і найменший Івасик. Врешті Михайло з жінкою постановили, що будуть утримувати якнайбільшу чистоту на обійстю, бо тільки серед порохів, бруду й нехлюйства найдогідніше поширюються тії піки.

З того часу щотижня Текля мила долівку в хаті манчестерським плинном, розпущенним у воді. Гарно побілила не тільки хату, але й інші господарські будинки, овочеві дерева, а навіть пліт. Подвір'я часто зливала водою. Собак відведено в окрему буду при вході на подвір'я, бо вони теж мають немало пік і собі їх зубами витягають із лап. Сірко часом, як витягає, то аж гавкне з болю... Загорода для коней і товару, на щастя стояла досить віддалена, а, вибачте, свинюшник і курник, довелося переносити геть аж на кінець садка, що його почав розводити Михайло з місцевих слів, помаранч та цитрин.

Коло хати загорожено ще одним плотиком, щоб діти не вешталися по порошні і не набиралися тої нечесті. Теж пильнувалися води, аби часом хто не напився брудної. Хрест, що стоїть туди в полі, за Нагірняками, нагадує на пошесть тифу,

що панувала в початках і забрала до 40 дітей через брак відповідної води й поживи. Якось то відвідав нашу родину Богдан, то вітаючися сказав:

— Михайле, у тебе господарка, як у якого німця!

— А то чому?

— А все так роскладене і вибілене, якби яка досвідчальна станція.

— Та ліпше мати вдома досвідчальну станцію, як лишати запущений дім і йти до білого шпиталю!

— Рація!

— — — — —
Від тепер, як посвячено чи скорше поблагословлено першу українську капличку, то щонеділі вже тут люди збиралися на відправи та молитви. Головно в наші свята. Ось на Різдво Христове, що випадає в нас 7 січня, то стільки народу з'їхалося і зійшлося, що навіть і десята частина не була в середині. Бувало і в Апостолес на найбільші свята латинники не мають стільки учасників. Тоді то виринула думка таки більшу поставити церкву і на вищім терені, бо тут, як вилляє Туна, то готова і церкву з собою до Уругваю-ріки понести. З того то часу почали нараджуватися над новою церквою, а членів зросло тепер багато. Навіть, ті, що вчора недовіркували і сміялися та перешкаджали будові каплиці, сьогодні пристали і бралися обіруч до нової церкви.

Тепер люди трохи і зацікавилися тим, що робилося на Азарі. До Михайла і до Богдана ті вістки скоро приходили і вони нераз над ними застновлялися. Ось і тепер. Уже минулого року прибув на Азару сталий священик-латинник о. Йосиф Маріянський-Баєрлайн. Він був вербістом і вассер-поляком. Це був вислід польської просьби в єпископа з Парани, Кир Люїса Марії Нієллі, що був на посвяченні провізоричного костела. Цей священик правив і в наші свята в тім костелі, а людям дозволяв співати антифони з нашої св. Літургії та інші церковні пісні. Часом їх співано напереміну з поляками чи пак латинниками.

Навіть бувало, як хто хоче замовити акафіст чи паракліс, бо ці моління наш народ дуже любить, то той священик ставав у ризах і чекав, а хтось із наших письменних, найбільше

дяк, читав акафист і так відправлялося “по-нашому”.

Священикові-вербістові обслуга наших людей більше подобалася як своїх, бо наші приносили хліб на Паастаси і давали щедрі датки. А тому що не знали польської мови, то більшість не йшла сповідатися і священик з тих датків та книшів був вельми вдоволений. Хоч люди і по 7 років оставали не сповідані.

Хоч о. Маріянські наших обслуговував, але він не хотів, щоб український священик прибув до Місіонів, і про це людям в час і не в час пригадував, що трудно, щоб тут був наш священик. Гірше поводилися кілька тих родин мазурів і наших перекінчиків. Як наші співали пісні в костелі, то вони ніколи не оставили таких виступів без відповідних кпин та злих пояснень. Сам Богдан чув, як казав Войтек до Францішка коло костела:

— Ти, Франю, чув?

— Та чув, бо не позакладало...

— Але русіні співають, співають — ревуть, як дики звірі в пущі.

— Та де так? Вони вівкають у костелі, наче б на полюванні кіз гонили! — кпив собі в голос, щоб чули українці, Войtek.

Люди наші це слухали і мовчали, але в душі собі робили теж відповідні постанови: якнайскорше від тих делікатних “панів” відв’язатися і мати своє окреме й на Азарі.

Ксьондз Маріянські бачив, що провізоричний костелик не поміщує всіх вірних, і маючи на приміті, що йому вдастся “навернути” на правдиву віру тих русинів, про яких місцевий польський клір говорив єпископу, що це напівкатолики чи “семікатолікос”, то тоді треба й великої будови.

Отож він почав збирку. Їздили збирщики по колонії та збирали гроши, а хто не мав грошей, то давав збіжжям: кукурудзою, тощо. Давали й наші: щедро давали, бо це на Боже. Бувало і по 50 кг. зерна. Це все звозили до одного газди в кожнім кутку і той відставляв до парохії.

На запросини Антона Б., що то свого часу відвідав Михайлово родину на колонії, вибралися наші Михайло, Текля і діти на Азару. Вже доробилися воза і раненько, скоро освіт, по-

далися на Азару. Але тому що просив їх один чоловік привезти йому трохи кукурудзи і взяти його жінку теж на Азару до косцьола, то поїхали трохи в бік, майже під колонію Трес Капонес. Було парно і малося на дощ. Ще в темні нічі пустилися в дорогу. Як прибули до згаданого чоловіка, почав лляти дощ і то такий як з луба. Просто вірвалася хмара. За пів години було все під водою і поля і дороги і луги коло Туни.

Але як раптово напав дощ, так і раптово поховалися хмары та земленьку червону освітило ясне сонце, що тільки показалося на обрії. Ще трохи почекали і рушили до Туни, а звідсіль на Азару, до костела. До річки доїхали, але тут вода виступає з берегів. Нема мови з возом дістатися на другий бік. Возів наїхало багато.

— Що ми будемо робити? — питає Текля мужа.

— А те, що люди зроблять — відказує Михайло.

Люди ж повипрягали коні та пустили пастися по оболонні, вози поставили в тіні дерев, а самі човном на другий бік. Перевозив Теодор Гук. Брав по 5, 10, а то й 20 центів. Залежало від розливу води. Як більше води і небезпечніше перевправлятися, то дорожче, а менша вода, то й менша ціна! Часом перевозив один тубілець. Отож і наші перевезлися та далі поманджали пішки. Михайло говорив із трескапонцями, а ті допитувалися, як то їм пішло, що на Туні поставили церкву.

— Та то зовсім проста річ. Взялося нас кількох, хоч багато в це не вірило, а то й противилося і перешкоди ставили нам під ноги, і зараз є церква і є де по своєму помолитися. Головне, що це наша власна каплиця. Ніхто нам нічого до розказу не має.

— Та то, кажу, і в нас здалася б така каплиця! — сказав один чоловік з Палагич.

— І нам далеко і нам вже набридло перевозитися через оту непевну Туну — додав другий з Кутищ.

— То починайте і буде в вас теж каплиця! — заохотив Михайло.

Раду Михайла люди постаралися перевести в діло. Вже 1905 року почато працю коло другої української церкви на Трес Капонес. Всі українці возили матеріял на неї. Дерево і ка-

міння стягали. Стіни муровані майже вповні з плиткового червоного каменя, а лише трохи додано цегли. Майстрами стали Іван Ільницький і Степан Головатий із Палагич. Мулярем був Іван Ткачук з селя Остриня. Йому допомагав кутищанин Іван Саварин, а старшим братом выбрано знову палагиччанина Ілька Дриганчука.

Цей новий почин українців був дуже не по нутру полякам, а тим паче священикам-вербістам. Зразу гадали, що як збудують моста на Туні, щоб сполучав Трес Капонес із Азарою, то українці занехають будову церкви. Щоправда, моста на Туні, таки ж того самого 1905 р., будували наші люди не тільки, щоб мати сполучку з Азарою, але й для вивозу продуктів з своєї оселі.

Одної неділі Богдан і Михайло вибралися пополудні на Трес Капонес, хотіли побачити, як йде тут будова. Люди були саме перед вечірнею, бо мав прийти дяк Дмитро і провадити нею. Перед недокінченою церковцею стояло кілька чоловіків і ї щось живо розправляли. До них підійшли наші знайомі. Привіталися. Виявилося, що не тільки з кутка Апостолівської оселі прийшли люди подивляти працю трескапонців, але й ще з дальша. Це були гості із буковинської оселі, Сан Ісідро, що то за Концепсіоном. Вони ясно, що були православні, але оце заявили нашим людям:

— Старайтеся за свого греко-католицького священика! Тоді **ї ми** до вас пристанемо!

— Ale ви ж... православні — каже Богдан.

— Так, але як буде ваш священик, то будемо ми так, як і ви. Ми ж браття, гадаєте, що ми не знаємо, як теперішній ваш митрополит, Андрей Шептицький, відвідував нашого православного буковинського митрополита в Червінцях, Чуперковича і він їздив до митрополита, тоді ще єпископа в Станіславові, віддати візиту. То ж то було недавно, бо 1900 р. Значиться коли наші архиєреї собі не вороги, то **ї ми** не можемо з вами взаємно ворогувати!

Цю заяву буковинців із оселі Сан Ісідро не тільки чули наші українці, але її почув і один тайний протицерковник-латинник і зараз же доніс куди випадало це донести, на його

яничарську думку. Азарський пробощ поїхав з неділі до Апостолів, щоб порадитися із іншими священиками в виду такої небезпеки. Ще готові православні буковинці перейти на уніяцьке і тоді їхнє завдання та заміри "навернути" все на латинство підуть внівець. Різно думали і вишукували якогось виходу. Аж нарешті таки сам азарський пробощ каже:

— Є вихід і то знаменитий! Треба скликати русинів у хаті котрогось із них, якого вони поважають, і зібрати підписи, наче б то на їхнього священика... А тимчасом — додав тихіше, щоб стіни не почули — виготовити просьбу за нашого другого отця вербіста. Тоді, уважайте, отці, нас на Азарі буде двох. Я буду пильнувати Азару, а другий, що приїде, займеться Трес Капонесом. І тоді утвориться друга наша пляцівка і ніякого там греко-католицького, ні руського священика, ані церкви не буде...

— То не етично! — обізвався один із апостолівських вербістів.

— Що то значить не етично? Якби я збирав підписи на якого схизматика чи пастора протестанського, чи навіть на якогось руського священика, то було б не етично, але коли я збиратиму підписи на свого правдиво-католицького патера, то тут нічого не етичного чи неморального немає!

— Але ж таки воно нечесно — боронив своєї гадки апостолівський патер.

— Зовсім не нечесно: що ж бо єзуїти та інші чини, головно жіночі, так робили і по тепер роблять на сході і перетягають, та й не вважають, що це нечесно, а ви мені тут такий закид робите?

— То нашо когось там дурити: скажіть їм просто, давайте люди підписи, то будете мати ще одного польського священика!

— Е, ви патере, на нічім не розумієтесь!

У хаті Миколи Дебелюка великий схід людей. Заповів Otto останньої неділі кс. Марянські на казаню, що будуть в тій хаті збирати підписи на руського священика. Люди збіглися не тільки з Азари і Трес Капонес, але й з колонії Апостолес. Кожен охоче кладе підписи, хоч багато з них тільки значить хрестиком, бо неписьменні.

Правда, що дехто сумнівається. Між ними і наш Михайло, Богдан та азарський Антон Б. Бо дивно воно: все нам говорили і говорять, що нашого священика тут ніколи не буде, а тепер ні сіло-ні-впало і давай підписи на такого ж священика. Тому то Богдан не хотів взагалі підписуватися, а вимовився тим, що він не належить ні до Трес Капонес, ні на Азару, а Михайло, трохи застановившися, теж пішов слідами Богдана. Гірше було з Антоном. Та й цей не підписав.

— Без одного вояка війна буде, як і без одного жида — ярмарок. Всі підписалися вже, то як моого підпису не буде, то й так переважить більшість!.. I не підписалися жаден із трьох. Хоч священик їх натискав, бо їхні підписи були б підписами повними, а не хрестиками. I такі щось би більше могли промовити, як німі карлючки анальфабетів з ласки польської і панської!...

Минуло кілька місяців і одної суботи рознеслася вістка по Азарі, Трес Капонах і Апостолах, що прибув новий священик на першу оселю. Рухнули люди, як на Великден. Може якраз наш. Той, що на нього ми клали підписи, думали колоністи. Але велике було розчарування і досада та жаль, як побачили при престолі знову тонзуру і священика з польським нудним обличчям. I знову ні слова по українськи не знає!

Дехто таки зразу вийшов з костела, а інші ще шлячка післали на обман, та більшість була сильно огірчена й почала взагалі тратити надію на отримання свого священика. Молодиці то таки в голос плакали. Люди почали уникати костела і не ходили до нього на Азару, а спобільша горнулися до своїх церковців. Пробоць сварив з проповідниці, пригадував, що треба йти на Службу Божу, а не самі собі правити!.. Та це було горохом об стіну.

Отож треба інакше людей зацицькати. Було якесь наше свято поїхав кс. Маріянскі на Трес Капонес відправляти і каже людям, що він сам стане для них греко-католицьким священиком. Та люди вже не вірили і їм така мова вельми не сподобалася, так, що навіть із церкви на ті слова декотрі повиходили. Оставалося одне — добити в душах ще останній пробліск дістати свого священика і тоді вони “почціві” всі перейдуть на латинське і на польське!

Михайло тепер набагато більше поцікавився азарськими чи трескапонськими справами. Ото він говорив із Дмитром Ільницьким з Палагич. Від нього довідався про речі, яких не знов, а це про лист, що його Дмитро враз із Миколою Луцевим написали до ОО. Василіян у Жовкві. Тоді то ледве будували трескапонську церковцю.

Дмитро належав до тих рідких людей, що не стратили віри в приїзд нашого священика на поезуїтські руїни.

— Коли є в Бразилії, у Прудентополіс-місті руські ОО. Василіяни, то і мають люди в Бога надію — переказував свій лист Дмитро — що тут будуть також ОО. Василіяни, бо у нас є руських родин 750, а латинників 330 родин. То вони можуть мати три священики, а ми ані одного? Де ж є в світі правда? Ми помогли їм поставити польську каплицю, то вони нам боронять, аби ми в наші свята тільки відправили Утренню, літанію до Пречистої Діви Марії і пісні та вервицю відмовили.

— І що зробили ОО. Василіяни з Жовкви? — запитав Михайло.

— Прислали нам 2 молитовники “Да святиться ім'я Твоє” і 2 “Історичники Милосердя” та 4 вервиці і 2 листи “Місіонарія” на рік 1904. Там був і наш лист поміщений. Ми ж з Миколою Луцевим, що з Вікнян, належимо до Братства Христового Серця і тому знаємо куди уdatися... — закінчив свою мову Дмитро.

— А не краще б було написати до наших єпископів в Галичині?

— Ой, уже ми всюди писали і ще пишемо, а тут вам як з каменя. — Ніхто не відгукнеться і ніхто над нами не зглянеметься.

Великдень 1907 р. Михайло їздив на Трес Капонес, бо тут у великоцію суботу кс. Маріянські в хаті Михайла Богаченка святів паски. Сам Михайло Богаченко з Отинії і має гарну хату та мешкає так посередині і тому люди найбільш раді зійтися в його хаті.

Пасок були сотки, а священик ще попрощав на другий день рано, тобто на сам Великдень прибути на Азару, бо там буде

святочна відправа. Чимало людей пішло та поїхало. Проповідь говорив кс. Юзеф, але дяк Дмитро стояв коло нього і переказував по-українськи слова священика.

Однаке це людей не захопило. Навпаки вже трескапонська церква була скінчена і більшість людей прибула сюди. Тут відспівано воскресну утренню та молодь і старші почали виводити гагілок. І жучка і огірочків і Зельмана. Всі раділи, як діти. Де ж таки мають свою церковцю і можуть бодай заспівати без заперечень своє стародавнє і любе: Христос воскрес!

За Туною того року теж гучно і буйно відсвяткувано Великдень. Гагілки то виводжено повні три дні: у світлу неділю, понеділок і вівторок. Дяки відспівають рано Утреню, а пополудні Вечірню, а поза тим молодь на церковнім подвір'ї аж заходиться від співу:

Ми голубку уловили,
Кругом-кругом обступили.
Гей, голубко, чого тужиш?
Вибирай же кого любиш!

Між молодицями, що тримали нелітніх дітей, сиділа і Текля. Вона раділа забавою молоді й їй ввижалися дітячі роки. І вона колись так вганяла та виспіувала. А до співу, то вона все була перша. Не менше і до забави. Тепер уже нехай Парасочка підросте, то й вона буде виводити гагілки з дівчатаами.. Та при тім якось, наче сумна хмарка, пролетіла темна тінь по обличчі Теклі і вона стиха промовила:

— Та що з того? І церква є і гагілка є, але нема свого священика. Інші молодиці теж те саме продумували і сумно дивилися на розсміяну молодь і веселі жарти-скоки.

Правда, що провідні люди з громади не дрімали. Вони кидалися на всі боки. Ось комусь впало на гадку писати до Америки за нашим священиком і по кількох місяцях отримали відповідь. Голосився один священик, але зажадав 2000 пезів. Отож зараз скликано сходини людей.

— Люди, громадо! ви хотіли священика, то голоситься, але вимагає, щоб йому заплатити дві тисячі пезів — почав один із них, що скликали сходини громадян — від вас залежить чи ви згодитеся на це і ми напишемо, що так, то й наш священик прибуде...

Люди в більшості не перечили і певне були б згодилися, але чекали, що скаже дяк Дмитро В. Чейже ж мусить бути один, що за все відповідає. Та цей не голосився до проводу і не представляв зібраним використати цю нагоду. А люди чекали тільки на його слово і були б усі згодилися. Тим чином знову пропала нагода мати свого рідного душпастиря. Зібрані розійшлися і довго ще гомоніли, чому то тоді дяк Дмитро не говорив і не переконував, хоч він усе любив найбільше говорити і пхатися там навіть, де його і не просили..

Богдан зайшов увечорі по тих сходинах до Михайла. Потім ще прийшов дальший сусід Лукіян і Данило С. Знову повернулися до тієї справи.

— Я гадаю, що якби тільки був дяк слово сказав, то всі були б погодилися! — сказав Данило.

— Виглядало, що так — це Михайло.

— Коли б то в нас більше інтелігенції, то ми скоро отримали б священика — вів далі Данило.

Богдан майже обурився:

— Що? Кажете інтелігенції? То ще велике щастя, що її тут нема. Та ж ви добре знаєте, що та наша інтелігенція і в краю не хоче священиків, ні церков. Ви хіба не читали “Громадського голосу”. І то нераз між тими, що не хочуть “попів” є іхні сини. І коли б такі тут прийшли, то ми не мали б і тих церковців, що іх зараз надбали!

— Ну, то як же має бути? — питає знову Данило.

— Тут нам треба самим добре організуватися і старатися таки про священика. Не завжди будуть верховодити поляки. Ви гадаєте, що в Бразилії було ліпше і не казав тамошній єпископ першому з ОО. Василіян о. Сильвестру Кізімі “йди до Європи” — вертайся і той наче п'яній ходив від тих латинізаторських розпорядків, як про це я читав колись у жовківськім “Місіонарі”, а тепер є там вже кілька священиків! Отож і нам терпцю та витривалости. Бог молитов вислухує, а головно, коли йде про справи духові, як от мати свого священика, щоб нас якслід висповідав і наших дітей солідно навчив Божого закону!..

Цієї ночі Михайло і Текля молилися спільно з дітьми перед образом Богородиці; цілу вервицю відмовили, щоб Господь і над Місіонами змилосердився та подав їм рідного священослужителя!...

VIII. ПО ЦЕРКВІ Ж — ШКОЛА!

Неділя на початку Великого посту. До лястунської церкви, що вже стояла на горі, а не при річці, зійшлося багато людей і зблизька і здалека. Дяк Данило та інші принагідні піддячі провадили відправою. Нарід впрост залішив малу муровану церковцю.

Дяки співають 103 псалом, де описується сотворення світа Господом Богом і за це Господа благословиться..

“..Благослови, душа моя, Господи Боже Ти возвеличився дуже!

“У славу й велич ти вбралася, і одягся світлом, наче одіжжю.

“Основав землю на тверді її, не захитається вона повіки..

“Вийде чоловік на діло і на працю свою до вечора...“

Люди підтягають, а спів аж переливається та втікає на широкий простір місіонського степу, тут його перехоплює вітер і несе далеко-далеко і високо-високо аж до самого неба.

“Світе тихий“ співає вся церква з великою набожністю. Навіть діти усточка отвірають, щоб злучитися для прослави Сина Божого, що нас освічує на цій темній землі.

По “нині відпускаеш, Владико“ тропарі постні: Богородице Діво, Хрестителю Христовий і Моліте о нас святії Апостоли... Народ б'є поклони за кожним тропарем. Потім без поклона одна з найстарших молитов на честь Марії — Під Твою милость Ще 40 “Господи, помилуй“ і молитва св. Єфрема з трьома поклонами. При кінці сумовито-святкове: Претерпівий за нас страсти, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй, помилуй, помилуй нас!

Люди розходяться. Молодь групками окрім хлопці і окремо дівчата. Діти коло мамів, які спішаться до хат, щоб обійти товар та всім подавати їсти й корови видоїти. Багато і чоловіків вид'їздить та віходить. Хоч ще сонце не низько. Нарешті остає спора групка чоловіків і починає розмову таки під церквою.

— Як то добре — каже Оленюк, один із ініціаторів цієї церкви — що маємо свій куток і є де помолитися та й поклони в святий піст вибити, як належиться.

— Певне, що добре, ще й як! — додає Василь Семаньків, що вже будував цю нову, муровану, церковцю. — Вже досить ми наслухалися від наших пануф-полякуф, що ми їм поклонами

долівку в костелі псуємо. Обійдемося без їхньої ласки!

— Хоч бувало в голоді і в холоді приходилося нам возити каміння на цю Божу святиню, то однак зараз наше вдоволення є дуже велике! — сказав Павло з Пужник.

— Воно б ще краще було, якби так вже нам та дістали свого священика! — каже Михайло.

— Еге ж, ми то всі знаємо, тільки як його дістати, коли ті полячки всі наші листи перечитують і не пускають наших гарячих прохань до Єпископів та священиків, щоб нам помогли і до нас прибули..

— Та чекайте, люди добрі — це вже Богдан — я вам щось інше представлю, але наперед послухайте слів цієї книжечки, бо вам вона може бути набагато інтересніша, як мені. Тут говориться про ваш товмацький повіт, а я з бучацького, як знаєте...

— А що то за книжечка? — запитало кількох господарів.

— Це брошура, що її написав др. Степан Томашівський, і називається “Народні рухи в Галичині 1648 р.“. Мені її недавно прислали з рідного села.

— Добре, то читайте, послухаємо що там такого про нас пишеться!

Богдан сів на камені, відкашельнув і почав читати вибрані картки з книжечки. Люди уважно слухали та часом і коментували.

— ...Товмацькі міщани були перші, що почали нищити польську шляхту Один з повстанців Василь Амброжик з Жувачова в час слідства у мійськім суді в Потоці сказав таке про початки тих рухів: Коли настали бунти в покутськім краю, то немало обібралося старшинами, як от: Крокіс з Кушанова, Литус з Обертина, Олекса Чевадька з Олеша, Яремко Попович з Товмача. Вони, як сотники, зібрали немалі купи, здобули палаѓицький замок, а тих, що в нім були, позабивали; добро, як срібло і золото, гроши та одіж, і що лише там було, по забирали... В тім поході брали участь села: Озеряни з священиком Василем, Олеша, Грушки, Бортники, Надорожня, Голигради і Долина. З Палаѓич повернулася ціла ватага до Товмача.

Всі присутні слухали Богданового читання і тільки головами похитували, а він продовжав:

Насамперед забрала маєток латинського священика Труско-

лявського і все збіжжя згодувала своїм коням. Потім вдарила на місцевий костел і знищила його до крихти. Незабаром появився на Покуттю якийсь Височан Семен, правдоподібно козак Хмельницького, і скоро зорганізував 15.000 селян. Головний осідок його був в Отинії. Населення сіл і міщани приставали радо до його війська, а навіть шляхта руська вступала в ряди цього визвольного полку. Насамперед злучилася з ним шляхта з Ісакова, як Матій Кнігиницький, Богдан Грабовецький, Дмитро Татомир і інші. Два перші з синами. Петро Березовський теж.

— Та ж тут між нами є Грабовецькі, Березовські — хтось завважив, але Богдан продовжав, бо хилилося до ночі і скоро зовсім потемніє.

...Маючи таку силу, Височан почав провадити війну звичайним способом, руйнуючи шляхетські двори і замки. Отак він здобув пнівський замок, куди склонилося багато шляхти. Потім він розпустив поодинокі відділи і ці нападали на двори, розбивали шляхту і інше подібне робили. Один такий відділ під проводом Яремка йшов поділений на сотні з хорогвами і музикою по селах і містах, розбиваючи по селах шляхетські замки і двори. До нього прилучилися селяни з Озерян, Олеші, Грушки, Бортник. Між іншим напали вони на двір Корчинського в Живачові і знищили його до тла. Також виступають товмацькі міщани разом з делятинським Андрієм, з добротвірськими міщанами та селянами з Ланчина, Красної, П'ядики, Раківця. Вони всі розбили шляхтича Олександра Яблонського, що зайшов в ті сторони аж з білоцерківського повіту з України. У Красній він стратив свого, нагарбаного на хлопах добра, на 6000 золотих ринських.

— Ото були хлопці-козаки! — переривали читання розоччені колоністи.

...Коло Обертина господарювала громада селян з Жукова, Бортник і містечка Камінок. Під проводом жуківського діяча і його сина, вдарила вона на двір Олександра Курдвановського і спалила його зовсім. Провідниками в тім здобуванні були: Заячик, Копистка, Воробчик з Бортник, Амброжик Вошбобойник з Камінок. В скарзі з того часу на міщан з Камінок шляхтич Марціян Селецький (Кушнір Череватий), пише таке: “Дня 18

жовтня 1648 р. збунтувалися наперед камінчани з маєтності небіщика п. Олександра Бидловського. Юрко віт зі своїм сином Іваном, Кадловський з двома зятями, Дем'ян Кушнір, Петро Кушнір-Присяжний, Василь Джога, Дмитро Присяжний з сином, Волощук, Гринько Різник з сином, Кузьма та багато інших зібралися з села і містечка Камінок та, піднісши своєвільні, розбійницькі хоругви, наперед прийшли до моого замочка в Обертині, пограбували мої комори і добром поділилися. Потім верталися до Камінок, одні возами, другі піхotoю з жінками і дітьми. В Обертині брали, що їм лише подобалось. Повикопували з землі чотири скрині з моїми річами і їх порубали. Випорожнили 12 сусіків з мукою, пшоном, горохом, пшеницею, солодом, житом, окрім того, що лежало на землі. Я втік від усього того лише на коні, а моя жінка з дітьми втікла візком до Пнів'я. Вкінці в'їхали на обійстя кіньми, вигодували її пороскидали вівси, ячмені, горохи, порозгороджували плоти, позабирали дошки. Свині поїли з цілого села. На останок, чого не могли забрати, все повиносили з комор та шпихлірів і на дворі спалили..."

— І, на жаль, не знишили того польського панства і його лишилося ще на нашу бідну голову! — сказав Павло з Грушки. — І воно далі панує в нас, а ми по чужих кутах валяємося!

— Не так дуже воно панує, — це Богдан — бо того року, як я виїздив з краю, тобто 1902, вибух в цілій Галичині хліборобський страйк проти низької заробітної платні на польських ланах і проти перешкод у заробітчанській еміграції селян до Америки і до Пруссії з боку польської адміністрації.

— А, то ми останні їхали в товарових вагонах! — додає Михайло.

— Так, і це був, люди, один із найбільших страйків у хліборобстві взагалі. Він не тільки мав бути протестом проти поневолення господарчого, але й проти політичного верховодства польської верхівки. 200 тисяч селян страйкувало тоді, і то так солідарно, що навіть сильно вкорінену польську і панську домінію до ґрунту захитали. Успіхи були повні: збільшилася заробітна платня. Сезонова еміграція, головно до Німеччини, набрала зорганізованих форм та почало опікуватися і

заморською еміграцією, головно в ЗДА та Канаді, а по частині в Бразилії.

— Тільки не в нас — хтось поскаржився.

І нашій крулевсько-пробощівській шляхті прийде крапка! — додав один із Озерян.

— Певне, що прийде, тільки нам треба зорганізуватися в сотні і піти походом на польські пляцуфкі, що їх тут вони, будують, і то ще нашими руками! Я б це все до фундаментів поруйнував! — гарячився живачівський Василь, що то аж тепер довідався, що і в його селі були колись герої, які не хотіли йти на польську службу і не давалися водити на панськім мотузку.

— Так, так нам тільки це й остається: нагнати під чотири вітри того полячка-адміністратора і його кумпанію і самим взятися за провадження оселі. А хто їх сюди просив? Ми і польських священиків сюди не запрошували. Як хочуть працювати, то мають поляків-мазурів, а до нас хай не пхаються!

Богдан побачив, що читанням уривків з книжки “Хмельниччина в Галичині та її хиби”, яку видано минулого року (1906) в Львові, він готов привести до нової Хмельниччини на червоній місіонській землі. Тому той фермент треба було трохи розрідити і занадто гарячі голови остатути трохи та скерувати до конструктивної праці. Тому почав знову:

— Чекайте, люди добрі, не гарячіться, бо гарячкою доброго не зробимо, хіба дурниць і шкоди для самих себе. З нашими польськими верховодами треба поволі і хитро справитися так, щоб вони й не доглупалися, як дістануть копняка в спину.

— Ну то як нам робити? — питає Михайло.

— Власне над тим треба подумати і добре застановитися, щоб не попасті в яку халепу. Ось прочитав я вам книжку і ви довідалися дуже багато і то такого, що вам може і на гадку не приходило ніколи і ви тепер знаєте, що ваші предки писали кров'ю і зброею історію нашої Руси-України. Отож того нам і треба знати, і ще раз кажу, знати. Люди, нам конечна народня свідомість. Без неї ми, наче сліпці на роздоріжжі. Її треба й нашим дітям. Чи ж ви не бачите, що між нами малохто знає і читати по своєму, то звідки він візьме тих вісток, щоб був обізнаний із своєю рідною історією і минулим власного

народу? І тим робом не може навчити дітей і вони стають ще гірші та взагалі пропадуть для нас і нас відциураються. Тому я вам щось краще пораджу, як іти з вилами й ворчиками на пляцуфкі, — закладімо школу для наших дітей!

— О про це ми вже віддавна думаємо! — сказав Павло з Грушки.

— Так, ми думаємо і думаємо, а полячки, хоч їх жмінька, то вже від 1900 р. мають свої шкілки.. Бо того року маленьку шкілку і при ній рід інтернату урядила в Апостолах Аделя Тарновська, і то була перша польська школка.

— На Азарі — додав Михайло — від 1904 року, від марта, заходами о. Маріянського ведеться, хоч в ліп'янці, але таки школа і захоронка, якою опікувався братчик Казімеж. Першими хлопцями були малий Потелицький і Зубрицький, потім Млоти і Домініки. А вже при кінці того року був новий і кращий будинок на школу. 1905р. число дітей було 37, а в захоронці 16 з них. Я прийшов кс. Закшевські на Азару, то розпочав таки ж того року захоронку і для дівчат, що нею опікувалася Агнета Млот..

— Так, але вони мають “рожанцеве братство”, що школою опікується — хтось кинув, як уже надобре почало темніти.

— То й ми можемо таке братство утворити! — це Богдан — Чи ж ви не знаєте, що останнього, минулого року, вони мали в своїй школі 57 дітей і то багато з наших. Тим робом наші діти в вільній країні, в Аргентині, робляться поляками, а ми спимо, хоч кажемо, що “думаємо”!

Розмови велися ще довго. Хоч чоловіки позабиралися до дому, то по дорозі йдучи по двох чи трьох обговорювали справу школи. Кожен годився на пропозицію Богдана: нам треба школи і тоді не дамо собі қривди робити, як це досі нам поляки та перекінчики роблять!

Михайло про вечірню нараду під церквою здав звіт своїй газдині, а вона радо прихилилася до постанови чоловіків:

— Бачиш, мужу, наша Парасочка вже якраз до школи, а школи доброї нема. Хіба дамо до міста, але чи стане на утримання, а хоч і стане, то не дуже воно безпечно давати дитину на чужі руки. Може ще всього непотрібного понаучуватися. Знаєш, що чужими руками добре вогонь підгортати, але діти виховувати..

— Та діти виховувати треба таки нам, батькам, і добрим свідомим вчителям.

— Ото ѿ найгірше, що такого вчителя нема. Хіба може Богдан би погодився вчити. Як ти гадаєш?

— В неділю знову по вечірні будемо говорити. Бо треба і приміщення і вчителя і батьків, щоб дітей післали, бо як мало зголоситься, то кого буде вчити?

— — — — —
Наступної неділі ще довше затягнулися наради. На них уже кожен прийшов з певним проектом. З приміщенням на школу не довго воловодилися, бо Грабовецький радо відступав свою простору хатину. Він' вельми був урадований, що про нього стойть у Богдановій книжечці, що ніби він з шляхти. За вчителя вибрано, чи вибрався дяк. Записано і щось півтора десятка дітей. Хлопців і дівчат. Згоджено платню вчителеві, а за хату не брав нічого її власник, тільки його діти мали вчитися в школі задармо. Та випадало, що так.

Зараз таки у понеділок Текля повела свою Парасочку до Грабовецьких, у школу. Поволі посходилися діти з батьками, точніш з матер'ями. Замість стола чи лавок поставлено низько, щоб дітям було вигідно, широку дошку і на ній вони поклали свої таблички з рисіками. Дяк приніс під паҳою буквар і казав повісити на одній стіні кусень таблиці. Це була досить рівно витесана дошка. На ній мав писати знаки і діти відпісувати.

Почато цю першу лекцію молитвою. Дяк голосно проказував Отче наш, а мами голосніше та діти тихіше повторяли враз із ним. Потім дітей розсаджено коло широкої дошки і учитель почав пояснювати. Мами стояли попід стінами і трохи дивилися на дяка, а ще більше на своїх учнів та учениць.

Дяковчитель каже взяти в руки рисіки, а сам якимсь вугіллям креслити на висячій дощині рисочку: одну, другу, третю. Діти за ним по своїх табличках. Матері старших учнів йдуть собі до своєї праці в дома, але молодших то остають аж до скінчення науки. Учитель розказує потім казочку про двох цапків, щоб дітям дати порозуміти любов згоди. Трохи вчить і шість правд віри. На кінці починає співати короткі мо-

литовки зі Служби Божої: амінь, Господи, помилуй, Подай Господи, тощо.

По яких двох годинах дяк виходить на подвір'я і поглядає на палюче сонце.

— Вже обід скоро буде, діти, тому помолимося і підете до дому, а завтра знову приходіть в той сам час, що нині.

Хоч діти аж надто багато не навчилися за тих кілька місяців, але це був великий крок уперед. Щоправда, дяк Дмитро переніс школу до хати колоніста Миколи Шмігеля на Трес Капонес, і тим побитом 1907 р. йшла там школа. По неділях та наших святах діти з дяком співали в тамошній церкві і стягали більше число вірних. Співано Утренню, а хлопчики з дівчатками підтягали. Люди вельми тішилися і щораз то більше набирали надії на краще майбутнє. Єдине, що їм затмрювало життя, це були повсякчасні насмішки латинників і кипини, що вони ніколи не матимуть свого, українського священика. Це саме часто на проповідях підкреслювали місцеві священики, поляки-вербісти.

На другий рік, 1908, на Туні далі діє рідна школа. Тепер вже вчить в власній хаті Кость Громадюк і Парасочка та Федь Теклі й Михайла тут ходять на науку. За прикладом попередніх осель іде і сама колонія Апостоли. Люди нараджуються і вибирають на вчителя Михайла Гупана, який навчає в хаті Онуфрія Павлюка. До тих обидвох шкіл ходило по 20 дітей.

Одного пополудня, коли то жара не давала працювати на полі і треба було сидіти в тіні дерев та робити якусь принагідну роботу, Михайло з жінкою завважили здалека якогось чоловіка, що ішав верхом поміж високі трави. Зразу гадали, що це був близький сусід Демко, бо він часто любив виїздити, але по хвилі зобачили, що помилилися.

— То якийсь чужий, а може “тутешній” заблудив на наш куток? — міркувала Текля.

— Чекай він мабуть іде до наших воріт, — припускав Михайло.

І так сталося. Верхівець, проминувши долину, коло багна і річки, з'явився перед самими воротами Михайлової шакри. Михайло вийшов йому назустріч і щось говорив коло замкне-

них воріт. Чоловік був незнайомий, хоч з наших, але аж з колонії Сан Хосе. Хоч він дуже спішився їхати далі, то однак Михайло його таки перемовив вступити та трохи припогодити в холодку і погоститися чим хата багата.

Текля приготовила дещо перекусити, а гість пустив коня на добру траву, що росла побіч в загороді. Гість за перекускою розговорився і почав докладати про свою біду:

— Знаєте, шукаю якоєсь праці. Вдома лишив жінку і діти. Та не вдома, а в її сестри, і сам питано за якимсь зарібком.

— А що ви своєї шакри не маєте?

— Гм, маю аж дві, але що з того, як мені сталося велике нещастя.

— Яке, кажіть, розказуйте? Може вам що порадимо? — сказали наші обидвое разом.

— Та, бачте, погорів я.

— То є нещастя!

— І то хто б сподівався: мав я хатину немаленьку і коло неї загороду для свинок та кучу на струмент до господарки. Ото одного дня ще раненько йдемо з жінкою і з дітьми, маю їх п'ятеро, на другий шакер, так за горбком. Працюємо, як звичайно. Сапаємо, полемо, чистимо. Аж тут мій найстарший хлопець каже:

— Тату, а дивіть, який високий стовп диму піднявся з горба!

Я став дивлюся, а жінка, як почула, так і зразу:

— То наше обійстя і хатина горить.

Я не хотів вірити то й кажу до моєї:

— Е, тобі все таке верзеться!

Та потому таки мене торкнула совість: іди і подивися, бо ануж нещастя впало на твою голову. То ж кажу до жінки, що піду подивитися, що там так палахкотить. І пішов я. Тільки на горбок, а тут страшне видовище. Мій ввесь маєток, як свічка палає. Я гукнув на дітей і на подругу. Але нічого не вдалося врятувати.

Все вигоріло, а ми осталися, як були в полі на праці. Все до щенту зотліло, навіть поросята попеклися в загороді. Ви ж знаєте, що то кругом трави і якийсь ішов і кинув сірничку чи недокурка та й зайнлялося.

— То ви, видно, не викосили трави довкола хати?

— Та так, не додбав і пропав мій маєток — сказав із сумом гість.

— Бо то в тім ціла штука, що трави тут велиki, як на степах України колись, а хтось необачний кине вогник, то вистачає іскорка, щоб не тільки домівство, але й лан кукурудзи разом згорів. Ми тут, на Туні, тепер пильнуємося, бо такі випадки теж були. Ось дивіться в мене, як трава довкола викошена і знищена. Не даю їй рости. Ще й рови навколо домівки покопав, бо з вогнем жарту нема.

— А можна в вас часом знайти якусь роботу? Я вмію будувати, робити столи, воза теж змайструю, а навіть водний млинок. Бачу, тут у вас є близько річки, то можна б було на мелення кукурудзи й того жита-бразилера влаштувати млина.

Про це я сам думав, але не давало мені часу і не маю у тім належного поняття. Тому вас радо прийму і що буде належатися заплачу.

Гість став на працю, а Михайло що міг, то платив і помагав погорілцеві. Одної неділі навіть постарався про збірку між людьми для нього. Люди помогли і грішми і зерном. Богдан завіз те все на колонію Сан Хосе. Жінка і діти того столяра вельми втішилися і скоро при помочі добрих сусідів він зміг знову замешкати в власній хаті і зажити в добре.

Будова млина потривала, бо майстер не міг тягло працювати. От, бувало, прибуде на кілька день і назад до своєї господарки, але по кількох місяцях на Михайлівім багні гуркотіли водні жорна, ступа і навіть приладжено тартачок. Люди тішилися, що мають уже свій млин, і привозили до мелення та до впихання зерно. Михайло заходився коло фабрики крохмлю з мандьохи. У тій цілі їздив аж в гори Сан Хвану до одного бразилера, що мав таку “тафону”.

Знову ж для тубильців водний млин і ступа були вершком техніки і вони часто заглядали до того архітектору та тільки “міра” повторяли та прицмокували з подиву на небувалу фабрику. Тим робом Михайло став мельником і промисловцем.

VIII. АЖ ТЕРПЕЦЬ УРВАВСЯ

З пробощівства на Азарі вийшло кількох наших людей. Дмитро-дяк, Стефан з Рошнева, Олекса з Палагич і Матій з Марковець. Вийшли, як видно було, заклопотані і невдоволені. Зразу йшли мовчки і отак на порошисту дорогу, що перетинає осідок цієї колонії. Потім пішли на долину. Звичайно по закінченні всяких орудок у місті, а це ж було вже майже під обід, вступали на перекуску до недалекої болічі, що її мав один з наших перекінчиків. Однаке сьогодні цього не зробили, але пішли туди трескалонською дорогою. І по ній ідучи ще не обзвивалися, понуривши в важких думах свої голови.

Вже минають майже старе єзуїтське джерело і, хоч сонце пече, ні кому не в голові піти та напитися справді знаменитої водиці. Допіро, як зйшли до роздолини, то Марковецький обізвався:

— Ну і що? Що ви на те все скажете?

На ці слова інші зупинились і подивились не то з соромом, не то з люттю на Матія і почали собі ставити різні питання.

— А що ти, Матію, на те все скажеш? — це Олекса.

— Я? Краще ви говоріть, бо я думав, що з нашої делегації нічого не вийде.

— Та то легко тепер казати, що ти колись думав, а чогось ішов? Було не йти! Ніхто тебе на шнурку не тягнув... — захриплим голосом вів Степан.

Тільки дяк Дмитро мовчав. А всі вони чекали на його думку і коментар з сьогоднішньої їхньої невдалої депутатії до ксендза пробоща.

Нарешті таки Матій звернувся до дяка:

— А ви, ерентій, що води в рот набрали, чи що? Та докиньте й своє слово до громадської думки.

— Моє слово? Мені, як хочете знати, приходить на думку більше до тих польських браці не йти. Подумати добре, то може яку іншу розв'язку продумаемо.

— Та ми вже думаємо від 1897 року, як тільки сюди перші родини прибули і кожен годиться, щоб був свій священик і кожний каже, що його конечно треба, але руського священика як не було, так і досі нема...

Матій ще всього не доказав, але стримав дальші слова, уважав, що це не матиме жадної користі, хоч аж пищав витикнути дякові за його дивачну поведінку у час наради над тими 2.000 пезів, що їх вимагав наш священик з Америки. Те саме й інші думали, мовляв, якби не ти, мудрагелю, то ми може б і сьогодні не потребували йти і чути вже всотеро те саме від наших непрошених опікунів.

— Та добре, але за чим вони ходили?

— Ходили оці наші делегати просити, щоб ксьондз Маріянські їм посвятив, чи поблагословив радше, каплицю на Азарі, але як руського обряду каплицю. А цей за жадні гроші не погодився. Їм коротко заявив:

— Люди, вибийте собі з голови ті руські каплиці, як я посвячую, то посвячу римо-католицьку каплицю і кінець.

— Але ж ми будемо чайже ж мати колись свого священика...

— Не говоріть дурниць, бо я вже змучений вас переконувати, що тут жадного вашого священика не буде і амінь!

По тих словах священик вийшов з канцелярії, тріснувши дверима і на цім авдієнція делегації скінчилася.

— — — — —
Та справа ця не пригасла, як думали собі латинські священики і їхні вірні поляки чи популячені. Люди наші гуділи, як бджола в улику, коли її роздражнити. Про це найскорше довідався таки наш Михайло. До його млина приїздили люди з усіх сторін і він мав все найсвіжіші вісті з цілої колонії і з-поза неї. Отож і зараз він не тільки довідався про відмову проханню, але й про рішення громади чи властиво дяка Дмитра, щоб зробити в найближчу неділю сходини всіх колоністів.

Та, на жаль, не довелося бути Михайлів на цих сходинах. У його родині, то так велося, "що кутя, то й дитя", як то кажуть. І випало, що його Теклі припав сороковий день по народженні і вона в цю неділю поїхала до "виводу". Ясно, що Михайло не міг оставити своєї вірної подруги самої, але запряг коні та й поїхав до костела. З собою забрали всі п'ятеро дітей. А вернулися геть пізно під вечір. Хати й худібки доглядала Богданіха, що дуже любила потребуючому стати в пригоді.

На зборах трескапонської громади зійшлося майже половина видніших колоністів. Люди були роз'ярені та в розпуці. Зразу було пізнати, що вони готові на все. Тепер став говорити дяк Дмитро. Розповів докладно всім громадянам про перебіг останньої авдієнції і поставив справу рубом:

— Громадо, ось мое посліднє слово: терпець нам урвався і ми мусимо покласти тому водженю нас за ніс — кінець!

— Гм, та як воно покласти кінець? — обізвався один з Марківець.

— І це я вже надумав, — тяг Дмитро — у Буйнесі є православний священик і ми напишім до нього, то він приде, бо й так має приїхати на Сан Ісідро до буковинців, щоб їм діти хрестити й вінчати їх.

— А то буковинський священик, чи може московський? — запитав Яків з Джуркова, повіт Городенка.

— Та казав мені один буковинець, що називається Константин Ізрасцов, то певне москаль..

— Але ми греко-католики чи уніяти і русини, а не москалі! — сказали кілька голосів.

— То нічого не робить — забрав голос і виручив дяка Іван з Палагіч — бо в них таке саме “Господи помилуй”, як і в нас і ми тільки напишім, то зараз приїде, побачите.

— То хіба нам прийдеться виректися папи Римського?! — запитав один із свідоміших. Та тут зараз взяв голос дяк Дмитро:

— Та як хто схоче, то виречеться папи і буде православним, але православіє є близче до нас, як оті латинські алилуя! Та ми нікого не будемо силувати.

— Але то так не йде, бо буде тоді ще гірше: одні вже впрост підуть до поляків, а другі поробляться москалями і нічого з нас не буде! — сказав Гриць з Ліська.

На ті слова громада стихла і кожен почав замислено мовчати. Навіть головні проводирі, що то хотіли батюшкі, мовчали і міркували, як то вийти з тої халепи. Нарешті знову відізвався дяк Дмитро:

— А я таки вам кажу, що батюшка і православіє є ліпше! Що ви не чули в нас в краю на кожній службі Божій, як свя-

щеник співав на головнім вході "і всіх вас православних християн"?

— Так, так, пригадуємо — відізвалося кілька малосвідомих голосів, а інші, що трохи розумілися на тім, мовчали і нічого не казали.

— А бачите, — підхопив це признання дяк — що це не таکа велика різниця і не аж таке диво, щоб ми мали чогось страхатися і не мати тої єдиної нагоди почути відправу по нашому, по своєму!

— Так, певно, що так. Бо то про нас не дбають. Є той один папа римський, але полякам прислав священиків, вже їх є трьох, а ми не маємо і не будемо мати, як з нас сміються поляки.

— А де ж є наші єпископи і священики? Та ж їх в кожнім селі не бракує і ніхто за нас бідних не подумає і не здогадається, що ми тут пропадаємо без руського священика..

— Отже бачите люди, що є один вихід — тріумфуючо заключив Дмитро-дяк, — написати до Буйнесу за тим православним батюшкою і нехай приїздить і нехай править!

— Дозвольте і мені слово — обізвався врешті один старший чоловік з кутка — чесна громадо, чи ж ви знаєте, що правдиві і тверді русини, то є москалі і нам тільки з ними треба тримати, то й ми останемося русинами, а інакше, то скоро нас прикриє польська могила...

За цими словами вже добра частина газдів хилилася за православієм і за писанням листа до протоєрея. А до тих, що не хотіли та не могли рішитися, то так казали:

Кому пахне польське корито, то нехай остається з поляками, але ми ними не хочемо бути і тому пристаємо до православія!

Ще того самого вечера написали Дмитро з Іваном листа і вислали до Буйнесу.

У Михайлівім млині було завізно і тому Текля принесла полуценок до млина. А тут газди почали молоти нову вістку:

— Ви, куме, чули?

— А що таке?

— Вже приїхав?

— Таде? Направду? Може ви теє на жарти!...

— Як на жарти, що ви собі думаете і за кого мене маєте, куме? Я ж сам бачив: мешкає в дяка і в неділю буде відправа...

— Хто приїхав і що за відправа буде? — поцікавилася Текля розмовою кумів.

— Та ж ви, газдине, не знаєте? А батюшка з Буйнесу на той лист приїхав, що його Дмитро дяк з Іваном палагицьким написали. І буде в неділю наша Служба Божа в нашій церкві! Обійдемося без тих мазурів!

— А нащо нам якогось батюшки? — обурилася Текля — Та то ще гірше як польський ксьондз, бо той бодай може висловідати правно, а той схизматик! То нам не вільно йти!

— Як не вільно, овва, я ходив аж до Сучави на відпуст до православного собору і не чув, щоб хтось казав, що не вільно? — відповів дядько.

— Та ви ще багато не чули, газдо, — це Текля — але я знаю, що з поляками ми різнимося тільки обрядом, а з москалями — вірою!

Текля в неділю не пішла до трескапонської церкви, ані дітей ні мужа не пустила. Це було перед Введенням Пресвятої Богородиці, тому поїхала до Апостолів, щоб висловідатися і запричащатися. Михайла теж намовляла, але він хотів аж під Різдво сповідатися, бо слабше розумів чужу мову і волів би таки в свого священика визнавати гріхи.

День заповідався гарячий, це ж початок грудня. Місіонські поля заллялися палючем сонцем і його розсипаними променями. Люди громадно йшли й їхали до церковці. Наїхало іх надзвичайно багато, бо то новина: приїхав священик, такий, як наш...

Ось іде від недалекої хати дяка Дмитра. Бородатий, в рясі з широкими рукавами. На голові якийсь банячок чи чака без дашка. За ним тупцює дяк і несе валізу з ризами та іншими причандалами до відправи. Протоієрей підійшовши до людей гукнув:

— Здраствуйте, ребята!

— Слава Ісусу Христу! — відповіли найближчі і кілька жінок з пошаною кинулися поцілувати руку прибулого. Він її подав і широко поблагословив.

— Гм, то не наш священик! — стоячи трохи оподалік сказав Богдан до свого сусіда.

— Й я то бачу, москаль та й годі! — потакнув сусід. — Але подивімся, що то далі буде...

За той час протоєрей опинився вже в притворі малої церковці, а люди рухнули до середини. Тут він зробив поклін, але зараз стримався і насупивши свої рижі брови, махнув на дяка:

— Єтоє заберіт! Настояще полське іскусство! — сказав він так, що люди почули. Дяк недочув чи може не порозумів. Але протоєрей не чекав, підійшов до першого образа Серця Христового і здійняв, потім підійшов до ікони Пречистої й теж її казав забрати. Люди з острахом дивилися на це перше привітання ним іхньої каплиці. Але ніхто не казав ні слова, а кожен чекав, що то далі буде. За той час батюшка відкрив валізу і з нею витягнув два малі образи і поставив побіч себе, наче б мали репрезентувати іконостас. Затого натягнув на себе епітрахиль, але не зшитий з двох частин, а тільки цілий, як пошевка з отвором на голову.

Дяк почав молитви Утренні: По прийдіте, поклонімся читає псалом 19:

“В день недолі Господь тобі відповість дастъ, ім'я Бога Якового зробить сильним тебе!...

“Господи, спаси! Хай нам цар відповість у день нашого кликання! По тім псалом 20:

“Господи, силою Твоєю веселиться цар, а спасінням Твоїм — як він сильно радіє!...

“Піднесися ж, о Господи, в силі Своїй, а ми будем співати і хвалити могутність Твою!

Далі тропарі і ектенія, а по ній, як не возьме могутнім голосом протоєрей, аж церковця здригнулася:

“Слава святій і єдиносущній і животворящій і нераздільний Тройці, всегда, нині і присно і во віки віков!...

Дяків амінь загубився чи втопився в сльозах присутніх! Де ж по стільки роках почути ті святі слова! Вже і по сім років своєї рідної відправи не бачили. І казали їм, що не дочекаються, а тут вони на власні вуха чують її, хоч може не таким напівом, але все ж таки свою, нашу Утренню!...

Правда, воно було все якесь таке, як від маучухи: от хоче людина сповідатися, то багато слів московських не розуміє і треба товмача, а теж настоячи, тільки батюшка епітрахилем голову закрутить і питає. Теж і до св. Причастя не вклякати... Ні на освячені чесних дарів клячання нема, ні дзвіночків, коли діються найвзнесліші події на св. Літургії.

Це людей бентежило, як і сама проповідь, боprotoєрей її зачав від папи римського: мовляв католики видумали папу римського, і що він сам проголосив себе заступником Ісуса Христа, а властиво, доказував він, що на землі ніхто не може Бога заступати, і тому православні визнають самого Ісуса Христа за голову церкви...

Ось іде "Вірую", а читає Іван з Палагич. Як дійшов до 8-го члена символа, то, ясно, прочитав: "Від Отця і Сина ісходящого". То protoєрей зараз виступив в царські ворота і виголосив, щоб казати тільки "від Отця ісходящого". А тоді Іван з Палагич вийшов з церкви, не докінчивши читати "Вірую" і відкинувшись від тої "православної" віри, остаючися на все при католицькім віровизнанні.

Ця перша відправа не тільки, що не успокоїла людей, але наче та солона морська вода, ще більше розбурхала спрагу і люди почали суперечки. Свідоміші, між ними і Богдан, то знаючи св. Писання зараз доводили, що таки папа є головотою церкви, а не Христос сам мав бути видимим головою!

— Дивіться, люди добрі, чи ж ви не чули і чи вас не вчили, що Христос поставив св. Петра головою та основою церкви? І йому передав ключі Божого Царства. Нащо ж тоді передавав їх, як сам остався видимим головою?

— Та то пригадуєм і ваша правда, Богдане, — сказали кількох чоловіків.

— І сказав Христос апостолам, що з ними буде до кінця світа, але ті апостоли повмирали.. Отже остався з єпископами, що їх апостоли назначили, але остався невидимим способом; сам Ісус сказав, що Син чоловічий ще раз прийде судити живих і мертвих при кінці світа? Навіщо ж тоді взносився на неба, як мав бути тут видимим між нами головою?

Та ті докази багатьом людям не були по нутру, вони на що інше дивилися. Їх головно пекло, що поляки мали свого

священика і що такі москалі православні, ніби схизматики, то можуть мати своїх попів в Аргентині, а ми ні? Як про нас не дбають католики, щоб ми мали своїх рідних священиків, то вже нехай москаль нами опікується. Він таки не цвенькає по польськи і на проповіді не згадував нічого, що не будемо мати свого священика!

На тижні випала нова відправа, на саме Введення в храм Пресвятої Богородиці. Знов Утрення, а людей вдвічі стільки. Ген іздалека аж з-під гір Туни прибули. Возів, коней, людей, що аж мріє від них коло церковці.

Відправою люди захоплені. Плач і слози. Та не так уж проповіддю, бо піг все на своє крутить. Ось каже, до речі правду, що родичі Пречистої Діви Марії не мали дітей і на це жалілися. Потім дав їм Господь дитину-дівчинку й вони її поофірували віддати до святині на Божу службу. Але тут додав вже своє: і тоді заледве Мати Божа мала б бути охоронена від первородного гріха.

Богдан, як це почув, то аж зжахнувся і головою заперечив: ні, Пречиста Мати найчистішого Сина не могла ні хилини бути під владою Сатани, бо Вона йому голову стерла!

При тім вже не треба казати, що й дісталося латинникам, і, ясно, нашій українській з'єдиненій Церкві.

На ті слова не одного чоловіка страх напав і неодин почав жалувати, що згодився на справку дяка, щоб писати листа за протоєреєм, але тепер вже напиши пропало, як то кажуть.

Коли тільки скінчилася відправа, то Богдан хотів вже забиратися, але його затримав один із Грушки, кажучи:

— Ви куди? Зачекайте, ще подивимося на його хрест і на шлюб!

Богдан остався. А протоєрей хрестив багато дітей і менших і більших, але не так, як у нас, через поливання води, але купав і в воду всаджав дітей. Народ тиснувся, щоб побачити таке диво. Рівночасно дав шлюб одній парі буковинців. Вони були дуже тверді і жили без церковного шлюбу, хоч мали діти. І їх не хрестили, бо не хотіли брати шлюбу ні хрестити в латинських, і тому тепер робили все нараз. Хоч з тих буковинців не всі були такі завзяті, бо побиралися і хрестили нащадків і в латинських священиків.

Шлюб усіх зацікавив, бо церемонії були трохи інакші, як у нас, головно з тими рушниками. Ось в'яже пін руки молодятам і обводить їх довкола престола тричі, а дяк співає “Ісає ликуй”.

Люди наші аж шиї повитягали, так дивляться і дивуються на нові церемонії.

— Диви, я ще такого шлюбу не бачив! — каже Гриць з Марковець.

— Гм, і я не бачив, та однак менша різниця між цим і нашим шлюбом, як нашим і латинським.

— То певне, бо тут тільки ще “Отче наш” співають і “подай, Господи”, а в нас того нема. Та й молитви інші, як у нас.

— І хрестить, як у нас, бо каже хрещається раб Божий і дмухає на дитину і вивід дає, хоч наш священик на руки дитини не бере і хлопця за іконостас не несе. Але це гарне...

— А ясно, що гарніше і краще, як у поляків! У них хрест солоний і без миропомазання! — додає третій колоніст, що збоку стояв і прислухувався до розмови.

— Словом, кажу таки краще, як у латинських!

І люди їхали з далеких осель і хрестили дітей і брали шлюби і навіть сповідалися. Протоєрей же був прехитрішим москалем. Він людей не огірчував до себе, а навпаки притягав і все їх жалував. Нераз бувало каже:

— Ой бідні мої ребятка-діти, вас тут лишили самих і ніхто не опікується вами. Наче вівці без пастиря ви по тих стежах з червоною землею...

На таку мову люди склипували і хитали головою на знак згоди, що ними тільки один протоєрей заопікувався і про них подбав та й їх посітив!..

У Михайлівім млині тепер більше мололи язики, як самі млинські кола-камені. Люди цілими годинами розправляли про релігію і про нового священика та його потягнення. Більшість була за ним. Як хто опонував, то зараз йому кидали:

— Добре, то дайте нам нашого справедливого руського священика!

І що на такий закид скажеш? Як поляки все товкли, що його ніколи не побачать, то бодай почують від православного наше любе “Господи, помилуй”!

Михайло однак тим не вдоволявся, бо належав до свідоміших і знов, що не все золото, що світиться і ніколи не міг згодитися, що ватра, хоча б яка велика, то сонце! Ще більше боролася проти тих угодових думок громадян Текля. Вона, бувало, візьме мале на руки і то часто воно кормиться її грудьми, а вона сама розправляє про віру і про обряд та переконує людей, що не правильно поступили, коли собі спровадили протоєрея з Буйнесу.

— Ану спробуйте і напишіть до своїх пан-отців до Галичини і запитайте чи ви добре поступили, то побачите, що вони вам відповідять! Багато її ради послухало і написали до своїх отців парохів про пораду.

ІХ. “МУДРИЙ ПОЛЯК — ПО ШКОДІ”!

Велика констернація запанувала між священиками-вербістами, як довідалися, що в каплиці на Трес Капонес була відправа православного батюшки. Зразу їм вірити не хотілося, але оце прибув один поляк з Трес Капонес і їм все до кришки розповів. Що бачив і що чув і про що люди гомонять. Закликаючи і адміністратора Бялостоцького та йому виткнено:

— Як пан смів пустити листа до протоєрея? То пан так пильнує, щоб не пішла ні одна просьба за руським священиком?

— Так, я пильнував і пильнув добре, щоб таких листів не перепустити, але то не було за руським, але за росийським і я уважав, що цензура до того листа не відноситься...

— То ви дуже зле уважали! — грізно потвердив о. Маріяnskі. — Ми вже їх мали у своїх руках і мало бракувало, щоб вони громадно приступили до правдивого католицького обряду, а ви нам своєю невторопністю і недбалістю все попсували!

— Я тут цілком, цілком не винен! Хто міг сподіватися, що вони такий фортель вистрружать!

— О від тих хлопів-гайдамаків всього можна сподіватися і як ви не будете пильно дбати, то прийде час, що вони нас будуть різати, як на мазурах 1848 р.

Ар.

— Якщо ми їх самі перше не зачнемо — вже з обуренням відповів адміністратор.

— Але отці і панове — відізвався один з молодших священиків — ми не прийшли тут сваритися і взаємно собі викидати блуди, нам варта б подумати, як це зло направити!

— Я уважаю, що треба про все повідомити курію, тобто єпископа...

— То вийдемо брехунами! — сказав знову молодий вербіст.

— Якими брехунами, просимо числитися трохи зі словами! — обрушився котрийсь із старших.

— Певне, що брехунами! — твердив молодий. — Бо ми все казали і писали єпископові, що їм вистачають польські священики, а факти показали, що ні! Вони воліли бородатого москаля-шизматика, як нас...

По тих словах настала довга і гнітуча мовчанка. І не було що казати, бо самі вони завинили своїм шовінізмом і латинізмом, допровадили людей до розпуки і тепер годі кидати вину на кого іншого. Нарешті о. Маріянські звернувся до адміністратора:

— Пане, коли нам годі щось чинити на полі церковнім, то може ви своєю адміністративною владою зможете зробити?

Бялостоцький зараз не відповів, але трохи почекав і уклав собі репліку, щоб добре заболіла азарського пароха. Нарешті почав цідити крізь зуви:

— Властиво кажучи, отче пробощ, ця справа не належить до нас, але це річ виключно ваша особиста. Раз тому, що це на терені вашої парохії, друге, що ви в тім маєте найбільше причини.

— Я причини? Пане, прошу трошки уважати! — обурився пробощ.

— Ясно, що ви спричинили цю халепу. Чому ж ви не вволили їхньому бажанню і не посвятили їм тої каплиці? Хотіли руської, некай їм буде руська. І так не мали б свого священика, то з часом все було б наше...

Далі не дали говорити адміністраторові інші священики. Їхнім аргументом було, що ці самі тенденції мати свого священика є всюди і на колонії Апостолес, і на Сан Хосе, і за Туною і навіть на підгір'ю чуються подібні жадання.

При тім поручили справу адміністраторові, щоб він в ім'я польськості колонії усунув попа з трескатонської церкви.

Протоєрей далі собі щонеділі правив і говорив проповіді до людей. Люди вже освоїлися і стали громадно прибувати на відправи. Одної неділі перед від правою з'явилось коло церкви кілька поліціянтів. Про це донесено самому Ізрасцову. Він вийшов напроти них і зараз масенько привітався та почав:

— Може, панове ласкаві, мають щось проти того, що я в тій церкві?

— Та ми нічого, — відповів один із комісарів, — ми тільки прийшли подивитися на вашу відправу..

— Прекрасно, просимо, дуже просимо! — і повів тих комісарів до церкви та посадовив їх на переді. Сам же правив торжественно богослужіння. Голос його і цілий ток відправи видимо подобався аргентинським комісарам, які ще ніколи в житті не бачили такої богослужби і вони потім дуже дякували за запросини. А протоєрей не забув додати, що він має човне право тут бути й виконувати свої священнодіяння. Він же признаний місцевою державою і має головний осідок при вулиці Бразіл, у столиці, крім того має "персонерію хурдіку", тобто є визнаний державою як дозволений священослужитель.

Раз ото приїхав до Михайлового млина один поляк Франек Ц. і він, бувши трохи на підпитку, виявив, що тих комісарів вислав сам адміністратор Бялостоцький, щоб вони церкву замкнули і протоєрея вигнали геть..

— Ого, пропало — каже один з Торговиці — скінчилось вже польське нанування в Місіонес. Комісарі були такі вдоволені, так широко дякували попові, щоб певне і самі на нашу віру пристануть, а тоді позамикають ваші косцюлки, Франю!

— Не позволимо!

— Ая, не позовітте, ви гадаєте, що то з бідними українцями. Чекайте прийде й на вас ще судний день і є защо!

За тим почалася порядна сварка і мало до бійки не прийшло. Про це, що наслав комісарів адміністратор донесено таки ще того самого дня до протоєрея, а Франьо, як протверезів, то теж не чекав довго, щоб не піти і не переказати погроз українців.

Бялостоцький зараз таки написав листа протоєрею і повідомив, що він не має права відвувати богослужень в тій церкві, бо вона українська. Він навіть не мав права зайти туди.

Піп розказав про повідомлення адміністратора людям. Ці заворушилися.

— Що він нам її будував, щоб не пускати священика? Ми кого хочемо, того і собі приймемо до нашої церкви! Вже нам досить тої панської неволі!

Протоєрей тільки чекав на такі заяви громадян. І їх використав собі на користь і здоров'я. Ось заповідає, щоб у понеділок зібралося 12 господарів і поїдуть до Посадас, до губернатора, щоб зробити так, аби церкви їм ніхто не відібрав!

Правда, прийшло тільки 9 газдів і з ними протоєрей поїхав до Посадас, до губернатора. Церква стояла на Йосипа Митерчука шакрі і цей записав ще, крім місця, на якім вона стояла, 15 гектарів землі зі свого чаєва. І всі комітетові підписалися, що ніхто більше немає права до тої парцелі тільки протоєрей Ізрасцов!

Про це довідався Богдан і дуже розгнівався:

— Що ви, люди добрі, зробили? Ви знаєте, що він має від уряду право на свої церкви і ви, не хотячи дати полякам в руки через посвячення, дали тепер через запис москалеві! Тепер спробуєте відібрати. Ага, побачите чи хтось від москаля щось відібрав!

— То нехай має москаль, але не поляк! — це дяк Дмитро.

— Дурне ваше балакання, дяче, — це Михайло — чи польське, чи московське — то всеодно не наше, не наше, а найгірше те, що ми робили і трудились, а прийшов такий, що не сіяв, ні не жав, а поїв!

— Але я таки за своїм!

— Ні, бачте, нам треба було мати трохи терпцю. Ніхто каплиці нам не відбирав, що священик латинський її посвятити не хотів, то був би її опісля посвятив наш. Вона таки була наша, а тепер чия? далі доказував Богдан.

— Тепер в'ювні московська — докінчив питання відповідю Михайло.

Кожен бачив, що той запис був фатальний. Чи ж не знали, що коли адміністратор противився, аби правити в церкві,

то протоєрей правив у приватній хаті Василя Збіглого, значиться, що таки права не мав до нашої каплиці. Та через заpekлість люди вже не одну дурницю зробили в житті, і тепер її клясично щераз повторили.

Запис на батюшку занепоїв наших людей, але первне не так, як польських верховодів. Вони все числили на заходи Бялостоцького, якими він не допустить до опанування каплиці по-пом. Але цей перехитрив адміністратора і показався куди обортнішим і більшим дипломатом, як польські священикі і адміністратор разом. З того їх взяла велика злість і досада. Навіть тихе пускання наклепів, що, мовляв, українці якраз тим показали, що вони напів-схизматики мало помогло, бо самі горобці бачили, що це польська політика довела до цього.

Одної середи знову з'їхалися пробощи на нараду. Був, ясно, і адміністратор. Йому закидів тепер ніхто не робив, бо бачили, що він старався недопустити до запису всіма силами. Зібрани були розгублені й похмурі. Тягар упокорення лежав на їхніх душах, бо вони переборщили в важливій справі та замість дбати про вічні аспірації людей, вони старалися вдоволити амбіцію кількох збанкротованих імперіалістів і земських опортуnistів.

— Що ж нам тепер робити? — спитав апостолівський пробощ.

— Остається хіба погодитися з фактом... — каже адміністратор.

— Одначе чи той факт часом не почне розширятися і стане пошестю між українцями. — Це сказав молодий сотрудник апостолівського пароха, що то викинув був колись неправдомовність в інформаціях єпископа щодо українців.

— Власне треба б було його зльокалізувати і недопустити розростатися по інших осідках.

— Та чи ми самі це зможемо доконати — знову питав молодий священик.

— Спробуємо! — каже о. Маріянські.

— Трохи запізно, отче пробощ — знову молодий.

— Значить нема ради — питає адміністратор.

— На мою скромну гадку є, але чи ви її послухаєте? — каже знову молодий вербіст.

— Та кажіть, то може скористаємо з твоєї поради! — казути інші священики.

— Я думав би таки переконати єпископа, щоб приїхав тут український католицький священик...

— Ні, ні! — заперечили аразу і інші священики і адміністратор.

— Якщо ні, то я не маю тут що більше радити! — сказав твердо священик і встав, щоб вийти.

З наради не вийшло нічого. Потім у суботу знову ради-лися священики та вже без адміністратора і розійшлися з мі-чим. І певне так би було йшло далі, якби не одна поголоска. Чи вона була правдива, чи може хитро пущена кимось з у-країнців, або ж самим протоєреєм, не знати, але вона зава-жила на остаточнім рішенні пробощів. Хтось то доніс, що українці з Ляс Тунас теж готуються записати на протоєрея свою каплицю...

Отже не гаючись повідомили єпископа в Парані, що тре-ба тут українського католицького священика і чи можна на-писати за ним до Бразилії.

Єпископ згодився і в початках січня 1908 року написано листа до Прудентополя, до ОО. Василіян.

Для протидії оголосили священики-пробощі, що незаба-ром прибуде сюди український католицький священик і то мо-нах-Василіянин. Протоєрей постарався і тим проголоскам про-ти-діяти і ослабити прибуття правдивого українського католи-цького священика-vasilіянина.

Багато людей були затривожені, що вони кидають свою прадідну і правдиву віру, тому не хотіли записуватися в па-рохіяни протоєрея. Отож москаль їх став хитро уговкувати:

— Діти, я не маю нічого проти того, що як прибуде сюди уніатський священик, щоб ви поверталися до нього назад. Але тільки... щоб був жонатий і світський, бо якби прийшов сю-ди священик-vasilіянин, то такого не впустіть, бо ви не знаєте, що то за священики тоті vasilіяни!..

І правив далі собі і на Різдво 1908, і на Новий Рік і на Богоявлення. Ходили на текучу воду робити Йордан, а опісля він поїхав по хатах, але тільки по тих, що його хотіли, а які не бажали, то не пхався.

Одної неділі зайшов Михайло з жінкою до Богдана й почали вичисляти тих газдів, що пристали до Ізрасцова.

— З Кутищ — каже Богдан, — то приступило 8 газдів: Дмитро, Василь, Андрей, Павло і 4 Івани.

— А з Вікнян стільки не буде — каже Михайло, — бо тільки один Іван, потім Степан, Микола, Панько і 2 Михайли.

— З Марківець ще менше, бо тільки чотири газди: Матій, Семань і 2 Теодори: З Отинії три: Микола, Савко, Михайло, а до 2 з Рошнева і Торговиці, тобто Олекса і Микола та Марко і Василь.

— Чекайте, але ви забули — каже Богданіха — палацьких.

— Так, так, а їх є чи не найбільше: Дмитро, Йосип, Іван П., Іван Д., Іван К., Іван Б., Іван М. А ще Яків, Степан, Дмитро, 2 Ільки, Теодор, Михайло, Василь і Шкварок.

— Так їх найбільше — каже Текля, — до 16 хат.

— Та не забудьте ще обертинського Симона і того з-під Львова Івана Кovalя...

— І ви гадаєте, що вже всі — каже Михайло — остриньких є більше, бо 25 родин, з Вільшениці 9, з Підпечар 5, з Миловання 3, стільки ж з Юрківки, і Кривотул. Матій з Гостева, із Удай — Олекса.

— Ну, то вже до рахунку не забудьте і Василя з Пужник — придає Михайлиха.

— Але, кажуть, що мав виїхати до Буйнесу той піп? — це Богдан.

— Так, поїхав і повернеться аж в Великий Піст, щоб рано на Великдень, так по руськи, святити їм паски...

— Коли б він і не вертав уже! — бажає Богдан.

— Ая, він тепер буде триматися Трес Капонів, як вош кожуха, бо навіщо записали стільки землі! — каже Текля.

Поволі на дворі стемніло і наші сусіди почали розходитися. Далеко від Апостолів блискalo і сунула чорна хмара десь від Корієнтесу. Було душно і парно. Текля приготовила ліжка дітям, а Парасочка, що вже підросла і була школлярка, помогала мамі. Михайло обходив худібку. Потім пішов подивитися до млина.

Повечерявши пригрітими з обіду пирогами, вони поляга-

ли спати на ганку хати, вперед спільно помолившися перед іконою Матері Божої. Хоч комарі докучали, то вони скоро позасипляли.

Дощу в ночі не було, обійшов боком. А Михайло скоро світ прокинувся, помолився Богу, і щоб не побудити жінки та дітей, тихцем пішов до млина. Роботи було багато. Незабаром прийшов сусід Микола і почав помагати молоти. Михайло за той час наставив водне колесо на тартак, бо хотів порізати одну колоду для Богдана.

Як почав іти млин та тартак, то не було чути, що хто говорить і зрештою нема часу говорити, а треба пильнувати, щоб усе добре вийшло. Інакше люди перестануть привозити до мелення і до різання. Так гарували аж до обіда. На обід Богдан пішов до хати, лишивши на своїм місці Петра з Миловання.

Під хатою застав одну з жінок від того кутка ген під самою Азарою. Не дуже то розпитувався за чим прийшла, бо та справа мабуть Теклина. Але жінка сама звернулася до нього:

— Слухайте, Михайле, я принесла вам прочитати листа. Ми вже з вашою Теклею читали. То від нашого о. пароха з Торговиці Пільної, повіт Товмач, о. Северина Ступницького.

— Дякую, що ви сюди потрудилися і принесли.

— Та то треба й це зробити, бо справа вельми важна і лист вартий, щоб його прочитати всім і вся! У вас же млин, люди приходять, то ви читайте і всім кажіть, бо так просить мене в листі о. парох.

— Добре, добре, бо й так моя Текля впала на таку думку, то краще буде людей переконати...

Торговицька молодиця подала пімнятого листа з австріяцьким значком. Михайло сів, відкашельнув та почав читати в голос:

Торговиця Пільна, 22 січня 1908 р. Божого.

Слава Ісусу Христу!

Дорогі в Христі мої Парафіяні!

Вашого листа отримав. Питаєте мене чи добре зробили тут наші люди, що прийняли до своєї власної церкви московського православного попа. На це Вам так відповім: зробили дуже зло! І ще раз Вам повторю, що дуже зло.

Чому? Бо віра Христова є тільки одна правдива, а правдива є та, де є св. Петро. Де Петро, там церква — вже здавна так сказано. А тії батюшкі відкидають головство св. Петра, тепер його прайного наслідника Папу Римського, зараз пануючого, Святішого Отця Пія Х-го.

З того виходить, що вони мають іншу віру і хто каже, що то все одне, той дуже помиляється. Бо чому ж вони знищили нашу церкву на Волині і Підляшші, та ще, не дуже то давно, і на Холмщині, де нагаєм і крісом примусили наших рідних братів виректися уніяцької, тобто українсько-католицької віри, а прийняти їхню православну віру. Чому для них не є все одно наша віра і вони її так жорстоко переслідували й переслідують та не пускають на Україну наших священиків?

Хто іде до тих московських батюшок, то той не тільки зраджує віру правдиву, але й нарід свій зневажає та від нього відкидається. Ви ж самі бачите, що той батюшко все по-московськи закидає і ви його також мало розумієте, як і тих священиків мазурів, що між вами там працюють!

Тому Вас усіх прошу на любов до Ісуса Христа, на кров св. Йосафата, що її проляв цей святий наш русин за одність церкви, благаю Вас на все святе, щоб Ви не йшли до того батюшки-попа. Не пускайте нікого до своїх церков і каплиць. Майте трохи терпцю, як Бразилія, Канада і Північна Америка отримали своїх українських священиків, то й Ви їх отримаєте!

Прошу це все переказати якнайбільшому числові наших людей, щоб їх охоронити перед відступством від св. Віри і зберегти при українськім народі!

Молюся за Вас і за те, щоб Бог прислав Вам якнайборзіше свого священика та благаю, щоб Мати Божа Марія охоронила Вас Своїм св. покровом!

Ваш парох:

о. Северин Ступницький

Текля тим найбільше раділа. Вона ж мала рацио і оце сам священик потверджує її слова. Віри нашої змінити не вільно, як і обряду не годиться, тому зле роблять поляки, щоб нас намагаються латиніти, але ще гірше москалі, які нам правдиву віру грабують!

Польським поголоскам, що мав би приїхати з Бразилії наш священик не дуже то вірили наші поселенці. Вони вже не раз попеклися на тім і тільки в поляків є приказка: що обіцянка для дурня радість! Зрештою ніхто не забув як підписували за приїздом нашого священика, а прибув другий польський патер.

Крім цього листа, що його вислав ревний і широ католицький душпастир, прийшли інші листи від парохів з Галичини. Вони мали інший зміст, бо походили від такзваних москофілів, які апробували приступлення до батюшки і писали, щоб свого "Господи помилуй" і свого русского не лишати. Михайліві, Теклі, Богданові і Богданісі та іншим, які трималися широ католицької віри, приходилося багато боротися і перемовлятися за правду. Одні затялися на поляків та їхні лисячі ходи і тим чином навіть слухати не хотіли про віру і про обряд. Ім вистачало, що мають такого, який їм співає "Господи, помилуй". Інші знову, хоч бачили, що попали з-під ринви на дощ, як то кажуть, то вони знову мовчали чи спихали вину на провідників.

Серед таких невідрядних обставин прийшлося починати працю новому першому українському священикові в Аргентині — Климентові Бжуховському, василіянинові. Він 21 березня був вже в Посадас, а зідсіль подався на Азару: тут у латинське Благовіщення відслужив Службу Божу в костелі, але побачив, що тут при польській курателі не вдається йому покищо нічого зробити, перебрався на оселю Апостолес, тобто до церкви за Туною.

Тепер люди були дочиста збаламучені і вже не дуже то вірили, що таки прибув правдивий католицький і український священик. Ще тим більше, що він мав трохи на польське прізвище: Бжуховський, то приятелі православія кинули, що це польський підступ, і він тільки зразу, аби відтягнути від свого по українськи править, а потім так не буде. Інші казали, що він тільки хвилево прибув і поїде та більше не вернеться і знову не будемо мати своєї правдивої відправи. А ще інші казали, що він умисне так перезвався, бо інакше поляки б його не були пустили до Місіонес, ні до свого костцюла Службу правити.

Х. ЦЕРКВА В АПОСТОЛАХ

7-го квітня 1908 р. була Служба Божа на Туні. Її правив о. Климентій. Текля з Михайлом і усіма дітьми поїхали до церкви. Приїхали ще досить скоро і мали нагоду висповідатися на своїй мові. Це було весело й радісно, бо до тепер все не було такої певності і зрозуміння. Дехто з інших теж приступив до св. Тайн. Новоприбулий священик заповів св. місію. Наші втішилися велими, бо Текля вже була на місії і знала, яку то велику користь принесе вона душам.

— А в кого мешкає отець місіонар? — питав Михайло громадян.

— То ви не знаєте? Та ж у Михайла Риндича.

— Отож має близько до церкви...

На вечірню науку ще прибуло трохи людей, але наступних днів, то мало було. Прийшлося о. Климентові місію перервати, бо годі тільки для кількох людей говорити. Однак сильно наказав, щоб люди були в неділю на відправі.

Відправа ця пішла як з каменя. Дяки пристали були до попа, і їх новий священик добре за це згепав, а ті люди, що витривали і не ходили, то вони не мали вправи в паламарюванні, ні в дяківстві. Співану Службу Божу мусів співати сам таки отець Михайло захрип, Текля не могла прибути через квору дитину, інші ж на співі цілком не розумілися, а що прохи були знали, то теє за ті роки геть призабули.

До того всього вітер зірвався, як би хто повісився. Церква ж недокінчена. Годі свічки засвітити і говорити годі. Ледве якось скінчилася ця недільна відправа. Хоч правда, люди тішилися і плацали з радості, що Господь їх нарешті вислухав і прислав їм правдивого нашого священика.

По відправі на обіді в Риндича заявив о. Климентій, що тут годі покищо щось більшого зробити. Люди розкинені й їх відчувають ваги свого священика. Місія невдалася і працюти нема з ким, тому він переїздить до міста Апостолів. Ходіли умовляти його, щоб лишився, але шкода було труду. Сказано-зроблено. О. Клим замешкав у найменій хаті й тут почав відправляти богослуження.

Була й парцеля на нашу церкву, що записала її громада на Йосафата М.

Відправа пішла куди краще і священик посвятив всім пальму. Нарід гомонів і радів, хоч це була зaledнє квітня неділя, то здавалося, що вже настав Великдень!

О. Клим почав працю пляново. Найперше проголосив, щоб усі люди записувалися до української католицької громади. Зібрали усі рахунки, що були записані у справі збірок та розходів на будову церкви та купівлі площі. Ще й заповів посвячення хреста на площі, де має бути церква.

— Ви чули новину? — зараз по християнськім привіті кинув Богдан, як тільки увійшов до млина.

— Що за новину? Не чув, не знаю — це Михайлло.

— То я скажу. Уважайте — уже нема ксендза Владислава, що то так проти нашої церкви виступав. Забрали з Апостолів.

— То значиться правильно наша приказка голосить: носив **вовк** — понесли **й вовка!**

— Кажуть, як я чував, що то таки наш о. Клим постарається, щоб його забрали. О, в нього не купити. Він з нами не пардонує, але й ім не попускає.

— То виходить, що він не поляк, як то пускають сплітки!

— Та який вам поляк? Прізвище не робить нічого; ви на його діла й слова подивітесь. Чи ж не бачите, які маленькі тепер поробилися поляки.

— Так, але ви не читали тої газети “Зорі” з Бразилії, бо там пише, що він поляк.

— То ви гадаєте, що все, що надруковане, так зараз і правдою мусить бути? Він видно не давав верховодити тим панам у Бразилії і тому вони проти нього всякі наклепи виписують. Якби він тут був, як нас всякі дяки Дмитри і Не-Дмитри радили, то певне б минемали тої московської бороди на Трес Капонес!

Усуненням о. Закшевського багато пересудів і побоювань щодо о. Кліма відпало й люди почали жваво братися до роботи. За його порадою спершу поставили провізоричну церкву, а колись, дасть Бог, то побудують велику і муровану.

Ось Михайлів млин стоїть і інші люди кинули свою до-

машню роботу. Вони всі возять каміння з поезуїтських руїн на нову церкву, на фундамента. Стіни з дерева. Верх з бляхи. Хоч ще була церква відкрита, то вже на Великден правилося. Боже, що то було плачу і що то радости, то годі описати. А возів, як на якім великом старокраївім ярмарку. Косцюлек став порожній, бо всі пішли на резурекцію і на Великодню Службу Божу. А по ній кілька слів привітання і свячення пасок...

Правда, і на Трес Капонес була відправа. Був протоєрей. У себе, на грудях, мав медалю; це сам цар московський прислав йому ордена за те, що перевів всіх галичан на православ'є. Хитрий москалюга тільки 90 родин збаламутив, але що йому зашкодило повідомити святейший синод, що всі 10.000 українців-галичан повернулося до істинного православ'я... Одначе людей мав куди менше і вони були тепер уже куди більше обережні і якісне не свої. Він це зараз помітив і прийшов до висновку, що за якийсь час не буде мати чого повернатися до своїх новонабутих овець...

День Пресвятої Тройці. Рано-пораненсько йдуть та йдуть наші люди до Апостолів. І з Сан Хосів і від Туни та з гір, і від Коріентесу і з Азари та Трес Капонесу. Сонце світить так радісно і велично поглядає з неба на щасливих жителів поезуїтських садиб. Вони радіють, наче ті зрілі помаранчі пинаються поміж зеленим листям дерев і душою дякують Господу, що вислухав їх прохань і на слози їхні зглянувся. Оце нині посвячують церкву в Апостолах. Більше десять років чекали і таки дочекалися! Бог послухав і Пречиста Мати українського народу їх не опустила...

Концепсіонський священик латинського обряду о. Герард Весте мав теж проповідь і прихильно висловлювався і про наш обряд і про наш народ.

О. Клим, що все носив голову трохи схилену, сьогодні її тримав рівно і сіяли його ясні очі. Це був день перемоги над мрякобіссям і затурканістю полонії і новий здобуток наших земляків. Говорив проповідь, але коротко, бо саме діло говорило за нього. Підкреслив одне: витривалості і непохитності при своїй правдивій вірі і своїм віковім обряді св. Йосафата! Бог з нами і коли Його ми не опустим, то Він нас ніколи!

На Азарі живе багато наших людей українців і чимало з них приступило на латинське, як на Трес Капонес на московське. Отож о. Клім порадив людям, що не буде більше правити в костелі, бо йому тут невигідно і не може сказати того, що треба було б сказати. Тому порішив винайняти дім на церкву. Священик латинський не був за тим і навіть висловив свою увагу. Але наш священик мав добрий нюх. Страхатися не мав чого. Противно налякався латинський парох.

Був на Азарі такий чоловік Козачек. Всі його мали за латинника, головно пробощ. Але от постала українська каплиця. I наступної неділі нема К-ка в костелі. Стрічає його парох і питає:

— Та як поляк і ходить поза костел?

— Ні, вибачте, я українець з діда прадіда!

Знову ж о. Клім твердо поступав з тими, що поправо-славшились. Одної днини прийшли до нього такі на Азару, а він їм довгу nauку коло порога, а потім із жінкою тричі обводив навколо хати. I казав ще поклони бити за покуту.

Люди тим зразилися і боялися приступати до священика. Про це довідався Богдан і розказав отцеві, а цей:

— Як хто хоче повіситися, то щоб 6 разів його відрізали, то на сьомий таки вдавиться!

При нагоді на проповіді виголосив, щоб йому в тих справах ніхто не важився вказівок давати. А як хтось хоче тими справами займатися, то нехай собі обголить вуса і стане тут, де священик.

На жаль це говорення не було добрe, бо таким робом трапляла коса на камінь і люди почали вірити, що таки про-тоєрей мав рацію, щоб прийняти жонатих священиків, а не монахів..

Батюшка цілком противно поступав: милував людей, як своїх рідних діточок, плакав перед ними і казав народу, що тільки тому, що ми русини, нас люди ненавидять, і що православні, тому другі люди кажуть, що наша віра не добра... А уніяти братуються з латинниками...

Та однак мало помогла така підлесливість попа, коли він стало не перебував на оселі. Люди не мали змоги боротися самі з поляками і з новою свіжою силою, тобто українською

католицькою громадою, що тепер взяла верх. Отож приставші до протоєрея загрозили, що як не буде сталого священика, то вони йдуть до уніятів назад. Ізрасцов на скору руку прислав їм нового попа о. Тихона, галичанина, що був монахом у Почаївській Лаврі. Його привітано з процесією, а як ввійшов до церкви зараз казав людям клякати і молився Отче наш. Першою проповіддю його було, що добре зробили, що відступили від Папи Римського, бо цей одного разу святив мечі військові, що йшло на війну, проти тих, що йому були теж підлеглі.

— А ви знаєте, що на Трес Капонес — говорили люди в млині — будуть святити церкву?

— Та чого не чув? Сам протоєрей приїхав і на 14-го жовтня посвятити її, на саму Покрову.

Справді так і сталося і протоєрей порадив поставити людям приміщення на державну школу, бо за неї будуть брати чинш і тим чином зможе утримуватися священик. Ще й кооперативу порадив заложити в тій самій цілі. Дякував і за священика Тихона дяк Дмитро.

— Але з нами тепер погано — сказав Михайло — о. Клім виїхав у вересні назад до Бразилії і про себе знати не дає і не старається про нового священика..

— І за що воно так пішло? — питає Петро з Остріні.

— Та за запис площі на церкву. Він хотів записати на церкву-парафію, а люди вчепилися, що ні, що тільки на громаду... А знаєте наших недорослих провідників. Вони як йдуть балакати з священиком, то на відвагу собі гольнуть смердюшої бразилерки та й потім балакають, що ні приший, ні прилатай. І так договорилися, що священик їх викинув за двері і на проповіді ще сказав, що плюйте на такого.

— О так не повинен був казати..

— Не знати, щоб ви сказали, — обізвався на це все Михайло. — Як на попа записати 15 гектарів, то поїхали і без гуку-стуку записали, але коли прийшлося на свого власного священика переписати, то всі в крик... От форнальська натура. Чужому то вірить, хоча б він був ворогом і гадюкою, а своєму ні...

— Тепер знову нові православні робляться! — продовжав Петро.

— Мудрий ним не зробиться, а темний селянин, то як зробиться, то користі з нього не буде багато, як нема її з нього і в нас.

Богданіха і Текля мали велику втіху, щоб бодай тих кілька місяців побув між ними священик. Вони дітей помиропомазували і метрики передали до нашої церкви, а своїх найстарших послали до першого св. Причастя. Вчили самі вдома, а о. Клим переводив іспит. З Теклиної Парасочки був наявіть вдоволейший. Правда, вона знала всі щоденні молитви і цілу частину катехизому і важніші події зі Старого і Нового Заповітів. Бралася і до співу. Все стоячи напереді в церкві, своїм тоненьким голосочком вибивалася поміж усіми дівчатами.

Одної неділі серпня були до св. Причастя. Назбиралося кільканадцять дітей. Їх було бше більше, але о. Клим легко не впускав до св. Таїн. Нехай добре навчиться молитви — казав — а тоді, то прийму до Сповіді.

Мама вбрала Парасочку в нову сукенку і на голову сплела вінок з квітів. В руки дала свій молитовник. Купила ще для своєї первородної і вервицю, гарну синеньку з золотим хрестиком.

Ось уже священик співає: Со страхом Божім і со вірою приступіте!

Дяк відспівує: Благословен грядий у ім'я Господне — Бог Господь і явися нам.

Люди хрестяться і тихцем повторюють молитву: Вірую Господи і ісповіду... що Христос є Сином Бога живого і що Його хотять прийняти з таким жалем і любов'ю та покорою, як розбійник, не давши зрадливого поцілунку Юди. Потім просять, б'ючися в груди; спогадай на нас Господи, Владико, Святий, як прийдеш до свого царства... І врешті Боже милостив будь мені грішному.

Текля і її чоловік підносять очі і дивляться за рухами священика. Він тримаючи в лівій руці чашу, а в правій ложечку, сходить із ступенів і прямує до першої заквітчаної головки — це їхня Парасочка. Подає частичку і головка хилиться з живим Богом в устах. Отець причащає другу головку в квітах, третю, потім хлопчиків: Богданового, Грицькового, Данила з-за річки, того вдови і ще кількох. Вони, схиливши го-

ловки, з руками навхрест, на грудях, відходять від престола на свої місця. На їхні позиції заходять батьки: Михайло, Богдан, Грицько, Вдова, Текля, Богданіха і багато інших.

— Причащається раб Божий... в оставленіє всіх гріхов своїх... — повторює рівномірно священик і малий дзвіночок подзвонює, аж доки не вичерпується число причасників. Тоді отець:

— Спаси, Господи, люди Твоя і благослови достояніє твоє!
— На многая літа, Владико... Амінь.... Да іспольняться уста наша хваленія Твоєго, Господи, яко сподобив єси нас причаститися святих Твоїх божественних і животворящих Таїн... Алилуя! Алилуя! Алилуя!..

Співає церква аж заходиться, так співає подячний псалом Господеві. Текля молиться і не чує часу, бо вже по отпусті і люди виходять. Вона все ще схилена молиться, а коло неї готовка з віночком найдтаршої дочки. Мати за доньку молиться, а донька за матір. Як скінчили молитви, то вже нікого в церкві не було. Михайло з дітьми ждав на них коло дверей церкви і усміхався:

— Чиста мама!
— Хто?
— Наша Парасочка!

Обидві усміхнулися радісно. І пішли снідати коло воза.

Надійшло знову спекотливе літо. Кінець листопада. Зеленіють кукурудзи, трави починають сивіти від палючого сонця, дерева тримтять на дрижачім повітрі. Небо синє і широке, наче величезна плахта розстелилася, понад місіонським степом. Потопаючи в порохах, іде віз з кількома людьми. Ось переїхав долину коло річки Туни, потім знову другу річку перебрив і під гору. Ось уже видніють здаля Апостоли.

Богдан сидить коло Михайла, що тримає віжки, і дивиться на містечко. Щось собі міркує, а потім говорить до других, що за плечима сидять, а не бачуть міста:

— Не знати яку міну зробить наш адміністратор, як ми йому наше прохання виложимо? — поволі з розмислом і запитанням веде Богдан.

— То побачимо, як Бог дозволить доїхати та застати його в адміністрації, ану ж куди поїхав? — це Степан з Острині.

— Сьогодні трудно, щоб виїхав, знаєте, що початок тижня, понеділок, то він мусить бути в дома, бо люди привикли найбільше сьогодні справи свої полагоджувати... — це Михайло.

Тут коні зафоркали і стали та раптово скрутivши возом мало його не перевернули. Задні колеса дико заскрготіли і аж підскочили. Богдан моментально вискочив з воза і вхопив за колесо. Та як раптово коні кинулись, так і успокоїлися, тільки ніздрями нюшили і тримали свої голови високо.

— А це що? — питає Степан.

— Нічого, трохи налякалися мої коники ящура, що ото перебіг дорогою і то таки їм під самими передніми копитами — каже Михайло.

— Не має коли спацерувати, аж тепер, та видно буде злива, що він тиняється по дорогах. То перший знак, а ще як гадюки почнуть совгатися по дорожнім поросі, то певне матимемо дощ...

Михайло тепер уважно пильнував коней, щоб часом насправді не перекинули воза. Попали на одного ящура, то скоро можна і з другим стрінутися. А він не знає, що коні положаються. Йому аби драпнути в траву чи в корчі...

Наші делегати застали Бялостоцького вдома. Сидів в адміністрації і писав якийсь звіт чи виповняв статистичні дані. Сам. Інтересантів не було. Наші привіталися, а цей попросив їх сідати.

Голос забрав Богдан:

— Пане адміністраторе, ми прийшли до вас з одною важливою просьбою...

— Прошу, прошу, послухаю, що то за важлива така ваша просьба?

— Ми просимо написати до Галичини за українським священиком. Знаєте ж, що вже третій місяць минає, як виїхав о. Бжуховський назад до Бразилії, а ми осталися знову без свого душпастиря.

— То було його не виганяти! — різко і з досадою сказав Бялостоцький. — Тепер знову голову завертаєте, а приїде, то

будете робити комедії і він вас оставить... Дайте мені спокій з тим усім!

— Пане адміністраторе, ви не горячітесь — почав виручати Богдана Михайло — бо тим балаканням ви справи же поладнаєте і не направите відносин, які запанували не з нашої вини. І вони постали ще до о. Клима і до наших комедій, як ви кажете. Ми тільки одну маємо просьбу: напишіть, будь ласка, листа до котрогось єпископа, щоб був даскаль прислати нам отця. І більш нічого не хочемо.

— Пишіть самі, що ви не вмієте може писати? — рубурнув злісно адміністратор — за батюшкою, то самі вміли писати, а тепер анальфабетами поробилися?

— Пане адміністратор — це басовим голосом вів Степан — лишіть усякі випоминання, хіба хочете, щоб ми ще за юдним батюшкою писали? Він скоро готов приїхати і жадних церемоній не буде робити...

Бялостоцький ше щось хотів відповісти, але стримався, бо бачив, що тим справи не поліпшить, але її дорешти попсує. А ще як собі пригадав, що люди знову наставляються на пра- вославіє, то змовчав і почав випитувати, яким би то способом спонукати єпископа на присилку нашого священика.

— Ви, пане, краще б писали до Перемишля, а не до Станіславова, ані до Львова говорив Богдан — бо в тій єпархії є головні монастирі ОО. Василіян як от Добромиль, Кри- стинопіль, Жовква, то цей єпископ скоріше може допроситись нового священика.

— Слухайте, а може б я вам попросив світського?

— О то було б добре, а ще жонатого! — потвердило нараз кілька голосів.

Ні, жонатого тут не можна: єпископ за жадні гроші не згодиться на це. Говорив мені о. Клим, що там у Бразилії є жонатий о. Петрицький і йому не дозволяють правити місце- ві владики. То ж годі таке і тут робити.

— Та робіть вже як знаєте, тільки напишіть нам цю просьбу — каже Михайло.

Адміністратор узяв кусник паперу і почав писати. Потім читав і поправляв. І ще дописував, креслив, а нарешті прочитав в голос. Просив єпископа в ім'я добра душ місцевих йо-

го земляків, щоб зволив ласково прислати ім священика, якого буде уважати чи монаха, чи й світського, але тільки целепса, тобто безженнного

— Ну що ви на це? — при кінці питає делегатів.

— Нічого, так буде, певне, добре! — каже Богдан. —

Тільки напишіть нам і висліть на пошту.

— Почекайте, бо треба це зробити гарно. Переписати і заадресувати. За якої пів години вже був лист готовий. Його ще раз прочитав сам Бялостоцкий і Богдан. Заадресовано на ім'я і прізвище перемиського Єпарха, Кир Константина Чеховича. І зараз передано на пошту.

Люди подякували і повернулися до своїх домів. Тепер тільки чекали, що то відпише Єпископ. Ціла Теклина родина кожного вечера молилася гаряче за приїзд священика. Теж по церквах, а їх уже було три, по неділях люди молилися і співали, щоб Бог зглянувся над їхнім сирітством

XI. ОТЕЦЬ ЯРОСЛАВ

Поміж високими деревами в осіннім сонці стоїть святоюрська церква міста Дрогобича. Це вікова і надзвичайна будівля. Походить із початків 17-го століття, вся з дерева і ні одного цвяха в собі не має. А сама така чепурна і згармонізованая, що становить класичний зразок мистецької галицько-українського стилю церкви.

Ось до неї вулицею Горішньої Брами прямує якась пані з малим хлопчиком. Вже передзвонили на Вечірню. Вони переходят ворота і прямують у тихі хороми храму Божого. Запах воску й кадила наповняє церковцю. З іконостасу дивляться на кілька десять присутніх осіб святі обличчя. Щораз нові прибувають міщани. Одні моляться перед святыми образами, інші сидять молитовно склавши руки в лавках, а ще інші помолившись, виходять на церковне кладбище.

Пані з хлопчиком молиться перед іконою Пресвятої Богородиці. Хлопчик учень місцевої василіянської школи. Мати одна з передових громадянок міста, а батько — бурмістр.

Пані молиться і крадькома споглядає на свого Славчика. Він

примкнув очі і склав руки та шепче тихенько любу молитву: Богородице Діво, радуйся...

Що буде з моого сина? думає побожна Мати. — О, коли б то Пречиста вислухала молитви моєї і покликала його на свого слугу. Його я посвятила для Неї ще до народження і нехай він Її буде...

Знову ж Славчик, наче відгадав думки Матері, і просив в Небесної Цариці: Пречиста подай мені світло йти такою дорогою, якою б я найбільше Тобі приподобався...

Малому здається, що Ікона Пресвятої усміхається. Він оком на Матір і ця теж складає уста до усміху..

Славчик скінчив василіанську окружну школу, потім гімназію і зголосився на богословію в Перемишлі. Мав голову добру, то й вислано його ще й до Риму на студії. Іх покінчив близькуче і опинився в єпископській палаті над сріблолентим Сяном.

Одного великопосного вечера Кир Константин Чехович витягає листа і подає читати о. Ярославові:

— Отче, прошу ласково прочитати цей лист всім отцям крилошанам на нараді.

— Добре, ексцепленціє, прочитаю.

Це був лист Бялостоцького з Апостолес, з Аргентини. По прочитанні його, запитав Кир Константин, чи можна знайти між духовенством його епархії такого охотника, щоб поїхав на місію до Аргентини.

— Отці, певне, треба розписати конкурс на такого місіонера.. Хоч трудно, щоб хтось забаг іхати в такий далікий світ?

— Преосвящений, дозвольте мені слово — це о. Ярослав — а так не можна зголоситися?

— Та як хто з всесеніших отців хоче, то прошу..

— То я голошуся! сказав рішуче римський доктор ,о. Ярослав.

Присутні з подивом і мало прихованим недовірям поглянули на молодого священика. Сам Владика недовіркувато запитав:

— А ви, отче, подумали над тим, що говорите?

— Звичайно, треба над такою справою подумати і навіть помолитися...

— Але ж ваше здоров'я, батьки, становище в ординаріяті..

— Це не беру до уваги, а щодо здоров'я, то як не витримаю, то мені дозволять чей же ж вернутися... Спробую!...

Єпископ скоро не згодився, аж п'ятого дня по нараді притакнув. І о. Ярослав почав вибиратися. Ризи, богослужебні книги, тощо отримав від Ординаріяту. Кожен хотів щось йому подарувати й помогти для нової станиці. А в початках квітня вже був у дорозі. Це було 1909 р. у четвер, 30-го згаданого місяця вже був у столиці Місіонесу, Посадас.

7. травня випало Вознесення і о. Карпяк правив в Апостолах Службу Божу. Народу з'їхалося як птахів. Вся церква по береги і кругом неї. Він говорить до народу:

— Людоњки, в нас, у старім краю, ніхто не знає, що ви вже маєте стільки церков і вас самих так багато наїхало до тої провінції з червоною землею. Я сам гадав, що не буду мати навіть де Служби Божої відправити, а хіба десь під деревом. Шкода ї жаль великий, що такий довгий час ви не мали свого душпастиря рідного. Але надалі так бути не може. Де є наші люди, там має бути з ними й український священик!

18. травня, у вівторок, мав о. Карпяк перший шлюб у Місіонес. Побиралися Іван Таран і Катерина Атаманюк. Молодий з уманьщини, може нащадок неодобритих уніятів, що їх нищили в такий жорстокий спосіб гайдамаки, а вона з Олеші-Товмаччина.

У той час на Туні аж гуділо, бо люди під проводом і заохотою нового священика докінчували церкву. Те саме діялося і на Азарі.

Одної ж неділі заповів о. Карпяк сходини громадян по Службі Божій на Туні. Осталися майже всі газди і почали слухати реферату отця пароха. Цей так почав:

— Люди добрі, певне по ваших селах були читальні. Їх звату “Просвітами” від головного такого товариства, що заложилося 1868 за ініціативою наших священиків. Воно дуже поширилося по цілій Галичині і має на меті просвітити наш народ. Цього року повстало там нових 170 філій! Крім того займається товариство школами. Отворює читальні крамниці, дає позички, попирає ремесло і домашній промисл, веде бібліотеки. Словом культурно і господарсько підносить наш народ...

По скінченні реферату всі газди висловили прихильну думку, а Богдан сказав:

— Отче парох і ви всі громадяни! Вартість просвітянської праці я побачив на собі, головно, коли опустив рідний край. Тут ясно я побачив, що значить читати і любити свою культуру та науку. Людина з читальні, то людина з добрими очима в житті. Неодин сьогодні до мене звертається за порадою і мене, як ви самі бачите, кожен поважає, то тільки ради того, що я старий галицький просвітянин, бо в нашім селі о парох від самого початку завів Просвіту. Тому я вас дуже прошу горнутися і широко працювати в тім новім товаристві!

По слові Богдана виступив Зінько з Миловання і розказав людям про новини в його селі, де оснувалася господарська школа "Просвіти". Тим ще більше заохотив газдів до утворення філії Просвіти.

По всім люди почали вписуватися в члени і порішили, що закладуть книгозбірню та читальню. Звернено увагу й на школу, яку дуже підтримував о. парох.

— — — — —

— А то що сталося? — питала Текля мужа, як поверталися з відправи в Апостолах. — То вже дяк Дмитро пристав до нас назад і зробився з православного українцем-католиком?

— Та виходить, що так — потвердив Михайло — одначе чи на довно, то годі знати, бо то якийсь дивний чоловік.

— Та я трохи чула від Романової, про його історію на Трес Капонес. Посварився з тою громадою за патенти. Ось було так: прийшло з Азари, що платити податок від возів. І щось сіло на ніс дякові та й давай підмовляти людей: не платіть до комісії належного від возів.

Ото минув якийсь часок і наш дяк, — так мені вона оповіла — вже робить рух, щоб платити патенти, бо то голова комісії запросив його до себе і добре погостишив і дяк уже інакшої співає. Це людей вельми обурило. Як? То перше ні сіло, ці впало і ти кажеш, що не платіть, а тепер, як тебе трохи підмогоричив, то ти вже говориш, щоб платити? Чекай попам'ятаєш собі нас!

Незадовго потім зійшлися люди коло школи, що її бу-

дували для уряду, за порадою протоєрея. А там була яма на болото, що з нього потім робили цеглу. Знову почав дік говорити за патенти. Це вже було людям забагато й один із них підійшов ззаду і жбурнув Дмитра в ту ю яму з розмішаним болотом. Той обталяпався болотом до нівтями і крикнув до людей:

— Гей, люди, а що ви зі мною робите?

Люди реготалися аж падали від сміху. Вони давно хотіли пімститися на тім мудрагелю. А він, вилізши з ями, гукнув до присутніх:

— Я замстився зі шматтям, то з того я вичищуся, але я вас замостиць на віки!

І пішов собі на Азару, а потім замешкав в Апостолах і мав крамницю. І ото почав приходити до церкви.

— Е, то ще мало того — каже Михайло — він береться знову до дяківки.

— Ей, щоб він щось знову не встругав! — сказала Текля.

— Пане Сітарський, поїдете зі мною на Азару святити паски? — питав о. Ярослав нового піддячого з села Володимирівки, повіт Жидачів.

— А чому ні, отче парох, як треба, то зараз їду!

— Добре, то ходім, бо вже віз на нас чекає.

За часок візник вдарив коні і візок полетів порошистими вулицями Апостолів в сторону Азари.

Вже холодніше і приємно їхати. Минає фіра хатки з помаранчевими садками, а з-поміж тих дерев видно овочі, хоч ще зелені, однак скоро будуть рожевіti і золотом приокращувати садки.

Туди високі евкаліпти, а сюди озерце. По нім ходять довгоногі місцеві бузьки. Видно, аж з недалекого Корієнтесу прибули. За дротами пасеться худібка. Онде хата поселення поблена на великденъ, а доріжка до неї заметена. Від хатини несеться голос дітвори, а потім вицій і грубший голос матері:

— Бачу, бачу, то отець поїхали на Азару паски святити...

На містку дудніть, коні конитами і віз з гуркотом перехоплюється далі. Річка покрученна, пливе гадючкою в сторону Чімераю. Сонце хилиться до заходу. Що близче до Азари, то

частіше стрічаються вози й люди пішком. Всі вбрані святково. На возах тримають газдині кошики з паскою, ковбасою, яйцями. Все накрите чистими скатертинаами чи рушниками.

— Дивіться, пане Сітарський, люди їдуть до церкви, наче в нас у краю. І все з пасками і всі святочно повдягані і всі поважні. Навіть діти розуміють вагу сьогоднішньої днини.

Скручуєтъ на право. Вдолину, а тут посередині широкого багна річка. Уважають, що не вивернутися, бо гребля не дуже та вдалася нашим будівничим дороги. З корчів виплигувє перепелиця одна дві — стадо. Тільки зафуркотіли своїми крилами.

Сітарський-дяк сидить і тільки притаює на мову отця, а фірман помахуючи бичівном час-до-часу щось докине.

Вже починається Азара. Віз скручує на ліво і до гори. Тут на горбочку каплиця. Побіч малий дімок. Перед каплицею понасаджувані в два ряди пальми. Кругом дерева і бальзамінок-чічіта. Увесь вільний простір зайнятий возами. Люди де-котрі коло возів, інші коло церкви групками поставали, а жінки та кількох, що на дяківстві трохи розуміються, в церкві. Ось чути голос:

— Благообразний Йосип, із дерева зняв пречисте тіло Твоє, плащеницею чистою обвив і пахощами в гробі новім покрив положив.

Присутні у церкві при кінці того тропарця б'ють поклони, і знову повторяється спів та поклін...

Увійшов і священик та став навколошки коло примітивної плащениці. Молиться, а дяк Сітарський побіч шепче молитви. Церква затихла, тільки свічі грубі воскові палають при Божім гробі. Люди починають наповнити церкву.

О. Ярослав вже в захристії. Приходить Козачек та Повх Потиху питаютъ:

— Прошу отця, може будете починати?

— А люди вже всі з'їхалися?

— Вже мало бракує, прошу отця, як надгробне відправимо, то навіть ті, що спізнилися, прибудуть.

— Добре, то починаймо.

На дворі сонце вже никне зо корінцькими кампами. У церкві відправа надгробного. Помилуй м'я Боже, по велицій

милості Твоїй... І канон та ектенія. Плащениця переноситься на престіл і від престола о. Ярослав в повних ризах починає мілим голосом:

— «Воскресеніє Твоє Христе Спасе, ангели поють на небеси і нас на землі сподоби чистим серцем Тебе піти і славити...»

Дяки підхоплюють і поволі твориться похід довкола церкви. Раз і другий і третій. Дзвіночки видзвонюють, люди збиваються в полк побожний... Вже коло церковних дверей. Вони зачинені, як гріб Христовий. Похід здержується, а священик торжественно:

— Слава святій, і єдиносущній, і животворящій, і нероздільній Тройці...

— Амінь.

— Христос воскрес із мертвих, смертію смерть поправ, і сущим во гробіх, живот дарував! — Несеться мілий святочний спів священика при великоіншій тиші соток душ. В очах священика і вірних слози. Серце з Богом. Уява під рідними церквами в краю...

— Нехай погибнуть грішники.. як дим, і як віск тане від сили огня...

— Цей день, що його створив Господь, возвадуємося і возвеселімся в он!

Входять до церкви і тут канон Воскресіння. Та цілування артоса. Потім привіт і на кладбищі свячення пасок. Темінь місіонської ночі покриває святкову громаду.

— На яку десяту годину будемо в хаті, в Апостолах тішився дяк Старський.

Десь так, то спочинемо трохи, бо взавтра знову роботи багато! — додав священик. Та в хаті своїй не довелось ночувати. Перед священичою домівкою стояли два поліції і пікликали священика з дяком на комісарію.

— Михайлє, підганий коці, бо спізнимося, побачиш! — говорила по дорозі до Апостолів Текля до свого чоловіка, ідучи враз із цілою купою своєї родини.

— Не спішися, Теклю, ще маєм час! Побачиш, що прийдеться нам ще поочекати! — Вговорював жінку Михайлє.

Ось вони вже добиваються до міста. Скручуєть і на пло-

щу перед церквою. Вона обведена многоразово крайкою з возів Ледве перейти можна. Текля причепурює своїх малих, Пара-сочці подає менший кошик, а сама ж бере велику паску і прямує, поміж вози до церкви. Та тут тихо. Доходить уже десята, а священика нема. Ні дяка не видно.

Кілька господарів стукає до дверей священикової хатини. Тихо, ніхто не обзывається. Що то сталося? Пішов шерех поміж людьми.

— Може де на Азару поїхав священик? — питає Юрко з Романівки.

— Ні, та ж вчора правили тамки! — відповідає якась молодиця з Вільшениці.

— Ну, то де поділися? На Туні ж не заповідали!

Аж ото якась баба прибігає і кричить:

— Люди добрі, не чекайте, бо ті антихристи ксьондза в гарешті **тримають**!

— Що ти, бабо, плетеш? — питає Богдан.

— Що? Ідіть подивіться! То тоді **повірите**!

Кількох хлопів з батогами, а дехто і з ворчиком, подалися до дому коло адміністрації. Там була і **комісарія**. Солдат каже, що комісаря нема. Та люди пхаються і з комірчини чують голос Сітарського:

— Ми тут — арештовані! Самі не знаємо зашо!

Поліцай не пускає говорити з арештованими. А комісар не показується. Хтось побіг під церкву. Гукнув на людей. Люди повідпинали ворчки і до комісарії. Дехто кричить, головно жінки:

— Антихристи! Давайте священика, бо ми вам голови порозбиваєм!

Почався рух і крик. Котрийсь побіг до пробоща, а інший **за Бялостоцким**. Той десь зник, а тільки прийшов сотрудник і почав говорити з людьми. Люди ще гірше підняли крик, а поліцаям почали грозити ворчиками. Кілька жінок кинулося до дверцят комірки, але поліцай не мав відваги їх відганяті. Тільки кинув: **зачекайте!**

За хвилю вибіг і приніс ключі до комірчини та випустив в'язнів. Попереду вийшов дяк, а за ним з часословом о. Ярослав. Нарід відітхнув і посунув під церкву. Потім пішла від-

права, як звичайно, однак священик на побажанню ні словом не згадував за нічну подію.

Народові святочну погоду захмарив цей інцидент. Майже через три дні свят люди тільки і про це говорили. Одні приписували це адміністраторові, що хоче таким чином вигнати з Місіонес нашого душпастиря, інші знову поліції, що певне була на підпитку і хотіла встругати грубого жарта. Але дехто шукав винного між своїми паршивими вівцями. І це було найвірніше, бо якраз цей арешт був справкою дяка Дмитра. О. Ярослав не терпів пияків і тому часто їх громив. Ще більше не любив, як хто з причету церкви собі потягав сивуху. Нераз бувало, що дякові й увагу звертав. А цей, з своєю піддою натурою, рішив пімститися і то коли? На сам великден, щоб іще більше священикові допекти..

Про це натякнув потім Сітарський священикові, а цей тільки махнув рукою і сказав:

— Та кожний Христовий слуга має свого юду!

У половині 1910 р. на 22 травня Туна дочекалася великого свята. Це було перенесення мошів св. отця Миколая до Бару, в Італії. О. Ярослав своїм впливом і заохотою спонукав, що тунці докінчили свою церковцю і того дня її посвячено. Прибуло багато людей. Цілий горбок коло церкви був вкритий возами й народом. В час відправи много плакало. Де ж хто думав колись, як починали ставити ту ю першу, коло річки, капличку, що дочекаються свого священика і посвячення нової церковці? А оце очі наші побачили Твоє, Господи, спасіння! — не один собі так міркував, а то й в голос повторював.

Між учасниками була вся Михайлова родина. Був і Богдан. Він дуже тішився і радів та заохочував усіх триматися разом і організуватися при церкві.

— Це перша установа, що нас па еміграції з'єднала! Не було в нас школи, ні читальні, ні навіть священика, а церкву ми взялися поставити і тепер уже і священик є, і школа існує, і читальня процвітає!

— Та ж церква це найкраща школа і читальня! — додала Текля — У ній читаємо молитви і слухаємо читання Євангелії. Священик виголошує науки і вчить і молодих і старих! Коли б не церква, то що було б з нашого народу?

— Це правда велика, Теклю, — додав Михайло — церква є найстаршою і найкращою школою і тільки вона може дати найкраще й найосновніше виховання нашим дітям і цілій громаді!..

— Тільки — додав Богдан — школа може виконати тоді своє завдання, як до неї ходять школярі і є добре вчителі. Так і наша церква тільки тоді житиме, як ми її будемо тримати і щонеділі та свята її відвідувати, а теж коли в наших церквах служитимуть відправи наші ревні і побожні священики!

Ще з більшою помпою посвячено на Азарі українську церковцю у дні 9-ім грудня т. р. Ще двох священиків асистувало і народу з'їхалося з усіх усюдів.

— Вже ми надобре вкорінююмося в цих поезуїтських руїнах — сказав якосъто священикові Сітарський, але цей був сумний і задуманий. — Може ви хворі, отче парох, — далі допитувався згаданий.

— В тім то і ціла штука, що нездужаю. І туга мене в'ятьлив, здається не витримаю, головоно в тяжкі гарячі безсонні ночі!

— То хіба нас лишите, бо вам одно лишається — повернутися до рідного краю.

— Та воно мабуть іншого виходу нема, але я не можу лишити вас сиротами. Краще нехай моя могила останеться тут, якби я мав знати, що ви будете тут без нашого українського священика!

— Ні, так не буде. Ви краще напишіть до краю за новими священиками.

— То гадка не зла — пане Сітарський — спробую.

Довго світилося в хаті отця пароха того вечора. Він думав і писав. Кілька листів подер і нервово ходив по своїй хатині. Аж наречті знову сів писати.

— Ні, до своєї єпархії не буду писати, соромно, та ж владика Константин мені казав, що я не до того, а тепер буду його мучити? Краще напишу до Кир Григорія Хомишина, до Станіславова, може цей пришле кількох працівників на розлогу Христову ниву... Ай, і справді, та ж це все з його єпархії люди!...

Прийшла прихильна відповідь і навіть не тільки один зго-

лосився священик, але два! Того вечора довго клячав о. Ярослав перед блимаючою лямпкою в апостолівській церковці та дякував Ісусові й Його Неньці за вислухання молитов і прохань його та людей!

1911 р. дня 15-го жовтня о. Ярослав на Азарі мав останній хрест. Того дня вже були нові гості: о. Іван Сенишин і о. Омелян Ананевич.

XII. НА РИЖОВИЩІ

Вже було коло четвертої з обіда. Текля випростувала свої крижі і подивилася на сонце. Воно ще було високо і добре припікало, тим паче, що працювала вона з дочкою Парасочкою і сином Федьком на рижовищі. Полола і розправляла воду по багнищі.

— Ой ще сонце височенько — промовила вголос — ти, Парасочку, підино і подивися, що там малі роблять в хаті. Може Павлик пробудився і плаче?

— Добре, мамо, вже йду! сказала Теклина найстарша, який ішло на 12 років, струнка доњка. І майнула кізкою по греблі до хати.

— Гм, кажуть люди, що Михайло хитрий — далі собі думала і приговорювала трохи до себе, а трохи й до сина що недалеко сапкою витинав хабаз, а як він брав цей шакер, то всі дивувалися і казали: от чоловік не розуміється на речах і бере багно! Тепер уже всі співають інакшої, бо на багні вдається знаменитий риж. Вони мали вже два роки обильний збір і кілька наворотами завезли до Посади і прийшли грошики нічого. З млинського ставка поробили рівчаки, якими напливає вода на рижовище і тим чином росте стебло і зерно, що Господи! Сусіди ж тільки і розмови мають, що про Михайлів риж.

— Але й наробитися треба — перебив думки матері син мене вже так плечі болять, що ні зігнутися, ні випростуватися не дає!

— Та що то тобі, ти малий і не дуже згинатися потребуєш, але мені, старій, то куди гірше — відповідає Текля — але робити треба. Треба вас убрести, треба купити дешо до

хати і грошики на всякий випадок призбирати. Ось дивися: ви вже з Парасочкою великі ще з 5 років і сестру треба буде давати заміж. З порожніми руками не піде! Ну, а ѿти? Не все будеш при мамі ѿ при татові! Роки скоро йдуть, навіть не помітиш, як треба ѿ самому господарем стати...

Мати говорила, як до дорослого. Фед'ко її добре розумів, хоч мав зaledве десяток роців. І то не від сьогодні так по-водилася з ними Текля. Ні, чи вона, чи ѿ Михайло до дітей ставилися з великою повагою і все говорили з ними про серіозні справи і по зрілому. Нехай привчаються жити на світі!

Ще добре не скінчила твої розмови з сином, як надбігла дочка. Текля помітила бліdnість на личку найстаршої і зараз запитала:

- Була і що там?
- Та де була, мамо, там на стежці..
- Що на стежці?
- Як дружок!..
- Направду? А батька чому не кликала?
- Я сама не знала що робити, мамо, тому до вас прибігла.
- Чекай, то піду я, а ти пошукай доброго патика.
- Ні, мамо, я тебе не пущу, то таке грубе, як дишель від корентінського воза!

— Можливо? Чекай, покажи, бодай здалека подивлюся...

Мати скоро вхопила кусень кілка, що стояв у рівчаку і служив до розправлювання води та з дочкою і сином подалися на місце, де Парасочка бачила "дружок". Це було при кінці греблі, туди до ліска, що його розвів Михайло. Всі троє ішли поволі і обережно. Нарешті дочка:

— Мамо, аво, дивися, здолу, коло того парайса? Бачиш?!
Ось сунеться..

Текля напружуvala зір, але нічого не бачила. Нарешті її торкнув Фед'ко.

— Мамо, аво, я вже бачу. Здорова як мале дерево!

Аж тепер мати завважила поміж двома корчами трави грушу кобру, що мала жовтаво-зеленаве туловище і сунулася зправа наліво у трави. Голови не бачила, але сама аж стерпла. Навіть не помітила, як її найстарша, яку вже думала дружити, вхопилася за її запаску і притулилася до материних грудей.

Кобра сунулася під горбок до поблизького корча. Вже була на яких три метри від доріжки, що бігла греблею. Мати не помічала, що діялося коло неї, але слідкувала пильно рухи гадини. Ця мабуть не бачила людей, бо далі собі посувалася і зникла під розлогим корчем. Видно, там мала сковище. Наші всі троє просмикнулися греблею до хати. Тепер уже всі були білі і перестражені.

Текля, як тільки вступила за поріг, вклякнула на долівці і з нею мовчки двоє найстарших. Уста ворушилися і стича мовили „Богородице. Діво, радуйся“. Парасочка півголосом повторяла за матір'ю. На молитві їхні душі й тіла стали успокоюватися і втихомирені вони встали.

Мати пригорнула до себе дочку і, наче б її довго не бачила, поцілуvala:

— Дитина моя кохана!

Потім оставила дітей в хаті і наказала нікуди не виходити, а сама побігла до млина. Тут було кілька газдів. Розказала про знахідку Парасочки.

Газди зараз кинулися за гадиною, але по довгих розшуках нічого не знайшли. Це була перехідна кобра, яка десь з іншого місця припленталася і як зникла..

У лютому 1912 р. над Азарою прошаліла жахлива хуртовина. Зірвала дах на церкві і наробила багато шкоди в околиці. На цій оселі жив стало о. Ананевич, бо новоприбулі душпастирі поділилися працею: о. Сенишин осів в Апостолах, а вище згаданий священик на Азарі. Зразу мешкав у винаймленій хаті, а потім, як докінчено парохіяльну домівку, то тамки замешкав. При тій домівці прибудовано школу, в якій навчав сам душпастир дітей і в час вакацій, і в час шкільного року.

Одної днини в великім пості прибув до Михайловоого млина і о. Ананевич. Текля, як тільки побачила рясу священика, так зараз запросила до хати. Прийшов і Михайло та стали гостити чим хата багата. А священик дещо оповідав.

— Що за щастя, що Бог нам післав вас, отче, бо ми вже гадали, що тут ніколи свого священика бачити не будемо, — це Михайло.

— Та Рим зажадав від нашого єпископа Кир Григорія Хо-

мишина, щоб прислати наших священиків, і нас двох вибралися на працю. Ви знаєте, що ми прибули тут 7-го жовтня минулого року, а за три неділі попрощався з місіонцями о. Ярослав і поїхав до краю.

— О. Ярослав був добрим священиком. Він знатав по італійськи і скоро опанував і еспанську мову, тому нас боронив перед усякими напастями, хоч багатохто цього не розумів.

— То, бачте, така судьба священика — каже о. Омелян і Христос, що ще більше добра робив, як звичайний чоловік може вчинити, то люди як Йому заплатили? Хрестом —шибеницею.

— Так, тепер ще краще, бо маємо аж двох замість одного о. Ярослава — це Текля.

— Ясно, що воно краще тепер і ми з о. Сенишиним так уложилися, що на Туну я маю їздити що четверту неділю. Та найбільше роботи мені є з самою Азарою. Ви ж знаєте, що церква в руїні, але, як Бог і люди допоможуть, то ще кращу поставимо тепер.

— То досить гарна церковця на Азарі...

— Увійде, бо на 12 м. довга, а на 8 широка, в стовпах мурована, покрита рівно бляхою, під хрестом куля теж з бляхи. А в середині кілька образів і все. Єдине, що мала найкращого ця церква — присвячення Непорочно Зачатій Пречистій Діві Марії!

— Але там є чотири парцелі!

— Так, вони були обведені дротом, але в касі я застав 150 пезів довгу.

— Ці парцелі переписані на нашу церкву?

— Ні, дві були записані на о. Карп'яка і він переписав на нашого єпископа, а другі дві записані тимчасово на колоніста Михайла Атаманюка, але вони оплачені церковними грішми.

— Багато треба грошей, щоб церкву поправити по тій бурі, отче парох?

— Воно коли б кожен дав по 5 пезів, то мало б бракувало, але то не всі дають, шкодують чи що. Тому вже вдруге збираюся збирати по 5 пезів.

Ще багато інших речей говорили, а Текля попросила чи не міг би прийняти її молодших дітей на катехізм і до св. При-

частя. Отець радо згодився, головно коли побачив, що вони добре вміють молитви і знають докладно катехизову частину. Якраз у половині посту буде св. Причаств для дітей. Сам вчить, а дяк помагає. Наука триватиме три тижні. Діти, що здалека, ночують у німецьких Сестер, а столуються в польській читальні, тій старій. Буде до 30 дітей.

Потім вийшла мова про утримання священика. О. Омелян заявив, що крім требів, постановлено, що кожна родина має давати ще 3 пези річно на утримання.

Стояла місячна ніч. Недалеко від дороги, що веде на Помсадас, у долині, при річці, стояв табір возів. Яких 8 возів. У два ряди, наче козацький воєнний обоз. Коні, поприпинані близько, скубуть траву. А між возами при невеликім вогнищу сидить кілька осіб. Чути як говорять півголосом:

— А я вам кажу, люди, що ті руїни за Санта Анною, то ще більші. Я там був, то називається це місце Сан Ігнасіо. — каже один басистий голос.

— Того я не знаю і не буду перечити, але я бачив ті на Санта Марії за Концепсіоном, туди майже під Ітаквараре. То теж ще добре заховані. Велику мали церкву. А мури такі! І вже деревом обросли. Давнина! — продовжав тонший голос.

— А певне, що давнина. То ще буде тоді, як наші козаки на турка їздили і по Чорнім морю гуляли!

— Знаєте, люди, що я вам скажу — знову басистий — ті всі будови були ставлені за одним пляном. Кожна така редукція-доктріна мала по середині на площі церкву. По однім і по другім боці був цвінтар із помешканням місіонарів, варстатаами і складом. В окремім будинку був збірний склад, такзваний ель катігвасу. Звичайно була й дзвіниця або при церкві, або й окремо. Була й хата кабільда, тобто адміністративного урядника, а кругом йшли мансани, чи зараз по-нашому квадри, де жили індіяни. До того була на кожній редукції гостинниця і в'язниця. Кожна квадра мала по 6 до 7 хат на 5-6 м ширини. По боках хат були підпори по 2 і пів метра височини. На чотирьох кутах майдану стояли великі хрести. А на площах ставлено статуй, як в Канделярії була гарна фігура Пречистої Діви Марії, покровительки оселі.

— Бо то кажуть тая Канделярія була столицею всіх єзуїтських редукцій!

— Так, там мешкав головний настоятель і звідтіль пристанню висилано речі з редукцій до Європи.

— По тих будовах ще й дерево збереглося, як от кусники лапача і урундаю.

— А кільки тої дахівки побитої є в самім нашім Апостолес! — знову бас тягнув. — І як то вони те каміння стягали? Та ж то була дика індія!

— І потрапили священики їх уговкати — це тонший голос — і зробити таку гарну колонію по Євангелії.

— Та що з того: все пропало, все минуло, осталися тільки ті купи румовищ — далі міркував басистий голос — і то не само від себе, чи зі старости, але “культурні европейці” покінчили з таким гарним ділом!

— Та які культурні? — це тонший голос. — Багато хто їхав і ще їде до Америки тільки наживи шукати, а не нести культуру. І тому, як хто трохи інакше думає та робить, то його переслідують... Я уважаю, що культурними були якраз оті дикиуни гварані, що послухали чужинців-місіонарів і ім корилися. А коритися не було легкоїм, що не привикли до тяжкої праці й до християнського способу життя, а ті, що їх знищили, це були варвари! Це була справжня дич!..

По тих словах настала мовчанка. Сидячі коло вогню думали свої думи і про них один одному не давав знати. Богник погасав, а місяць хилився. Заходив. Недавні розмовці почали дрімати. На однім із возів лежав, накрившись плахтою, Михайло і чув усю розмову при вогні. Думав над нею.

— Гм, чому то в світі так ведеться, що є народи паразити і народи, що наче б поживою для тих мали бути. От хоча б наш український народ: увесь час хтось на ним жирує, то кочовики з Азії, то поляки, то москалі. І то навіть тут на еміграції! І то не кажу вже пан, шляхтич, політик, але вам простий мазур дмететься і носиться, як би був самим королем Сасом!

Думки перервалися, бо щось коні попідносили голови і стали форкати. Михайло намагався пронизити очима недалекі

корчі, бо може часом який непроханий гість підлазить до ворів, або й коней хоче "позичити"...

— То нема нічого, десь видно якийсь птах нічний полетів і коні настрашилися, — сказав по хвилі надслухувань і мріяв далі — та може б ті мазурі так і не дулися, коли б ми їм нагоди до цього не давали. Ми народ м'який. За своїм обстояти не вміємо. Хтось скаже слово проти нас, а відповісти нема кому. Ми зараз уступаемося або й рацію признаємо. Так не можна. Ми ж маємо право жити для себе й по своєму. Тим ми нікому шкоди не зробимо...

— Та ба, в нашого народу є погана натура. Не в цілому, але в деяких одиниць. І ті власне, що мають таку нездалу натуру, то перші п'хаються верховодити і провадити наш народ. От хоча б той дяк Дмитро В., що через цього прийшов роздор на Трес Капонес. О. Ярославові робив пакости, робить їх і о. Сенишинові. І навіщо, яка йому з того користь?

— Нам треба виховати нових провідників. Розумних, вчених, і надівсе релігійних. От такий азарський дяк М. Ну, дяк і при церкві, а безбожний і поганий, що й не казати. Добре, що о. Ананевич його нагнав, і прийняв Антося Яцюка. Той чоловік чесний, шанує людей, і Бога боїться. Таких провідників нам і треба.

Мряка вилазила з долин річик і почала їх прикривати. Наші, що везли риж до посаденського млина, спали глибоким сном. Коні теж. Нехай, бо всіх чекає ще далека дорога...

— Праця о. Омеляна на Азарі підносила серця людей. Вони тішилися, що не тільки мають духовну обслугу відправами і в кого висповідатися, але й мають багато такого, що його навіть і в краю не мали. На 15. вересня була Служба Божа новозаснованого братства св. Йосафата під покровом Пречистої Діви Марії на Азарі. Записалося поверх 50 братчиків і до 35 сестриць. На празник св. Йосафата посвячено братську фану. Половина Туни з'їхалася теж, щоб побачити те торжество. Був і Богдан з Богданіхою та все розказали родині Михайла.

— Тепер уже нам набагато покращало — каже на це Михайло — от у маю був на наших оселях австрійський посол Кароль фон Геніг. В Апостолах був на нашій відправі. По ній

хвалив наш спів і обряд, бо дуже собі їх сподобав. Прирік, що все буде старатися помагати й заступатися за нашими людьми перед місцевими аргентинськими властями.

— А ви знаєте, — це Богданіха, — казав о. Ананевич, що цього року з Йорданською водою на Азарі відвідав наших чисто українських родин 90, 29 мішаних, а коло 50 родин перекабачилося, бо не витримали пропаганди, “що ніколи тут не буде українського священика”. Теж багато дітей ходить до костела, хоч батьки до церкви йдуть. Їм говорять, хто прийняв св. Причастя чи був хрещений у латинського священика, то вже має туди йти. О. Омелян на таке ніколи не погодиться!

— Бо то несправедливість і крадіж!

— Та добре, що тепер вже наші отці стараються про свої школи, то діти будуть наші!

— О, то гарно знати по своєму читати. Ви бачили ту виставу, що давали на 9-го грудня, на Анни, як посвячували новооновлену церкву на Азарі?

— Чому не бачили! Та ж то сценка з часів, як москалі наших братів католиків на Холмщині переслідували, а називається ця вистава: “Русини-Мученики”. Ой плакав народ. Я сама схлипнула — це Текля.

— А як діти дивилися! Ще нині собі пригадують слова з тої вистави і бавляться в представлення

— 1913 р. за Туною було вперше св. Причастя дітей. То був день незабутній, бо аж 117 дітей приступило перший раз до Господньої Трапези. Між тими дітьми була й Теклина Ганя та Богданова Павліна. Всіх дівчат було 62. А людей до Причастя скільки приступило, то аж любо було подивитися.

До того на празник Різдва Матері Божої, 21. вересня, т. р., посвячено фундаменти нової української католицької церкви на Трес Капонес. Тут була тільки тих відступників церкви. А інші, вірні правдивій церкві люди, мусіли йти на Азару. З них насміхалися противники: навіщо вам летіти далеко, як маєте під носом церкву. Та наших не здурити, щоб іти москалеві служити, а не Богу. Це добре бачили відступники. Вони навіть раз пішли до о. Омеляна, що запустив був бороду, і почали просити, щоб він пристав до них, бо його собі вони

дуже сподобали. А священик їм: не ми до вас, але ви до нас маєте приступити, бо ми від вас не відступили, але ви самі відділися. .

Опісля відступники написали листа до азарського о. пароха і в нім повторяли старі небелиці баби Палажки, чия віра твердіша тощо. Отож священик рішив наступати. Не хочете йти ви до нас, тобто поверненіся до правдивого стада, то ми підемо наступом на вас, пошукаємо, як добрий пастир. І почав старатися про будову церкви на Трес Капонес. Хоч громада трескапонська була невелика, то назбиралося 51 газда. О. Ананевич поїхав на квест до Бразилії і по інших колоніях. Люди помогли і тим чином у четвер 21, вересня 1916 р. на Різдво Пресвятої Богородиці відбулося торжественне посвячення церкви.

День був гарний, святковий. Це ж перший день місцевої весни. Серед новозеленіючих дерев і квітів, ясного усміхнено-го сонця, ароматичного і лагідного тепла їхали й ішли люди на празник. Зблизька і здалека. Місцеві й з сусідніх осель. О. Іван Сенишин посвячував церкву, тобто благословив, а проповідь мав о. Омелян.

Текля з дітьми була на самому переді. Окружена ними, як віночком, цариця. Збоку Парасочка, квітка весняна на 15 році, коло неї Фед'ко і Івась, Марійка і Ганя з другого боку матері, а спереду малі Ольга і Павлик. На ший в Теклі великий медаль Христового Серця, бо вона ревнителька Апостольства Молитви, що його заложив на Азарі ще 1913 року о. Ананевич, а потім в Апостолес о. Сенишин. Люди моляться, а з їхніх очей кануть слізози. Який Бог добрий і милостивий.

— Хто гадав, що ми того дочекаємося! — думала Текля, слухаючи слів священика, що проповідав. — І Мати Божа змилосердилася. Навіть тут на тих Капонах, де запанувала темна ніч роздору московського і здавалося, що вже приступу нашим священикам не буде, ми знову закріплюємося і знову живемо і молимося!

При кінці заповів о. Ананевич, що тут буде св. місяця у місяці грудні і просить, щоб якнайбільше людей приходило на неї.

Справді люди послухали. На місійні науки, які голосив о.

Сенишин, сходилися люди і рано і ввечір. Дехто вже був на місії в краю, а інші з цікавості йшли, аби подивитися і почути що то таке тая місія. І оставалися, ходили щодня, до кінця.

Ось вже по закінченні св. місії. По закопанні місійного хреста. Люди розіздуться та розходяться додому серед літньої спеки. Візки Богдана й Михайла тримаються разом, бо їм подорожі до хати. Обидвое подружжя вдоволені й говорять собі про останні хвилі місії.

— Тепер багато людей закріпиться при нашій церкві. Навіть ті пополячені привернуться. А що більше відкриються очі нашим роздорщикам, що покинули свою рідну матір, Католицьку Церкву, а пішли в найми до московського батюшки, до мачухи на службу.

— Так, дав би Бог, але це так скоро не піде, треба багато молитви й жертви з нашого боку — каже Текля чоловікові — і головно доброго прикладу від нас і наших дітей.

— Ясно, що так, бо тільки така релігія має силу, якої вірні виконують засади своєї віри, а як ні, то це тільки гарна наука і більш нічого!

— Я уважаю, що головною річчю це пильна участь на відправах! — Каже Текля знову. — Коли б люди наші на це пам'ятали, то при спільній молитві в церкві можна б було випросити в Бога навіть того, що Він нас переніс би в однім менті з Місіонів аж на Україну!

Діти слухали розмови батьків і в душі собі теж робили постанову: ніколи в житті не опустити своєї відправи. Бути на ній і в неділю і в наше свято. Хочби було й далеко. І тяжко приходилося б. Як ми не підемо до наших церков, то хто до них зайде?

Від воріт летіли два великі собаки до воза. Це Бурий і Сірко вітали господарів. Михайлова родина вже була вдома.

XIII. ВІВЦІ Й КОЗЛИ

Побігав третій рік світової війни. Текля добре пригадує собі ту ю неділю, як почалася війна, чи властивіш вона про неї довідалася. Люди, як звичайно, приїжджають до церкви і

спершу вишукують місце, де поставити візок з кіньми, а потім, причепурившись, прямують до Божого дому. Ось дуже Текля з Михайлом поставили візка коло невисокого парайса на ліво від церкви. Постріпували з себе порох і з дітей, мати роздала дітям по пару центів, щоб мали що кинути на тацу і рушили цілою гурмою в напрямі воріт, що коло них пальми в два ряди ростуть.

— А то чого так люди поставали коло дверей і не входять до середини? — запитала з страхом і непевністю Текля.

— Або я знаю чого — відповів Михайло. — Приступім ближче, то довідаємося.

Ось вони вже коло гурту. Чують хтось поволі читає великий афіш, що прибитий на одній половинці дверей:

“Наш найяскініший монарха Франц Йосиф II-й повідомляє всі народи своєї австро-угорської монархії, що люті вороги напослідок на наші мирні краї і намагаються їх знищити, тому для оборони їх наказує загальну мобілізацію всіх громадян, що повинні служити в війську..”

...Австрійські громадяни, що перебувають поза границями краю, мають зголоситися якнайскорше в амбасаді, бо інакше їх будеться уважати як дезертирів, і ставитися до оборони ц. к. монархії...

Подруги тут усе зрозуміли. Ця війна, що про неї в останні часи так багато говорилося, таки вибухла і Михайлові грозить вихід на неї. Деякі жінки почали плакати, а інші самі не знали, що казати й що починати.

— Та хіба треба буде йти на війну з Аргентини! — хтось таки погодився. Інші перечили:

— То неможливо! Стільки людей брати до Галіції? Та то кораблів не стане.

— Що не стане? Та в нашого цісаря є стільки шіфів, що можна цілу Аргентину завести до Європи! — боронив мобілізаційного наказу якийсь ц. к. капраль, при уланах, що тепер зробився собі мирним колоністом у Місіонах.

— Ая стане, якраз, зараз!! — Перекривив його Михайло.

— То чому нас цісар не вивозив австрійськими кораблями, а тільки німецькими та італійськими і мало людей приїхало австрійськими з Тріестру чи з Фюме!

— Та лишіть це — каже Текля послухаймо, що отець парох нам скаже, бо він певне буде пояснювати про мобілізацію.

— О, то найкраще — майже разом сказали обидва чоловіки.

Священик порадив чекати на кращі розпорядження. І вони прийшли, бо 5-го серпня повідомила амбасада, що через брак получення покищо не будуть мобілізувати місіонців до австрійської армії. Люди видимо відіхнули, а декотрі, то таки впросто опиралися і казали:

— Що ще йти й боронити тих, що нам в краю жити не дали і вивозили нас у товарячих вагонах!

На заввагу, що це розказ самого найяснішого цісаря, де-котрі радикали так відповідали:

— Найясніший, але для поляків, а для нас не дуже. Навіть тут, то амбасада й консулят полякам помагав. Для них були священики, поміч для шкіл, все, а ми тільки хіба йти на гарматне м'ясо.. І так там багато наших згине...

— Та так не кажіть — втихомирювали поміркованіші газди запальчивого колоніста, — бо ще готові посидіти в арешті.

— Я не Йосафат М., що не хотів віддати запису на церковний ґрунт, і Бяlostoцький його в діби засадив. Він, знаєте, домагався за віддачу документів 3.000 пезів від о. Сенишина. Але як пішов до цюпи, то віддав без жадної кавції, і ще дістав на спину готівку буків!

— Та певне, що нам нема причини їхати звідти і боронити цісаря — це Богдан — нехай наші пополячені їдуть. Я хіба до тих Украйнських Січових Стрільців, що то організуються, як пише "Праця" з Прудентополя, то пішов би..

— Е, то наше руське військо і воно за наш край — каже один з Терембовлі.

— Ми б краще свого права тут боронили перед поляками і перед тими недотепними тубильцями! — обізвався дяк Іван С.

Ці розмови пригадує собі Текля дуже добре, як і події, які потім назріли. Бо таки прийшлося боронити свого священика і не тільки перед чужими, але й перед своїми.

— То була сумна історія — нераз каже Михайло. — А так вийшло: на шакрі Гната Родчина була місцева державна

школа і в ній учив директор школи неякий Ернесто Чаморро. Раз ото випало наше свято — Преображення, чи як скоротка кажемо: Спаса. Ясно, що наші діти пішли до церкви, а не до школи. І на другий день отої директор давай тих дітей, що не були в школі, саджати в ведро і спускати в криницю за кару.

Дехто з людей поскаржився отцю Сенишиному і цей трохи зганив на проповіді за таку поведінку батьків, що над їхніми дітьми збиткуються, а вони не вміють зареагувати на та-кий злочин. А ті, що чулися винні, зараз побігли до директора і донесли, що це проти самого директора виговорював на проповідниці священик, а не проти них. Наче б то отець мав його визивати й ганьбити всякими словами. Директор поїхав до Посадас і на другу неділю по тій скарзі прибув інспектор школи та ще кілька головачів і хотіли отця арештувати або й вигнати.

Та тут народ пригадав собі на повищі слова, що нам треба тут свого права боронити, і вірні вівці обстали за своїм душпастирем і то більша частина обстала. Як вміли, так і пояснили.

— Пане інспекторе! — казав Дмитро з Отинії — ті, що прискаржили до директора на нашого священика, то вони на-віть тоді в церкві не були!

— І мені дозвольте слово — сказав Михайло — як діти не йдуть до школи, то треба батьків кликати до відповідальності, а не збиткуватися над дітьми, що мають слухати батьків, бо ці є їхніми родителями і мають повне право до них. І де в історії ми чули про такий спосіб кари. То хіба в час переслідувань релігії Христової за римських імператорів могло б бути!..

Інспектор і його товариші на ці слова поспускали голови і видно було, що засоромилися. Довго вже не володилися, тільки перепросили священика і, попрощавшися з людьми, скоро від'їхали.

— Малі діти малий клопіт, а великі — великий — каже якосьто Богданіха до своєї сусідки Михайлихи.

— Ой, то правда, свята правда. Ми маємо тих кількох дітей і вже скаржимося, але що то має казати наш отець па-

рох, що має стільки вусатих і косатих синів і дочок. Ой, йому приходиться не камінь, а залізо глодати!

— Того мені казати не треба: от хочби 1916 р. Тоді то в Апостолах відбулися страсти величаво, а на них був і дяк з Туни Данило Ст. По скінченні відправи, каже о. Іван до тогорідного дяка:

— Ідіть, Данило, додому, а раненько коло шостої прийдіть, щоб були в церкві.

Але той замість додому, поїхав до склепу В. Там добре напився і до церкви не пішов. Коли ми приїхали закладати плащеницю на Туні, тбо він теж приліз. Але отець із ним говорити не хотів, бо ще був напів нетверезий.

Це заболіло священика. У велику суботу поїхав священик на Азару святити паски, потім на Трес Капонес, а опісля на Туну. Між присутніми побачили одного відступника та й каже йому по доброму:

— Чоловіче, я не можу тобі святити паски, бо ти визнаєш іншу віру, тому йди до батюшки, щоб тобі її посвятити. Як це почули козли, які не пили води, але занадтилися на горілку, закричали під церквою:

— Його тато дав гектар землі на церкву, то йому можна паску посвятити!

— Мене не обходить, на чиїм полі стоїть церква, тільки я мушу перестерігати церковного права — каже на це священик — що воно мені наказує, чи й заказує..

Але ті ще гірше почали галасувати. Тоді священик сів на візок і поїхав до Апостолів, не святивши пасок. Везив його тоді своїм легким візком Михайло Семчук.

Оповідав потім мені Сітарський, що отець приїхали дуже знервовані, але відразу пішли до хати, мені не казали нічого. Потім вийшли до церкви, бо людей було дуже багато тим вельми втішилися. По тім відправили надгробне і пішли спочивати. В мене — каже дяк Сітарський якраз вдома моя Ярина чекає фамілії і мені так до дому хочеться, як не знасти що — але на другий день по відправі цілого богослужіння кажуть мені: Взутра поїдемо обидва на Туну. Я кажу, що в мене вдома є. Але отець просить тещу, щоб перебула з жінкою. А мене беруть таки завтра на Туну. Ми святочно поспіда-

ли і о. поїхав на Азару, вернувшись пополудні коло 5-ої години. Тоді кажуть мені закликати комісаря поліції, як же цей прийшов, то священик йому розказав усе до кришки.

Цей каже, що беріть собі скільки хочете вояків, навіть трьох. Ото коло якої сьомої години у світливий понеділок, ми поїхали візком пана Семчука з двома солдатами, наче які адвокати, на Туну. Та в мене душа на плечах Виїхали ми на горбок, де Круховський, бачимо, а коло церкви повно людей. Тільки ми доїздимо до церкви, а люди поза церкву та зачали в голос говорити, а баби кричати. Вояки тоді до них:

— Будьте тихо! Старі пудла. Як не хочете йти до церкви, то марш до хат їсти яйця і паску.

Якось народ втихомирився і почалася Співана Служба Божа. До лавки приступило кілька дівчат, де між ними була й моя Парасочка, і спів вийшов напричуд гарно. По Службі Божій отець став на проповідь і каже:

— Люди мої дорогі, — говорить з плачем — то я вас вже такі роки обслуговую і ви мене маєте за гіршого, як того, що свою віру правдиву покинув і перейшов на московську? Така мені вдяка. Я вам за це дуже дякую, та, уважайте, бо Господь милосердний, але й справедливий і все бачить і все знає.

По тім сіли на візок. Михайло Семчук цмокнув на коні і вони побігли, а баби знову почали кричати і кидати камінням. Солдати їх порозганяли...

— А ви знаєте, що отець вибирається до Бразилії — питали в млині Михайла газди.

— Та чув, що має їхати і хоче трохи грошей призбирати на нову церкву в Апостолах.

— То й добре, бо ще в 1915 р. посвячену під неї фундамента, а тепер треба будувати!

— Та щоб часом не сталося з ними як з о. Ананевичом, що поїхав збирати на трекапонську церкву, а потім на все поїхав до Бразилії.

— Сам не поїхав, але люди це допустили!

— Як допустили люди?

— Допустили, бо не старалися про удержання священика,

Всі погодилися на фонд худоби, що мав кожний колоніст давати одну штуку худоби на утримання і з тої штуки мав мати прожиток священик. Але один дав, а інші навіть не думали давати своєї штуки на цю річ. Священик Божим духом жити не буде..

— Або гадаєте, що в Бразилії багатіші люди?

— Не йде за це чи багатіші, але йде за те, що справу розуміють і хоч там бідніші, але за те щедріші і о. Омелян, як писав,чується там вельми вдоволений і щасливий і немає клопоту з утриманням.

— Певне, що тут мав клопіт, бо не досить, що люди не давали, але ще й випоминали всякі дурниці священикові.

— Отак вже від листопада 1917 року о. Ананевич на Малеті обслугує людей, а Азара стала сиротою.

— Та не дуже, бо о. Сенишин їздить туди, що першої п'ятниці і неділі.

— А осідок Апостоли вже не має так часто відправи, як колись. Бувало, коли не підеш, то застанеш отця, хіба поїхав у ліса.

— Тепер Туна теж має відправу одиноко в наші свята.

— I Трес Капонес так само. I ще до того чотири рази на рік мусить їхати священик в ліса.

— Добре, а скажітно мені, як то з тим цвінтарем на Трес Капонес?

— Та то новий клопіт на нашу голову, а ще більше на голову о. Івана: бо відступники не дають нікого з наших ховати на нім, хоч він побіч нашої церкви стоїть. От Прокопихи не хотіли прийняти і мусіли забрати.

— Губернатор рішив, що всі мають ховатися на цім куснику землі.

— А відступники не хочуть і скінчено!

— То що наші будуть робити?

— Хочуть мати свій окремий цвінтар.

— Уряд не дозволить і тому відступники так ликують.

Опісля показалося, додамо до тої розмови, що о. Сенишин був куди сильніший, як кількох закукарічених дядьків на Трес Капонес. Він же двічі був інтендентом міста Апостолів. Його слово було міцне й перед губернатором Гектором Бар-

рейром. Тим чином 1919 р купили католики на Трес Капонес кусник землі, обгородили, посвятили і мають місце вічного відпочинку своїх парохіян.

У час тих спорів за кладовище в родині Михайла думали часто про цвінтар. А це ради хвороби їхнього сина Фед'ка. Він був дуже живий і рвучкий до роботи й забави. Ото під осінь випали великі зливи і вода Туни виступила з берегів. Залляла всю роздолину. Між Азарою і Трес Капонес зробився чистий Уругвай. Багато худоби поплило з водою і чимало людського добра забрала розпаношена Туна в своє лено.

У Михайла було чимало і товару. Між ними одна молода корова, яку Текля подарувала своїй настаршій дочці Парасочці. Нещастя хотіло, що в час виливу ця коровчина застригла в прибережнім багні. А тут вода, щораз більше підходить. Дівчина завважила, що її власність пропадає, і з лементом прибігла до млина. Михайлі не мав як думати про корову, бо треба було млин забезпечити перед стихією.

— Фед'ку, то ти мені поможи! — просила сестра.

— Добре, як мене тато тут не потребує, то я вже йду.

— Та — каже Михайло — і тут тебе треба й там ти здався б. Можеш іти, тільки но вважай, бо з водою жартів нема.

— Добре, добре, тату — кинув ужс на бігу син.

Як прибігли з Парасочкою до місця, де корова борикалася з смолистою болотнею, то почав кропити дощик, а вода щораз більше підносилася. Тратити часу не можна було.

— Парасочку, біжи за лопаткою!

— І що буде?

— Біжино скоро і не роспитуй! Побачиш.

Сам взявся до обслідування терену. Корова могла б вийти, якби скопати стромий берег і тоді вона могла б запертися і видрапатися.

За коротку хвилину прибігла сестра з рискаlem і подала його Фед'кові. Він, закачавши штани, поліз у багновище і почав скопувати звідти берег. Робота йшла поволі, а дощ мірно росив. Вже й Фед'кові піт тече з чола. Корова помукує, а Парасочка стоїть на березі і помогає як можна братові.

А може б пакидати гиллячок в багно, то старше моя

бinya видрапається...

— I то не зле — каже Федъко — тільки аби багато того ріща назбирати.

— О, тут його повно, я зараз тобі принесу кілька в'язок.

Це сказавши, дівчина кинулася за збиранням хворосту. Як несла другу в'язку, то нечайно почула за собою голос:

— Слава Ісусу Христу, Параско!

— Слава на віки-відповіла не обертаючись, хоч відразу пізнала чий то голос, а її серце злегка тъхнуло. Це був Богданів, на два роки від неї старший, Йосип.

— Що ти тут робиш по дощі — запитав її.

— А ти що лазиш по чужих шакрах? — відповіла, трохи почервонівші, Параска.

— Ти сама знаєш — сказав не то поважно, не то на жарт хлопець.

Довго не було часу говорити, бо треба було Федъкові помагати. Хлопчина вже геть стомився при праці, а корова не могла рушитись. Йосип став помагати і так, що навіть вдома батькові не помогав би. Беріг скочали і настелили ріща, яке часто треба було притоптувати власними ногами, щоб вода не забирала і нарешті почали дручком підважувати корову. Вона поволі, але певно витягла зразу одну ногу, потім другу передні, а врешті і задні увільнила з липкого багна. За яких десять хвилин Парасочка щиро подякувала обидвом хлопцям і пігнала корову до хати, де у садку стояло піддаше з двома стінами для худібки.

Вже здалека кинула Йосипові:

— Якби не ти, то не знати, чи ми були б витягли мою корову..

— Чому твою?

— Бо мама її мені подарувала!

— А дала на неї тобі документ?

— Дала не дала, але вона моя...

— Не кажи так дуже моя, бо може бути наша — підкреслив останнє слово Богданів найстарший син.

Параска тепер вже добре почервоніла, але нічого не сказала і пігнала щоскоршє корову на обійстя. Припняла її в хліві і витерла ноги та боки сухою хоптою.

Про витягнення корови Текля вже довідалася від Фед'ка, що прийшов і став перебиратися в сухе. Мати не була вдоволена тою роботою. Корова не варта тільки, що життя сина, який перемок, а то може застудитися і треба буде на лікарів зо три корові продати потому. Вже хотіла в тім дочці дещо завважити, але як побачила, що ця прийшла до хати в радіснім настрої, підспівуючи і майже підскакуючи, змовчала.

— Мамо, ми вже витягли мою корову з багна. О наш Фед'ко, то добрий брат!

— Ая, були б ми витягли її — це Фед'ко — якби не Йосип.

Тут Параска не відповіла нічого, але викрутилася на п'яті й кудись у вікно дивилася. Це все добре завважила мати.

— Гм, — міркувала собі — не дармо ти, дівко, так підскакуєш і приспівуєш, бо тобі може не так у голові корова, як то, що її Йосип поміг витягти...

Михайліха була спостережлива жінка і їй багато не треба, зрештою дочка мала вже 18 рік, то все було самозрозуміле.

На другий день раненько Параска прокинулася і почула за стіною, де спали Фед'ко з Іваном в одній кімнаті, стогін. Злякалася і в мент догадалася в чім річ: Фед'ко перестудився і захворів важко.

І справді з Фед'ком було пегано. Цілий аж горів з гарячки. Мати варила чай з цитриною і поїла сина, а Параска з сльозами на очах, помогала і ні на крок від брата не відступала. Кілька день і в день і в ночі не відступала вона від ліжка. Аж схудла і сchorніла, так що мати почала вже на ней сварити, бо не досить, що один хворий у хаті, а тут ще й дочка зляже. Але ця не давалася переконати:

— Мамо, лишть це, та ж Фед'ко здоров'я стратив для мене, а я його не буду тепер пильнувати! Він для мене не жалував нічого, а я буду скупа!..

Два тижні перебув він в ліжку. Уже гадали, що не встане. Поблід і стягнувся наче кістяк. Часто попадав у маячення. Одної середи просив священика. Приїхав о. Сенишин.

Текля з дочками приготували гарно кімнату. Прибрали хво-

рого і стіл накрили чистою скатертиною. На нім дві воскові свічі і хрестик поставили на середині. На краю стола, по правій боці, примістили склянку з чистою водою, а з другого боку тарільчик з свяченовою і чилючкою, щоб священик міг покропити хворого і хату, як увійде до неї і казатиме: мир дому цьому!

Йосип поїхав легким візком по отця. Коло 9-ої ранком цей приїхав з Паном-Богом. Ціла родина і сусіди вийшли назустріч Ісусові аж перед воротами домівства. Текля з ревнительською відзнакою на переді, жінки та чоловіки з свічками, вийшли і заспівали "Назарета любий цвітє", аж доки священик не ввійшов до хати. Тут всі відійшли на подвір'я і священик почав сповідати тяжко хворого Федька. Нарешті покликав зібраних. Ці прийшли. Отець Іван взяв св. Тайни зі столика і почав молитву "Вірую, Господи". Всі навколошках її повторяли за священиком. Потім подав хворому частичку. Цей піднісся в подушках і серед великої набожності запричащався. Зараз душпастир почав св. Тайну Маслосвяття, чи як по старому кажуть, Єлеопомазання. По скінченні чину св. Тайни, священик звернувся до зібраних з кількома словами:

— Дорогі братя і сестри в Христі! Мушу тут підкреслити побожність цієї родини, що не чекала аж хворий стратити мову і почне конати; але мене в сам добрий час покликала. Так повинні робити всі порядні християни. Але не гадайте зараз, що як прийшов священик з Паном-Богом; то хворий вже таки й помре. Ні, навпаки, ця Тайна часто повертає не тільки душевне здоров'я, але й тілесне. Тільки у всім треба годитися з волею Божою, бо Він знає, що має робити і з хворими і з здоровими!

По тих словах ще трохи присів о. Сенишин на лаві і побалакав з присутніми. Хворий побожно слухав слів свого отця пароха, а по виході ще помолився гаряче і заснув. Спав довго, бо до вечера, а по тім сні пісочав видужувати. Вставав, ходив перед хату на сонце і робив малі проходи. Але до роботи не брався з-пів року. Гадали домашні, що таки не вийде і прийдеться його поховати. Та молодий організм поволі боровся і переміг. Федька добре годували, то по недузі він став ще сильнішим і більше зрівноваженим та поважним, бо недуга йому виробила сильний і рішучий характер.

XIV. КООПЕРАТИВА

По невеликій кімнаті священичого дому в Апостолах ходив о. Сенишин. Довго ходив і сильно думав. Часом щось півголосом говорив і махав пальцем то на знак згоди, то знову на заперечення. Ще й при тім геловою відповідний рух робив.

— Гм, воно треба спробувати... Побачимо, що з того вийде... Так!

— Ні, це шкода... Я знаю наших людей... Вони мене вже не раз підвели й потім самого лишили... Краще не торкати, бо вийде халепа...

Знову мовчки в один і в другий бік, а далі:

— Хто не ризикує, той в арешті не сидить... Могли ті, то чому ми не можемо?

Знову зробив кілька поворотів по кімнаті. Міркує ще:

— І наши в Галичині як гарно розвиваються! Є "Народня Торгівля" і кооперативи, райфазенки, громадські склепи і при церквах... Отже почну.

— Тільки добре що винюхаю можливості, що то люди думаютъ.

Під вечір прийшов до священика Григорій Ц. з Павлом А. Отець Іван злегка став ґрунтувати думки своїх парафіян:

— Слухайте, люди, то було б не зло, коли б ми мали такий громадський скlep, бо вже нас використовують наші вороги, як хочуть...

— Що зло не було б, то ясно — відповів Павло, — але з нашими людьми, то досить трудно. У нас, знаєте, отче, один до ліса, а другий ще кудись там дальше.

— Та то всі не мусять зараз належати до тої крамниці. Вистачило б бодай з 20 газдів.

— Може б стільки і знайшлося — це Григорій — бо я сам чув, що люди хочуть бути і під торговельним оглядом незалежні від тих різних непроханих "опікунів".

— А ви таک обидва, що скажете на це і чи можете пристати?

— Ми, скажу тільки про себе — застерігся Григорій — пристали б і помогли б, бо краще як гроші йдуть для нас і до нас, як від нас втікають у чужі й ворожі нам руки.

— А ви, Павле, як думаєте? — питає знову священик.

— Я цілком згідний з вами, отче, і з Григором. Піchnім і піде!

— Значиться, що вже є трьох членів нашого громадсько-го склепу.

— А хто третій? — запитав здивовано Павло.

— Я і вас двох, то разом троє!

— Ще до 20 бракує 17 членів і крамниця готова...

До неділі о. Сенишин обговорив справу кооперативи майже з двома десятками парохіян. Більшість була за, хоч не бралася і скептиків чи хлопів-філософів, які казали починати, але самі "ще будуть бачити" чи ім приступити, чи може ні.

Була гарна весняна неділя місяця жовтня 1917 року. Отець Сенишин правив співану Службу Божу і мав проповідь. Перед проповідлю звичайно мав різні заповідання. Між ними сказав людям, що варта б мати свій громадський склеп, як це мають поляки чи пак латинники. Загал людей на це радо пристав і при найближчій нагоді зроблено сходини та вибрано такий комітет для формування кооперативи: завідатель — о. Сенишин, голова — Василь Овчарик з Санхосів, справник-херенти — Михайла Крамер, помічник — Іван Сітарський з Санхосів і члени виділу. Василь Коцур, Андрій Климчук та Іван Гудима.

Правда, що до перших акційників спілки не стало 20 газдів, а тільки 14.

Голова закликав сіладати акції:

— Я даю 500 пезів — каже о. парох для заохоти — і ви-числив гроші на стіл.

— А я так само — каже Григор Кіндзерський.

— 400 — я — це Михайло Андрушкевич — і я теж — Василь Овчарик каже.

По 300: Іван Жарський, Михась Семчук, Василь Коцур, Іван Гудима, Василь Пшигоцький, Микола Крамар, Іван Сітарський, Василь Ткачук із Азари.

— Я можу тепер дати 250 пезів — додає Андрій Климчук, а Михайло Головачук кладе на стіл 200 пезів.

Отже маємо 4.650 пезів і можемо починати.

— Та ще треба домівки.

— І про це я вже подумав — каже о. парох — відступлю хату, де читальня і де діти вчаться по-нашому та підготовляються до св. Сповіді. Там на другій ситії-парцелі.

Люди були одушевлені і священик теж тішився. При тім давав різні вказівки, щоб ще краще розвивалася торгівля і був прибуток для людей і для утримання школи, бо з кооперативи хотів священик створити фінансову базу для утримання рідної української школи, щоб не спускатися на милостині людей, які часто на все мають, що неконечне та ще й шкідливе, але жаліють на виховання молодого покоління. Якраз через це недоцінювання вихованням і то по своєму ми такі слабі та бідні!

Текля дуже цінила почин о. Сенишина і все заохочувала своїх членок у братстві Серця Христового спомагати таке гарне діло. Пригадала раз на зборах і на випадок, що стався в Апостолах. Там були неякі браття Кастеллі Гералдо і Микола. Вони мали в початках склеп і добре доробилися та поставили велике приміщення на свій товар. Тоді, в одну неділю зробили започаткування-інавгурацію. Як люди вийшли з церкви і з костела, бо багато їх забралося, запросили їх та крамарі на гостину. І дати гостям добре напитися. Наш дядько на дурничку був ласий споковніку, то чому тепер не використати? А поїли старим, квасним, вином, що більше подобав на оцет, як на цей благородний трунок.

Як уже наші святки добре надулилися того квасу і почали робити галабурди всякі, то згадані крамарі вигнали їх на вулицю і казали стати в два ряди, бо будуть їм щось дарувати. Люди поставали і хлопи, і баби, і молодь.

Незабаром вони виносять кілька пачок старих сухарчиків з мухами і з хробами, які вже заслужили бути давно з'їджені безрогами, і кидають між народ.

Як ті людиська кинуться один через одного, то зробилася одна купа людських тіл. Вид був дантейський і тоді ті крамарі гоп та зняли фотографію. Та потім принесли до адміністратора Бялостоцького, кажучи:

— Дивися, які то твої земляки!

А цей приніс до о. Сенишина і каже:

— Дивіться, іксенже, то ваші люди!

— Ні, пане адміністраторе, то не мої люди, бо це все поляки, а я українець і мої люди українці там не йшли! Ви й так про них ніколи перед урядом не згадуєте!

Адміністратор вкусився добре за язик і зі злостю вийшов з парохії. Та дяк Сітарський, який був при тім, то бачив, що о. Сенишин дуже знервувався тою витівкою Бялостоцького. Побілів як полотно і ляг в ліжко та так був аж до самого вечера. Коли встав, то просив мене — қазав Сітарський — щоб загріти чаю, а при тім сказав, що то Господь покарав його за якусь провину, піславши працювати між наших людей у Місіонах... І слізозі почали капати з очей священика. Мені дали газету, що звалася “Америка” і я читав її майже всю ніч. Другого дня, прочитавши Службу Божу, отець знову лежав в ліжку хворий, а мені сказав, щоб я їхав додому, до Санхосів, і в суботу приїхав.

Тоді дав мені цілий блок паперу і казав писати, що буде диктувати. Потім то вислав кудись, але я не зінав, бо мені того не қазав.

У неділю Служба Божа на дворі, бо було душне і люди не могли вистояти в церкві, та знову багато не йшло, але вистоювали і перебалакували відправу під тімбом, що недалеко росло. На цій відправі мав о. Сенишин — кінчев Сітарський — коротку проповідь про те започаткування-інавгураціон!..

Членки слухали тих слів і не одна понурила голову, бо теж там була й забула на своє людське подобіє. Та часи минали і люди почали тверезіти й поправлятися та горнутися до свого гурту.

У початках громадський склеп дуже гарно розвивався і пошістьох місяцях вийшов поважний білянс на користь акційників. Правда, тут стала одна немила пригода, що справник хотів продавати вітріоль, тобто трутину на мурахи, на свою руку. Ясно, що заряд не дозволив, то він відійшов.

На риж пішов великий попит. Уже не тільки ті, що мали багна, як Михайло, але й інші на сухому сіяли риж, званий секано, і продавали в кооперативі. Всі колоністи везли риж до свого склепу і Сітарський був на дворі кело того

рижу, бо важив. Потім видавав квіти і кількість привезено-го зерна. З тим ішов кожен з посельчан до склепу і тут ви-бирав належне за риж у товарах чи й в готівкою йому ви-плачувувано.

— Ви знаєте скільки заробила наша кооператива за перший рік свого існування? — питав Богдан Михайлів в млині.

— Десь так зо дві тисячі...

— Що? А три рази стільки, бо 6 тисяч.

— І що з тими грішми будуть робити?

— Половину роздадуть акціонерам як відрахунок, а за по-ловину думають поставити магазини, бо дотеперішнє примі-щення зовсім замале і невідповідне для такого великого склепу.

Текля з Фед'ком поїхала до міста. Вступила й до коопе-ративи. Тут уже не було Сітарського. Він вчив у школі, бо ді-тей прибільшилося аж на 35 числом і як дяк, він мусів біль-ше часу присвячувати церкві.

Михайлісі та зміна не була до смаку, тому вона сказа-ла Сітарському:

— А ви чого не в кооперативі?

— Та бачите мушу тут роботу виконувати. Другі може-ще краще вив'яжуться в склепі, як я...

— Не смійтесь бодай ви з мене — відповіла докірливо жінка, — вже з мене сміялися в склепі і ви ще хочете пов-торити немудрі жарти...

— То ви ~~від~~ачте...

Дохід другого року в кооперативі зменшився і люди по-чали тратити довір'я до неї. Справник любив людей погань-бити і висміяти, як це сталося і з нашою Теклею. Це людей відганяло і вони почали відходити до інших скlepів. Теж до-магалися віддати їм акції. Їх не віддавано готівкою, а лише товаром.

Вина за невдачу впала таки на священика, хоч він не був винен, що кожен із негідників хотів бути херентим і користа-ти зі склепу тільки для себе. Він що більше мав найвищу страту, бо 1400 пезів.

Потім почав працю якийсь новоприбулий Т. Він теж біль-ше дбав про себе й свою горлянку, як про громадське добро. Тому о. Сенишин задумав на себе перебрати крамницю, щоб

її рятувати перед упадком. Але на голосуванні перепав, а люди більшістю вибрали противного ставленника.

Як про це довідався Михайло, то прийшов, щоб священика розрадити й потішити.

Священик був спокійний, тільки відповів з жалем:

— Каже Христос, як робиш близькім добрі, то від них не чекай нагороди, але від Бога вічної премії сподійся.

— Та так, але прошу отця, та ж отець власні гроши вложили і стільки труду.

— Ну, то я вже за це дістав, чи властиво мало не дістав в лиці від Т....

— Знаю про це, знаю, як нічого не було, то такі панки кричали, чого священик в захристії сидить і не дбає про розвій громади, а як той священик призбирав добру сумку грошів, то вони, наче гайвороння, кинулися на майно готове і кричать, що священик тільки до престола ..

— І нашо були там ті акціоністи, які з вами закладали кооперативу, отче?

— Вони мовчали, а я забрався та й пішов до своєї хати. Зрештою колись люди побачуть хто хотів добра для них, а хто їх використовував...

— Та повернімося трошки назад. До половини 1917 року. Ми у Михайлівім млині. Богдан сидить на колоді й читає розгорнену газету. Грубими буквами на ній стоїть "Праця". Це українська газета з Бразилії.

Богдан читає вісті з першої сторінки, а люди слухають наче заворожені.

... "Київ, Україна. Український уряд, Центральна Рада, проголосила самоуправу вісімкох давніх росийських губерній і в них почала заводити українські порядки. Нарід хоче миру й спокою. По більших містах відбуваються великі маніфестації за революцією і за закінченням війни. Єдині війська, що ще тримаються на фронті і стримують центральні армії — це українізовані частини царської армії. Інші частини здеморалізовані утікають і гурмами повертаються додому..."

"У Києві буде з'їзд всіх українців з усіх частин царської імперії. Солдати домагаються самостійності України в

її межах і закінчення війни з центральними країнами..“

— Я хотів би там бути в тій нашій Україні — сказав при тім Богдан — і помагати заводити рідні порядки на нашій власній землі.

— О, як буде свободна наша земля, то ми всі виїдемо звідсіль назад. Там і люди інші, і підсоння краще, і сонце любіше сяє..

— Тільки ви, люди, не забувайте, що наша Галичина при Австрії ще. Її теж треба буде визволити від поляків.

— То для такої великої держави, як Україна, що має 30 мільйонів населення, легка справа. Вона не повинна помирітися з центральними краями, аж доки ті не віддадуть Галичини Україні.

— Не тільки Галичини, але Буковини і Закарпатської Руси додав Богдан — і Холмщини і Підляшшя!

— Так, бо на Закарпатті такі самі русини, як і ми в Галичині додав Павло Р. — До нас, у Ліський повіт вони нераз приїздили, то я бачив і чув як говорять. Так, як ми, чи, як вони казали, “по руснацьки”.

— Не забудьте тепер, люди, що слово русин вже перестало, а тепер наш край і держава зветься Україна, а ми її люди — українці.

— А, Богдане, скажіть яка українська бандера?

— То ти, Йосипе не знаєш, яка є наша фана чи хоругва? Не бачив, як діти брали св. Причастя і грали на вистанці в честь Тараса Шевченка?

— Та бачив, діти мали синьо-жовті ленти.

— Отож і така наша бандера, як ти зовеш, а ми повинні найкраще казати: пропор. Він має дві смуги, а не як аргентинський три. На горі є синя краска, що означає синяву українського неба, а долиною жовта — це лани золотої пшениці.

— А український знак, то тризуб — додає від себе Михайлів син Фед'ко. Він пильно прислухується до читання газет і сам часом дещо читає. Прочитане йому важко забути, але воно стойте перед очима та в пам'яті довго-довго. Він мріє і роздумує про цю далеку Україну, в якій не нажився, бо малім приїхав сюди. Але він хотів би там бути і то вже, зараз,

тепер. Не тоді, як уже вся Україна буде вільна — бо йому здається, що це було б негарно так на готове іхати...

Як розійшлася чутка про революцію в Росії, то в українській школі якось так само собою перестали співати "Боже, буди покровитель", тобто австрійський державний гімн, а почало співати тільки новий український:

Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля.

Ще нам, браття-українці, усміхнеться доля.

Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці;

Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу

І покажем, що ми, браття, з козацького роду!

Одного вечера, це було в суботу, як жар грудневого сонця трохи потах, то на горбочку, коло Туни-річки зійшлися молоді. Були там Михайлові хлопці і дівчата, Богданові всі щостеро, і Степана з Острині і Павлові та Миколові та ще кількох зподальша. Дівчата збилися в купу і щось там хіхотіли. Трошки окремо стояли три відданици: Параска, Олена і Марія Павлова. Вони щось перешіпчувалися і стиха посміхалися. Молодші дівчата чули їх розмову.

— То ти, Параска, починай, бо ти маєш кращий голос.

— Е, мені стидно на полі співати, якби в церкві, то так...

— То заспівай звичайної пісні, не церковної. Твоя мама їх багато знає і тебе навчила. — Просила Олена.

— А що таке заспівати?

— Тої, що ти все любиш вдома співати — приближилася до гурту молодша сестра Параски, Марія.

— Про козака?

— Тої, тої! — просили всі дівчата. — То дуже гарна, ми поможемо.

— Але ви не знаєте, що тепер уже Пилипівка, піст перед Різдвом, за яких 2 тижні будемо мати Свят-вечір.

Дівчата втихли, бо нема звичаю співати таких пісень у піст між нашим народом. Але Параска таки набрала охоти щось заспівати, головно серед такої краси вечора. Тому каже:

— То заколядуймо!

— А вже можна?

— В церкві ще не співається, але в полі, то можна і так треба приготуватися, щоб піти з колядою.

— О, то добре, співаймо, колядуймо!

Параска почала поволі і святково:

Бог предвічний народився, прийшов днесь із небес,

Щоб спасти люд свій весь і утішився!

Другі відданиці і молодші дівчата тоненькими голосками, наче добре настроєні скрипки, підхопили цю нашу старинну колядку. Хлопці теж, не довго надумуючись, прилічлися до хору дівчат. Полилася коляда по горбочку, побігла червонистими доріжками, у плавні, приліску над річкою, завітала до хаток у садочках.

Дівчата співали всі "пункти" і тим чином спів потривав довше. Потім уже як прогомоніло кінцеве: Слава Богу заспіваймо, честь Сину Божому й Пану нашему, поклін віддаймо, то стали радитися що далі співати. Одні хотіли "Бог ся раждає", а інші, головно хлопці натискали співати "Небо й земля".

— Починай, Параско, — просили дівчата — нашої!

— Ні; Параско, ви вже вашої співали, тепер почни нашої: Небо й земля — сперечалися хлопці.

— Самі собі починайте, як хочете нам розказувати! Диви, які ті хлопці мудрі — обізвалася Олена. Параска уже хотіла вдоволити дівчат, однаке запримітила Богданового Йосипа, що благально без слова споглядав на неї. Вона миттю змішалася і змінила гадку:

— Небо й земля, небо й земля нині торжествують,

Ангели й люди, ангели й люди весело празднують.

Христос родився, Бог воплотився,

Ангели співають, царі вітають,

Поклін віддають, а пастирі грають:

Чудо, чудо! понідають.

Другу стрічку, то вже не чекали хлопці, як починатиме Параска, але сам Йосип своїм могутнім голосом затяг:

— Во Вифлеємі, во Вифлеємі весела новина...

Чистая Діва, Чистая Діва, породила Сина...

І знову пішов пункт за пунктом. По скінченні коляди почали хлопці трохи натягнати Йосипа, що виручив Параску:

— Еге ж, ми маємо нового дяка! Ми й не знали, що то

такий співак хороший! — Сказав один із паріків, якого батько належав до тих збунтованих моряків на “Патьомкіні”, що плавали на Чорнім морі.

— Так нехай буде дяком! Йосип дяком! — крічали всі хлопці і дівчата. А Павлова Марія, що завважила добре раптову зміну пісні в Параски під поглядом Йосипа, додала:

— А наша Параска, то вже нехай буде дячиха!

Всі голосно засміялися, а Параска рожою забагрилась і запаскою закрила лицє. Молодь ще більше гаморіла і викрикувала все підмащуючи добірним реготом. Вийшло, що ні Йосип, ні Параска не хотіли зачинати нової коляди. Він хотів, щоб Параска, а Параска була сердита за таку неподобну зраду її почувань до Йосипа подругою Марією. Вже хотіли розходитися, як тут раптом тоненьким голосом почала Михайлова Ганя, що теж мала добрий голос і неабиякий слух. До того ще вміла піддавати другим голос під спів. Це їй виходило так природно і невимушено, що за нею проспівали того вечора ще з п'ять колядок.

Старі газди і газдині по важкій цілоденній праці сиділи під хатами та бралися до вечері. Спів молоді доходив виразно під їхні хатки і веселив серця. Найбільше тішився Михайло з Теклею. Це ж їхні діти провадять. Ім було до безміри радісно, бо оце вже молоде покоління, в більшості роджене на цій землі, чи бодай виховане, перебирає дорогі їм традиції і несе в майбутні покоління.

У тому самому часі сидів і Богдан на ганку. Сам. Жінка умучена пішла до кімнати, а йому зібралося на поезію і під носом він мугікав мелодію, укладаючи нову пісню:

Ой злетілі орли сизі!
На високі гори,
Поїхали українці
За широке море!
Ой по горах, по високих
Орли клекотіли;
А на степах місіонських
Земляки осіли!
І по шпілях сизокрилі
Вже гнізда повили,

А по хатах поселенців
Діточок аж милю!
Ой вірлята, сизі орли,
Високо ширяйте,
А ви, дітки українські,
Батьків пам'ятайте!

XV. КІНЬМИ У ЛІСИ

Ледве сіріло. Дорогою, що йде з Концепсіону до Ітаква-
раре, їжало двох верхами. По травах стояла рання роса, а ча-
сом і мокрі гилляки, що понависали понад дорогу, освіжувати
й коней і їздців, своїми водяними перлами. Ось вони їдуть в
долину. Збоку місцевість Персегеро, кілька річок, якийсь цвин-
тар — на праву руку. Гайок, а на ліву руку горбочки всі по-
криті лісом.

— Тату, варта бстати трохи й коням попруги притягну-
ти, бо поспускались. — каже молодий парубок до старшого
їздця, що їде трошки вперед.

— Добре, Федьку, зараз станемо і поправимо; ось за ти-
ми деревами є річка. Санта Марія називається. — Відповів
батько.

Іхні коні, наче б зрозуміли ці слова, і прискорили ходу.
Вони теж своїми широкими ніздрями зачули воду. За яких
100 ярок виринуле перед подорожніми плесо річки, де був
брід. З одного і з другого берега було чисто, а при самім
плесі чорніло змішане кінськими копитами болото.

Старший їздець, як знаємо, це був Михайлло. І вибрався з
сином подивитися між наших людей, що живуть по місіонських
лісах. Воно вже буде з десять років, як народ рухнув у ліса.
Одні собі хвалить, а другі не дуже, але країце самому піти
подивитися та й виробити відновідний погляд на справу. А
треба пойхати та подивитись, бо Нараска вже засватана, а
Федькові теж не багато бражкує, щоб пішов на своє. Треба
йому нового місця підшукати. Краще було б таки в лісах тре-
ба його осадовити.

Побачивши плесо річки, коні самі попхалися по болотя-
нім узберіжжі до води й почали її пити. Вода була чиста, як

скло. Туди за камінням товпилися в ній малі рибки. Кругом було тихо, як на Великдень. Як коні напилися водиці, обидва вершники перебрили неглибокий брід і подалися далі. Фед'ко вже хотів батькові нагадати за обіцяний спочинок, але Михайло його попередив:

— Ще трошки, Федю, то собі в лісі спочинем і ти щось нового побачиш.

— Добре, тату.

Дорога йшла півколом і почала взноситися дороги. Як знову побачили невисокі горбки кругом, здається, ген до Бразилії, то батько скрутів коня на ліво, у малозначну доріжку. З одного боку був високий ліс, а з другого трава й корчі.

У міжчасі Михайло думав про свою Параску:

— Воно добре сталося, що діти самі так рішилися — міркував — тобто, що без впливу й намовлювань родичів Йосип засватав Параску. А ми старі навіть не давали пізнати, що знаємо про їхню любов. Вони ж одні до одного прилягло ще змалку. Бавилися, товарищували, ходили разом до школи. А рішення молодого й молодої відбулося так просто. От в час коляди приходить Йосип до нас і слово по слові так і каже:

— Знаєте, дядьку, погано! — я майже злякався, щоб то могло статися. — Досить погано!

— Що таке сталося? — я з Теклею перепитав, а Параска собі стоїть коло дверей вся маком зарум'янилась.

— Та те, що мене дяком призывають...

— Овва, коли б стільки лиха! Нехай собі й називають, а що тобі тим зроблять. Махни на це рукою, та ж це жарти. Ну, а молоді, то все до такого рвучкі...

— Та якби то тільки мене, а то біда, вашу Параску дячихою називають... Я відразу тут поглупався до чого то йде. Але й моя Текля не з тих, що її треба пальці в очі пхати, тож каже:

— Ти, Параско, хочеш, щоб тебе дячихою називати?

— Так... мамо й тату! — сказала, вся ще більше почервонівші, Параска.

— Але ми тебе, Йосипе не будемо звати дяком!

— А то чому?

— Ми тебе будемо звати... зятем — сказав я.

І так пішли зговорини з його батьками та й ясно прийшли свати і все до вінчання готове, тільки ще якось піднайти добрій шакер для дітей.

За той час коні вийшли на верх гори і стали на полянці. Серед неї стояла хатина. Це була школа ч. 30. Одна з найстарших місіонських шкіл. Ще було дуже рано і тому тут панувала тиша. Михайло показав в бік рукою, на право, і Федь аж очі розкрив з дива. Тут стояли грубі мури поезуїтських руїн. мури ті вже пообростали деревом, а грубі на два метри. Зразу пізнати, що це була велика церква і звалася “Святої Марії Більшої”.

Батько з сином посплигували з коней і їх порозідливали, а самі витягли з торбини по куснику хліба й горнятко з сиром, перехостились до схід сонця, то почали сніданок.

Ім поводі й поглядали на порозвалиовані будови церкви.

— Бачиш, сину, що за будова?

— Величава!

— І то індіяни будували під проводом священиків. Така велика церква могла б стояти і в Львові чи й в Буйнесі!

— І що за злий дух так це все понищив?

— Та то ті, що то все кричать на священиків, що вони матеріалісти та дбають тільки про себе і про гроши одні говорять... А коли б дійсно так було, то не повстали б такі величаві будівлі їхніми заходами.

— Та то звичайно, тату, на злодієві шапка горить, кожен користолюб все приписує свою пристрасть другому.

— І вона наша церква в Апостолах, що її оце будують, має в своїх фундаментах досить того єзуїтського каменя.

— Так, але буде гарна, як її викінчать. То вся наша колонія в Місіонес складала на неї гроши. І ще 1918 р., тобто минулого, о. Сенишин їздив на збірку до Бразилії між наших людей, щоб щось пожертвували.

Як перекусили трохи, то ще пішли оглянули руїни і поблукали по недалекім лісі, де бачили підземний хід і кілька височених помаранч, які ще певне походять з того єзуїтського покоління, та потім подалися до коней. Осідали їх і стежкою попри школу в долину.

А не заблудимо ми в тих лісах, тату?

— Трудно, бо тут є одна стежка, як казав мені бразилер Ферейра, і нею виїдемо аж на колонію бразилерів Машадіньо. Він нераз уже їздив нею.

Хатів по дорозі не стрічали, всього щось три ліп'янки лісовиків. Як скрутили під горбки, то почався ліс на добре. Часом і сонця не видко. Стежка ледви в'ється поміж кущами та травою. Туди по узбіччі трохи витоптано. Місцями розступаються гилляки і видно свіже сонце. Пристают обидва і подивляють краєвид.

— Їздить о. Сенишин в ті ліси правити, чи ні, тату?

— Їздить. Перший раз поїхав ще 1913. Тоді приїхав огляdatи наші оселі австрійський консул Е. Міганович. Адміністратор з консулом і о. Іваном вибралися на оселі. Зайшли аж на Серро Кора і там в одного чоловіка Петровського відправив священик Службу Божу. Зійшлося було трохи наших людей. У пізніші роки правили в хаті Івана Пирога, а далі в Максимчука. А тепер уже каплицю ставлять на шакрі Михайліцького.

— Значить, що люди мають там відправу.

— Не так часто, але бодай раз на кілька місяців.

— То таки краще в нас, на колонії Апостолес, бо тут можна щонеділі бувати на Службі Божій.

Стежка вела все дороги, а потім поміж дві гори почала спускатися в кітловину. Стрінули якогось зарослого чоловіка. Поздоровили, а він різко їм відбуркнув. Зразу пізнати, що бразилер. Це вже Машадіньо. Кілька хатинок і стежина круто повертає до заходу. Знову річка і гірський плай. По довгій їзді стають на спочинок і під вечір добиваються до хати одного корентіна. Він їх справляє туди на Алем, бо простувати лісами понад річкою Такварою і Аррохо дель Медіо вельми небезпечно. Ночували в одного німця. А другого дня коло обіда зайшли до знайомого ще з Азари Петра К. Тут розглянулися.

Петро розказав Михайлові про церковну організацію оселі Пікада Галісіяна:

— Тут недалеко є місцевість Олегаріо Андраде. До нас приїхав о. Ананевич тому 3 роки, тобто 1916. У листопаді це було й почав людей заохочувати до будови каплиці. Їздив

з Максимом Коруняком, дяком, що зараз таки переселився сюди. Через рік прибув знову згаданий отець з Олексою Мартинюком, трескапонським дяком, то вже каплиця була в будові. І дня 15 лютого 1917 року посвячено її.

— То добре, що є каплиця — каже Михайло — бо це є притягаючий магнет для людей з цілої колонії.

— Тільки в нас та біда, що каплиця лежить поміж річками. Піде дощ, то доходу нема.

У весь день Михайло з сином оглядали Галісіану. Та собі не сподобали, бо не знайшли аж надто доброї землі. Брак доїду, камінь, дикий ліс — це все не дуже промовляло за мешканням у цих околицях. Другого дня поїхали туди під Бонплянд. Тут куди краще, але знову гори більші. Правда, удаються банани, ананаси, як в Бразилії. Отож поблукавши в тих околицях, обидва відвідувачі ще задумали поїхати на Серстро Кора, на оселю Кампінас. Гори тут вельми мальовничі. Сама оселя лежить в віднозі долини річки Такварусу. Хати по-під горами, на узбіччях цукрова троща. "Люби-мене" по камінистих роздоллях цвіте й пахне, що аж одурманює.

— Тату, мені тут подобається!

— Так Кампіна гарна і чарівна. Нагадує наші рідні Карпати. Тільки, бач сину, тут годі вести добру господарку. Кривий і вихилястий ґрунт. Хіба садити цукрову трошу і мелясу з неї робити, чи як тутешні кажуть, рападуру.

— Та я не кажу, щоб тут зараз жити, але так взагалі місцевина чарівна видом.

— Я знаю і розумію. Але все таки ми їздили на оглядини не краси, а місця для життя Ми, гадаю, примістимо і тебе й Параску з Йосипом таки коло нас побіч. Я чув, що Маттій Б. хоче вибиратися в ліси і думає продати свій участок. Він же від нас недалеко і земля несогірша. То куплю і буде для молодят. Потім ще й для себе підгляну кусень поля, зрештою ти ще зараз не женишся.

Тут не знали добре дороги на поворот. Молодий Пиріг їх проводив і оповідав про пригоду о. Сенишина. Це було в 1917 р. у місяці травні.

— Приїхав до нас священик — каже Пиріг — побув трохи, бо довше тижня не затримується, і одної середи рано від-

правив Службу Божу та й каже, що буде повертатися. Був же з дядьком Іваном Сітарським. Май, знаєте, що в нас час дощів, слот, бо осінь панує.

— Ну і що далі?

— Та що? Тільки виїхали, зо два кілометри від церкви, як пустився дощ. Лляє, як з цебра. Повертати нема де, бо хати близько нема. І так їхали вони обидва аж до ріки Гарупа. Її ж треба переїздити і то в двох місцях. Ціла долина в воді. З правого боку ліс і великий тартак. Там повно людей: тутешніх — бразилерів і аргентинців. Як вони побачили, що отець з дядьком вже близько до переїзду, то почали кричати, щоб не їхали, бо можуть потопитися. Та отець комче наважився їхати. Тоді ті посідали на свої мули і приїхали до нас. І тут далі кричать на них, як це мені сам дядько потім розказував, що ви хочете загинути? А наші не знають що й казати. Та між тими чорними був один старший віком чоловіга і цей питав, пізнавши по рясі, отця Сенишина:

— Ви є священиком?

— Так, пане, я ним є — відповідає наш душпастир.

— То ходіть до нашого тартаку — каже втішно старий — тут відпічнете й підсушите ваше вбрання при вогнищі, а через ніч, як вода опаде, то поїдете з Богом далі своєю дорогою.

Гішпани приняли наших дуже сердечно і примістили коло великої ватри, де можна було підсушити одяг, та почали нас випитувати що й як. А коней порозідлювали та дали їсти кукурудзи. Жінка газди зварила мати — косіди з рападурою та дала нам сухарів, яких звуть галетами. Каже нам:

— Прошу, гостіться. — казав Сітарський — Я з великим смаком взявся до тої поживи, але отець ніколи рападури ще не їли, то з мусу, бо голод не пан, і вони мусіли її спожити.

Як довідалися, що ми католицької віри й українського обряду, то просили о. Івана, чи не можна їм похрестити дітей. Отець радо згодився.

За якої півгодини почали приводити й привозити всілякої кляси хрещеників. Були такі маленькі і такі, що вже самі на конях їхали, а навіть кількох подружених. Того вечора охрестив священик до п'ятнадцятого їх. У четвер рано відправив

наш душпастир Службу Божу і, тому що вода ще була велика, то нам дали своїх мулов і ми переплили на другий бік. Коні наші заледве самі перебралися. Вже вдома, як розпаковували наші речі і пакунки, так кінчив своє оповідання дяк, то знайшли за ті хрести 50 пезів готівки.

Переповідь молодого Пирога вислухали наші подорожні з великим зацікавленням, але в душі її самі побоювалися подібної дороги. Бо на заході почало хмаритися. А тут перед ними є Гарупа і Аррохо Лісо (Слизька річка) і ще яких кільканадцять менших бродів. Тому з великою полекшою відітхнули батько з сином, як опинилися в санхосівських горах і доглянули широкі степові полоси південної місіоннини. Молодий Пиріг ще в лісі їх залишив, бо дорога тут була виразна і зблудити трудно.

За кілька тижнів по тій поїздці почалися приготування до весілля Параски з Йосипом. Михайло купив згаданий шакер, що був недалеко від дому, її тут зі сватом мали осадити молоде подружжя. У три неділі перед шлюбом подалися молодята та їхні батьки до Апостолів, щоб дати на заповіді. Взяли з собою і двох свідків. О. Сенишин їх радо привітав і почав випитувати катехизм. Батьки сиділи та слухали, як молоді відповідали на питання.

Священик питав докладно і довго. Перше Йосипа: І молитви її частину катехизому і дещо з біблії. Цей знов досконало, бо Богдан сам вчив дітей в хаті Божого закону та перепитував те, що священик вчив і що на проповіді в церкві говорив.

Параску питав отець за пости. Звичайно газдиня повинна знати що й коли варити. Вона сказала, що є многоденні і одноденні. Тих є чотири й тих стільки.

— Ну, а що то є загальниця? — питає священик.

— Загальниця, прошу отця, це час по головних празниках року, коли вільно в середу і п'ятницю їсти м'ясо.

— Добре, дочки, а скажи мені ще скільки святих Тайн?

— Сім.

— А що треба, щоб добре висповідатися?

— Треба сповнити п'ять умовин: пригадати гріхи, за них пожалувати, постановити їх уникати, визнати перед священи-

ком та відправити наложену ним покуту.

— Добре, діти, гарно знаєте все і тепер ми підпишемо протокол і по виголошенні заповідей буде шлюб. Коли хочете?

— За три тижні у четвер рано, по Службі Божій.

— Добре, я зазначу.

Ось уже приїхали молодята та гости. Кілька юнаків. Усі в церкві. Співається Служба Божа і молоді з батьками приступають до Господньої Трапези. По скінченні Божої Жертви молоді відступають до притвору і до них підходить отець парох.

Дружки пускають молодого, а дружби молоду. Ці стають парою перед душпастирем. Молода вся в квітках і святково зібрана, але по нашому, по українськи. Парох питає перше Йосипа, потім Параску:

— Хочеш брати за жінку, за чоловіка... Так, так...

Ідуть повагом до тетраподу, а дяк радісним голосом витягає псалом 127:

— Блаженні всі, що бояться Господа, ходять стежками його.

— Трудом рук твоїм живитися будеш; щасливий ти і добре тобі буде.

— Дружина твоя, як лоза плодовита біля дому твоєго.

— Сини твої, немов парістки оливні круг стола твоєго.

— Ось так благословен буде чоловік, що боїться Господа...

Голос розбігався по церкві, сідав канарком на вухах присутніх і губився в широті церкви та й вилітав на вільний простір, а дяк кінчив:

— Нехай благословить тебе Господь із Сіону, і щоб ти побачив добро Єрусалиму по всі дні життя твоєго.

Молоді вже були перед тетраподом, а дяк завершував високо:

— І щоб ти побачив синів твоїх. Мир на Ізраїля...

По "Благословенне царство" пішла ектенія мирна:

— За божих слуг, Йосипа й Параску, що сьогодні вступають у стан подружжя і за їхнє спасіння, Господа помолімся...

По довгій молитві за молодят, священик благословить пер-

стені і подає молодому й молодій. Потім вони вклякають і присягають собі любов взаємну, досмертну.

По наложені вінків іде прокімен та зараз дяк витягає Апостола з листу св. Павла до Ефезян і кінчає многозначним:... "а жінка нехай боїться свого мужа" ... Алилуя!

Свята Євангелія оповідає про перше Христове чудо на просьбу Своєї Матері в Кані Галілейській на весіллі. Ще здіймання вінків і по сугубій ектенії многоліття.

Співає уся церква і молоді щасливі, притуливши до себе, відмовляють навколішки молитву та виходять з церкви, де їх вітають на порозі батьки й гости.

Обидві матері обнялися і плачуть з радості, що їхні задушевні мрії сповнились.

Перед церквою ще добру хвилину постояли. Було таке ніби снідання. Тільки що молоді пішли ще до канцелярії разом із свідками та батьками, щоб підписати шлюбний протокол. Михайло одночасно заплатив за Службу Божу та за шлюб, а Михайліха передала кошик з короваем, кільцем ковбаси, як подарок для священика, бо такий звичай водився в їхніх околицях. Дяк теж дістав хлібчину та пляшку вина.

Священик не торгувався за належне, бо Михайло розумів, що він із чогось жити потребує, тому не збув душпастиря дрібною монетою, як якого прошака, але обдарував так, щоб дійсно священик мав як жити відповідно до свого стану. Крім того, Богдан покрадьки втнув у руку і священикові й дядкові ще від себе. Аби діти були щасливі — думав.

Поверталися майже біgom, коні вискачували наперед, а жінки на возах почали старинної весільної пісні. Вдома, — весілля ж було в Михайла — чекали на поворотців з церкви інші гости та троїста музика, яка врізала такого марша, що й старий дідуган затанцював би.

— Добре, що ми дяка якось запросили, — тішився Богдан — бо його люди шанують і буде безпечніше перед якимись витівками.

Дяк при кінці обіду перевів збірку на річ церкви.

Він довго на весіллі не був, але скоро попрощався, залишивши присутніх на закінчення шкільного року, що мало

бути 17 листопада в апостолівській рідній школі. Люди приобіцяли бути.

— Поїдемо на те закінчення, Йосипе? — запитала молода жінка свого “дядка”.

— Певно, що так!

— Дякую, бо мені дуже приємно бути на таких речах. Ось, пригадуєш, як ми були на виставі “Ох не люби двох”? Добре грали артисти. Або колись на “Русинах-мучениках”? То було прекрасне представлення...

— — — — —

Ось і день закінчення шкільного року. Рано була Служба Божа, а по ній о 9-ій годині почався іспит. Діти й люди прийшли до шкільної залі, де був образ Серця Ісусового, Пречистої Діви Марії, Тараса Шевченка. Виділ “Шкільного комітету” засів окремо, а колоністи збоку. Напереді стали діти і заспівали “Отче наш”. По цій вступній молитві відізвався священик і відкрив іспит. Учитель казав кожній дитині читати.

— А тепер, діти, покажіть свої задачі. Зшитки школярів ішли з рук священика і учителя до рук виділових та інших присутніх. Люди не могли надивуватися, як то гарно навчилися діти писати й читати за тих кілька місяців.

— Гарно, діти, ви навчилися писати в зшитках, а зараз мені напишете на таблиці — каже учитель.

Діти підходять викликані за порядком до таблиці й пишуть, що ім диктує учитель.

— Ще рахунки будемо робити. По них піде Біблія та Катехизм.

Діти добре вив’язувалися з усіх предметів. Параска з Йосипом сиділи коло вхідних дверей і пильно прислухувалися та приглядалися до всього. Нарешті каже вона:

— А наших теж пішлемо до української школи!

— Без сумніву, аби тільки їх нам Бог дав — погодився радо чоловік.

По іспиті відспівано гимн України і то зі зміною: “Вже воскресла Україна”. Це ж 1919 рік, у якому наші в рідній Україні волі здобувають.

По гимні іще “Спом’янім Тараса” і молитвою “Царю Небесний” закінчено цю гарну імпрезу.

По тій дитячій виставці молодятам у їхніх снах являлися діти, що моляться і виступають з навченими декламаціями та співами.

XVII. ЧЕРВЕНЬ БОЖОГО РОКУ.

У другу неділю великого посту, тобто 7. березня 1920 року, дочекалися Апостоли великого свята, посвячення мармурового хреста на церкві. Церкву ще 1915 року почато ставити, але важко йшло. Роблено збірки, ходили люди, їздив о. Сенишин і до Бразилії. Не мало помагав і Михайло та Богдан, аби церква якнайскорше стала.

На той день з'їхалася вся апостолівщина. Не тільки з колонії коло Апостолів, але й з Азари, Трес Капонес, Туни, Санхосів прибули вірні. Як мило воно дивитись здалека від роз'їзду на Туну на нову церкву. Здається найвище місце займає вона і видніє далеко та серце видця до неба, до Господа, підносить. Михайло іде до церкви теж з усією родиною. За ним другим візком зять, а за зятем підганяє їх сват Богдан. Обидва свати думають і мало говорять, бо це не легко було щось збудувати, щоб на тім поставити хрест. Михайло пригадує, як то люди скоро зібралися і викопали фундаменти. В неділю отець заповів, а в понеділок до 4-ої пополудні були вони готові. Священик дав гарне прийняття людям, як тут кажуть "асадо", чи по нашему з-татарська, шашлик.

Майстром від мулярської роботи був Свідерський, а від дубра — вікон — патьомківець москаль, Василь Будзін.

Думи мужа перебиває жінка.

— Слухай, Михайле, а може би ми нині всі пішли до св. Сповіді, бо так виїхали з дому не снідавши?

— Як нам вдасться, бо тепер знаєш, є тільки один отець. Колись, як був ще о. Ананевич, то один правив, а другий сповідав. Тепер же знаєш, що крутовато...

— Добре, то хіба в п'ятницю, на сорокоустах, всі приступимо.

— О, то буде краще — погодився Михайло.

День випав поганний і не спекотливий. Відправа йшла, як

по маслі. Потім акт посвячення і проповідь. Священик згадав про вагу хреста і про силу цього св. знамени. Люди в душі собі присягали все визнавати й почитати чесний хрест Господень і дивитися на нього з великою пошаною!

У наступну п'ятницю знову вся родина була в церкві. Текля привезла три великі хліби, сваха теж і молода газдиня собі. Ще й сира і масла. Всі посповідалися і почалася Служба Божа освячених дарів.

Священик витягає ектенію жалібним, скажімо фіолетним голосом, і таким же голосом відспівує дяк та люди з ним. Потім ідуть катизми з псалтири і знову малі ектенії. Дяк читає паремій, тобто уривки з писань Старого Заповіту. Люди б'ють поклони. І врешті священик бере свічник та величним голосом проспівує:

— Премудрость, прости. Світ Христов просвіщає всіх!

Знову читається паремія. Потім гарна молитва:

— Да исправиться молитва моя, яко кадило пред Тобою, воздіяніє руку моєю, жертва вечерная!

А на перенесення Чесних Дарів:

— Нині сили небесния з нами невидимо служать: це бо входить Цар слави, це жертва тайная, совершенная дориносься: вірою і любовю приступім, да причастники жизни вічния будем. Алилуя.

Ось уже наступає хвилина св. Причастя. Люди цілими рядами побожно хилять голови і приймають Божого Сина в свої серця. Потім йдуть на своє місце й б'ють поклони. Дяк же співає подячу пісню:

— Благодарем Тя, Христе Боже наш, яко сподобил еси нас причастниками бити пречистаго Твоего Тіла, і честния Твоєя Крови, ізліяння за весь мір, во оставленіе гріхов: смотренія Твоего Таїнства. Алилуя...

По св. Літургії Парастас. Дяк співає, а священик бере пом'яничи і читає та читає. Люди з свічками кругом. Нарешті кінчає і розлягається поважне Вічная пам'ять.. Люди зхлипують, підносять свічі догори, а старші браття помогають підносити священикові хліб до гори і то так три рази...

Одної неділі виголосив о. Сенишин з амбони таку новину:

— Братя і сестри в Христі: повідомляю, що до нас приїде на днях Високопреподобний о. Настоятель ОО. Василіян у Бразилії о. Маркіян Шкірпан з Прудентополя. Матиме відправи по наших церквах. Тому прошу ласкаво прибути якнайчленніше...

Заповіджені відвідини за дві неділі справдились. Була гарна днина — неділенька свята. Людей наїшло надзвичайно багато. Як почалася Служба Божа, то Текля побачила при престолі нового священика. Сильної будови. Очі меткі, лице широке, хоч мова трохи повільна.

На проповіді заохотив о. Настоятель триматися правдивої віри й рідного обряду, щоб тим робом Богові догодити і себе зберегти на чужині. Просив теж посилати дітей до школ, щоб наші діти вчилися і виходили на інтелігентів, але з християнськими переконаннями, а не з радикальними чи безбожними.

— Люди мої, — говорив о. Шкірпан — як вчите дітей, то вчіть так, як Бог вимагає і як нам треба. Не дозвольте, щоб наші діти вчилися в поганських школах, в яких кажуть, що Бога нема й релігії та церкви не треба. Добрим інтелігентом і провідником народу буде тільки такий, що Бога боїться, а інакше то вийде тільки пристосованець, що буде дивитися на руки того, хто більше заплатить і тому буде без жадного скрупулу служити!...

— Як учений, то кругом учений, цілий, а не на половину чи на четвертину. При кінці Служби Божої заповів о. парох Сенишин, що Високопреподобний О. Настоятель загостить на Туну, на Трес Капонес і на Азару. Михайло з родиною рішив бути на всіх тих відправах.

На Азарі по відправі приступили до о. Маркіяна люди і почали просити, щоб цей постарався наклонити до повороту з Бразилії їхнього колишнього пароха, о. Еміліяна Ананевича.

— Добре, але чи ви утримаєте священика?

— Так, певне, як просимо...

— То чого ви впустили його до Бразилії?

— Та то якось так...

— Люди, то не якось, але таки ви не дбали за утримання. Ви думаєте, що священик буде жити повітрям чи самою

водою? За кожну послугу треба платити навіть за земську-
дочасну, а за духовну, що її робить вам священик, то ви не
годні того зрозуміти.

О, ми вже тепер, про це...

— Не тільки утримання, але й треба священика шанувати. Наші люди вміли шанувати чужих священиків чи то польських, чи то московського. Але свого брата по крові, то не дуже. Може б і о. Клим Бжуховський був між вами довше за-
тримався і краще зорганізував церкву. А о. Омелян напевно посьогодні остався б з вами. Тільки не ображайте священика. Священикові зле слово сказати, то його більше болить, як звичайному чоловікові дати пару разів буком по спині.

— ! не командуйте священиком! — додав по хвилі о. Шкірпан.

На ті слова азарці не мали що відповісти. Бо дійсно так було. О. Омелян їх організував. Зі збірок нічого для себе не лишав, а все пхав в церкву та школу. Сам гарував, аби церковна громада була сильною, але народ того не зумів оцінити. Вільшанецькі добре собі пригадують, як то вони противилися, що о. Ананевич їздив у ліси правити людям нашим.

— Ми не хочемо, щоб отець їздили в ліси — казали ті люди.

— Або я що їжджу там карти грати, чи що? — відповідав о. Ананевич. Ви вже забули, як роками були ненсповідані? Та ж то ваші брати і сестри й ви їм не хочете помочі духовної?

Отець Омелян справді багато зробив для Азари і для цілої місіонщини: головне, що підвічив дяківства Івана Сітарського, Олексу Мартинюка та Максима Коруняка ще в 1913 р. Коло приходства насадив дзєрби, щоб з неї було утримання для церкви. Бо люди не дуже то похочували ту ю дзєрбу садити, але ще й других від неї відстрашували.

— Будете потім від кожного корча податок платити! — пускали нерозумні й безпідставні сплітки.

І сам: не садили і другим не давали. Потім, як інші, головно поляки та пімці, дзєрби попасажували і мали добре при-
бутки, то попадали в заздрість і репетували на всі заставки, що ми темний народ і ми бідні...

Певне, що за дурною головою, нема ногам спокою!

Правда, кажуть мудрий поляк по шкоді чи огледівся кіт, як сала не стало: і як о. Ананевич в листопаді 1917 р. виїздив, то люди пустили телеграму до єпископа, щоб не дозволив. Пропало. Хоч єпископ давав запомогу в місяць по 50 пез, щоб священик міг працювати!.. О. Сенишин сам працював. А праця не була легка. Ось одної днини він править Службу Божу раненько і готує собі сніданок. Сам. Врізав кавалок кукурудзяного хліба й приставив до вогню горнятко з водою на чай. В тім раптом хтось товче в двері:

— Отче, отче, до хворого!

Не довго думаючи, священик бере св. Тайні інші по трібні речі та й іде до вмираючого, що живе кругом самих відступників. В хаті хворого ніхто не питає, чи він щось їв, чи може й в голоді подорожує. З жури так і забули поспітати. Отак натіще вертається до дому. Тут прибуває на 2.30 по-півдні. Зараз береться до вогню і вода починає кипіти. Та на біду горня перевернулося і вода виллялася.

— Та треба зачинати від початку — бере свіжої води, наливає в горнятко і вже з більшою обережністю ставить на вогонь.

Знову стукіт у двері. Це адміністратор Бялостоцький і губернатор Місіонесу з візитою. Просить до середини. Сіли на кавалок якоїсь лави. Запросив би до чаю, але має тільки одне горнятко. Ще не загосподарився. Нехай за прийомом вибачають панове. Отже буде без чаю їх приймати.

Говорили отак аж до 6-ої години. На відході гостей береться вже до вечери. Нарешті чай готовий. До хліба. А з хліба тільки тверда шкурка осталась. Мурахи-злодії решту виносили до своєї нори. Місіонар п'є голий чай і йде на спочинок.

Іншим разом в Михайлівім млині, ходячи з кропилом, та-ку історію оповів таки сам о. Сенишин:

— Знаєте, ото поїхав я в ліса, На Бомплянд. Вертаюся, а ріка вилила, як морje. Пробую, може перепливу. Таде! Рвуча вода, коня перевернула і він втопився, а я дивом та Божою опікою вхопився якогось дерева і вилів на вершок та чекаю Божого змилування. На щастя надіхав кінний поліціант і пізнав, що це не зозуля на дереві, але священик. Приклікав

других людей і мене здійняли з того ковчега. Ще й завезли мене до німецьких священиків на обід. По обіді інші два священики встають і йдуть на відправу священичих молитов, на часослов. А я їм кажу: я вже відправив свої.

— Як? коли? Де?

— А як серед розбурханої стихії сидів на дереві, бо часослов мав у кишені.

— От смішне в сумному — додав Богдаш.

1922 рік Божий. 1. березня згоджено за вчителя в апостолівській рідній парохіяльній школі уч. Дмитра Виноградника за 25 пезів на місяць. А 11-го ц. м. знову збори виділу Шкільного Союзу. Рішають купити букварів і мапу. Микола Крамер — голова Союзу, висилає чек до ЗДА на 40 долярів, 40 центів для закупу букварів. Священик годиться, що кожної першої неділі піде окрема таща на школу, а її будуть пильнувати шкільні діти.

— Панове, — робить пропозицію один із виділу — щоб ніхто в науці не перешкаджав, то треба виписати на виднім місці таблицю з “увагою”.

— Добре — всі годяться.

Ще справа вчительської платні. Учитель вимагає 30 пезів.

Піднести? — питає голова.

Йде довга дебата. Нарешті таки погоджуються. Тільки, як знайти на це фонди? Знову рішають, що джерелом матеріально-го удержання школи будуть “нічні представлення для українського народу”, як це буквально записує секретар, Ілько Глинка; в протокольній книзі. Виділ має збиратися о год. 16-ї щосуботи. Куплять на спілку з “Просвітою” лямпу та майу Европи. Дня 8-го квітня ухвалено запросити в члени Шкільного Союзу всіх батьків, що посилають дітей до школи.

— Погано воно з нашим вчителем — каже якось то зять до Михайла.

— Ще б не було погано, коли людина до чарки привикла! А шкода чоловіка: він такий вчений. Походить зі Снятинця, вчився в Коломиї та Тернополі, де ходив до гімназії, а потім кінчив вчительську семінарію в Станиславові. 1908 р., як це мені сам казав, здав матуру і почав вчити. Був по селах: Ра-

кавець, Грабовець, Богородчани старі та Видинів. 1911 року приїхав до Південної Америки. І тут його чарка гонить з місця на місце, як вічного жида!

— Тату, я гадаю, що інтелігентом може вважатися тільки той, що є не лише ученим, але й чесним та глибоко релігійним.

— Правду кажеш, зятю, бо що то за наука для дітей, як вони що інше чують від учителя, а що інше бачуть. Гарно вчить, але негарно робить!...

При кінці квітня о. Сенишин знову проголосив збірку на сироти в Галичині. Це робить на просьбу нашого владики з Станиславова Кир Григорія Хомицького.

— Так, на сироти дамо і послухаємо щиро нашого єпископа! — кажуть люди.

— А певне, що так — каже Сітарський — як ми могли стільки дати для того ошуста-мароніта по балканській війні, що то був приїхав і перебував в Апостолах, то чому не дати для певних рук і для наших рідних братів?

Цю історію з єпископом-маронітом добре люди запам'ятали. Отож приїхав десь у 1914 р. єпископ-мароніт і представився, що він робить збірку на сироти, що потерпіли в час балканської війни. Отець Сенишин виголосив в першу неділю на проповіді і люди радо складали лепти на цю ціль. Той мароніт для більшого переконання після його фотографії дітей, повалених міст і руїн показував. Скільки він грошей зібрає, того ніжто точно знати не міг. Але священик сказав, що поверх 1.000 пезів. Побув два тижні і в суботу сказав отцю, що мусить іхати до Буенос Айрес. Отець ще в неділю виголосив в церкві, а люди ще дещо доложили і мені каже:

— Відвезіть його на стацію.

Як я його віз, то він до мене говорив по московськи. На стації він з візка не злізав. Я купив йому білет першої класи. Гроши — 80 пезів — дав наш о. парох. Як прийшов потяг, він чим скорше вліз до вагону і мені тицьнув два пези. Та сказав “здраствуйте гаспадін!”

Коли я розповів отцю про те, що він всю дорогу зі мною говорив по московськи, то отець сказали, що я пізнав, що це опуст і злодій, але добре, що від мене відчепився. В Буенос

нос Айресі його таки зловили потім... Тому то люди не давали собі повторювати прохання отця Пароха і він 22-го травня т. р. міг вислати на руки станиславівського Владики 45.000 польських марок.

Одного зимового вечора, у травні, сидів в хаті Михайло і вся родина. Він при нафтяній лампі, читав прудентопільську "Працю", а всі уважно слухали.

Ще 1920 р. о. настоятель М. Шкірпан і о. Рафаїл Криницький, обидва ЧСВВ, з'явилися в куритибського єпископа, у Парані, Бразилія, з проханням, щоб він назначив для українців-католиків окремого генерального вікарія, та позволив на собор українського духовенства над справами нашої церкви. Єпископ, Кир Іван Брага, обіцяв в тій справі написати до Риму, щоб прислали звідсіль візитатора для української церкви. Саме при кінці того року прибув до Риму Митрополит Андрей Шептицький ЧСВВ і в лютім минулого року (1921) св. Конгрегація для Східної Церкви поручила йому перевести канонічні відомості українців в Південній Америці. Тому то Достойний Гість, по відвідинах Канади й ЗДА, 28 березня прибув до столиці Бразилії, Ріо де Жанейро.

Тут перестав читати, бо треба було підкрутити лампу, що чогось коптила, і трохи дати спочинку очам. Текля за той час подала вечерю. Всі засіли до неї та розмовляли про справи приїзду Митрополита. А малий Павло, що йому тепер на 12 річок ішло, питає батька:

— Тату, а до нас приїде Митрополит?

— Певне, що так! Він уже з Бразилії переїде впрост до Аргентини та й до нас, до Місіонів.

— То буде гарне! — відповів наймолодший син. — Я хочу його бачити зблизька.

— Тату, а то правда, що наш єпископ має золоту корону? — питає трохи старша дочка Ольга.

— Так, має і корону золоту, але її носить тільки на відправах. Як ходить між людьми, приватно, то наш Митрополит носиться вбого як монах-святець.

— А що то таке монах, тату — питає далі сімнадцятирічна Ганя.

— То, діочка, такий чоловік, що цілком віддався справам Божим і дбає, щоб другі ревно служили Божому Царству.

— А дівчата можуть бути монахами? — питає ще Ольга.

— Ей, видко ти хотіла б бути в монастирі! — додає Текля.

— Так, я люблю Бога і хочу жити для Нього! — відповідає з ширістю дочка.

— Ні, дитино, ти не можеш бути монахом, але монахинею, сестрою, як ті на Азарі, що є, польські сестри.

— І є наші, українські, сестри?

— Так, ясно, у Бразилії, у Прудентополі.

Отак при такій розмові і покінчили вечеряти. Михайло же знову взяв за часом і тепер прочитає опис прийняття Митрополита в Прудентополі.

...“У бандерії, що виїхала напроти Достойного Гостя, було 300 кіннотчиків...”

Благословиться на день. На 18-го червня 1922 р. По всіх дорогах і доріжках йдуть люди. Одні пішки, інші візками чи на возами. Зблизька і здалека. Всі прямують до церкви, яку поблагословлено 12 січня т. р. Вона сьогодні розкішно виглядає. Понад усю Апостолівщину височиться. На осіннім повітрі грають прапори. Вітер голубить українські краски синьо-жовті!

А народ іде та йде. Це ж вже є між ними Митрополит. Вчора приїхав зо стації Апостолес, що від міста 7 км. віддалена. Тутки чекали на Достойного Гостя о. Іван Сенишин, та українська громада. Гість прибув у товаристві відомих працівників: О. Клима Бжуховського та о. Омеляна Ананевича. Привіталися і автами, бо ѿ. Сенишин здобувся на авто, приїхали до приходського дому і до церкви. Тут чекав народ.. Але сьогодні вже повне привітання.

З церковних дверей виходить процесія. Несеться святковий спів по площі, переносяться на сусідні бльоки, осідає на хітах, деревах, проривається на степи землі червоної.

Двері парохіяльної домівки розкриваються. І стежкою лом'я пальми й хвильасті гриви бананів виходить висока і по-вижна постать. Наче Мойсей з Синаю сходить до свого народу. Народ хилить голови, а Архиєрей благословить людей Божих і своїх.

При дверях хліб ї сіль та привіти. Дзвони грають весело, наче на якийсь небувалий великдень. А з ними в такт сотки сердець вдаряють любов'ю, радістю, надією!

Починається архиєрейська Служба Божа. Церква того пачинена людьми. Пливуть ектенії. Гомонять возгласи. І сам Митрополит сильним голосом:

— Αγιος' о Теос, Αριοс Icxiros, Αγιοс Атанатос, елейсон гімас! — співає Трисвяте по грекьки та обходить престіл.

Народ завмер. Він давно вже такої відправи не бачив. Де-хто взагалі уперше її досвідчає. На більшість облич падає роса сліз радості і віри.

Свята Євангелія і митрополича проповідь. Говорить просто, але бере аж за найглибші тайни серця.

Далі сугуба ектенія. Митрополит по кожнім прошенні благословить народ.

Напереді, майже перед самою солеєю, клячить Текля. Коло неї Парасочка з дитинкою на руках. Голова в Теклі дохилилася і очі вниз. Уста ворушаться при гарячій молитві. А серце вгору піднесене. Воно складає подячний псалом Тій, що колись приобіцяла прислати на край світа Потішителя, бо Вона дотримала слова.

“Слава Тобі, Пречиста й Пресвята Богородице!”

Кінець і Богу хвала!

ЗМІСТ

Заспів	3
1. Перед Далешівською Іконою	5
2. З весною в дорогу	15
3. На широких водах	26
4. Червона земля	37
5. У Господню неділеньку	48
6. Свою церкву мати!	58
7. Підніси	68
8 По церкві ж — школа!	78
9. Аж терпець урвався	88
10. "Мудрий поляк — по школі!"	97
11. Церква в Апостолах	107
12. Отець Ярослав	116
13. На рижовині.	126
14. Вівці й козли	135
15. Кооператива	146
16. Кіньми у ліси	156
17. Червень Божого 22-го року	166

КНИЖКИ ВОЛОДАРА БУЖЕНКА

Пустинник на Зеленім Клині, стор. 126. Прудентопіль 1962.

Іван Сулима, історична повість, стор. 216. Торонто. Канада 1961.

На стезу червоної землі (історична повість про місіонську еміграцію) стор. 175. Прудентопіль 1962.

КНИЖКИ О. ВАСИЛЯ ЗІНЬКА ЧСВВ

Пам'ятка берестійської унії (стор. 16.) Прудентопіль 1946 р.

У спогад 50-річчя Ап. Молитви в Прудентополі (стор. 16) Прудентопіль 1950 р.

Рідна Школа в Бразилії, (стор. 244) історично-правний напис, Прудентопіль 1960 р.

Гагілки стор. 20. Прудентопіль 1962 р.

Стежечка до неба (люстррований катехизм для наших найменших) стор. 16. Прудентопіль 1962 р.

Апостольство Молитви між українцями в Бразилії, стор. 100. Прудентопіль 1962.

Марійська Дружина між українцями в Бразилії (стор. 40) Прудентопіль 1962 р.

Історія Церкви (друкується).